

**МУАССИСАИ ДАВЛАТИИ ТАЪЛИМИИ
«ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ХУЧАНД БА НОМИ АКАДЕМИК БОБОЧОН
ҒАФУРОВ»**

Ба ҳуқуқи дастнавис

*ТДУ 398 (575,3)
ТКБ 82 (2 тоҷик)
И - 73*

Исмоилов Фаредун Хўҷақулович

**САРЧАШМАҲОИ ФОЛКЛОРИИ ҲАЁТ ВА ЭҶОДИЁТИ АБӢАБДУЛЛОҲИ
РӢДАКӢ**

АВТОРЕФЕРАТИ

**Диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои филологӣ, аз рӯйи
ихтисоси 10.01.09. – Фолклоршиносӣ.**

Хучанд -2021

**Диссертатсия дар шуъбаи фолклори Институти забон ва адабиёти ба
номи Рӯдакии Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон анҷом дода
шудааст.**

Роҳбари илмӣ: **Охониёзов Варқа Дустович** -
доктори илмҳои филологӣ, сарҳодими илмии
шуъбаи фолклор ва адабиёти Бадахшони
Институти илмҳои гуманитарии ба номи академик
Б. Искандарови АМИТ

Муқарризони расмӣ: **Раҳмонов Равшан Қаҳҳорович** -
доктори илмҳои филологӣ, профессори кафедраи
назария ва адабиёти навини форсии тоҷикии
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Шарифова Муслима Тошбековна -
номзади илмҳои филологӣ, директори колечи
омӯзгории ноҳияи Мастчоҳ

Муассисаи тақриздиханда: МДТ-и “Донишгоҳи давлатии омӯзгории
Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни”.

Ҳимоя рӯзи “26” феврари соли 2021 соати “15:00” дар ҷаласаи
Шӯрои диссертатсионии 6D. КОА-033-и назди МДТ «Донишгоҳи
давлатии Хуҷанд ба номи академик Бобочон Ғафуров» (Ҷумҳурии
Тоҷикистон, 735700, ш. Хуҷанд, гузаргоҳи Б. Мавлонбеков, 1) баргузор
мегардад.

Бо диссертатсия ва автореферат дар китобхонаи Донишгоҳи
давлатии Хуҷанд ба номи академик Бобочон Ғафуров ва сомонаи
www.hgu.tj. шинос шудан мумкин аст.

Эълони ҳимояи рисола дар сомонаи расмии КОА-и назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон www.vak.tj. ҷойгир карда шудааст.

Автореферат санаи “___” _____ соли 2021 фиристода шуд.

Котиби илмии Шӯро:
номзади илмҳои филологӣ, дотсент

Шарипова М.

МУҚАДДИМА

Мубрам будани мавзӯи таҳқиқот. Абӯабдуллоҳ Ҷаъфар ибни Муҳаммад Рӯдакӣ (858 – 941) шоире буд, ки бо истеъдоди фардӣ ва арзиши волои кулли ашъораш аз замони зиндагонияш то имрӯз диққати аҳли илму адабро ҷалб кардааст. Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ, бо як каломи мухтасар, чехраи фарҳанг, тамаддун ва адаби миллати тоҷик ба шумор меравад. Бо вучуди он ки бе исми Рӯдакӣ ҳарфери аз калому адаби форсии тоҷикӣ ба забон овардан амри муҳол аст, чехра, тарзи зиндагонӣ, муҳити тарбия, дастгоҳ ва афзори эҷод, ҳунари шеъронависӣ, шеърхонӣ, оҳангсозӣ ва соири ҳунару хислатҳои дигари ин устоди забардаст то ба ҳол ҳама тарафа омӯхта нашудааст. Сабаби ноомӯхта мондани ҳолу аҳволи Рӯдакӣ дар он аст, ки даврони пуршӯри пас аз Сомониён аксари бойиғарии адабию илмӣ миллати моро ба коми оташ бурд. Ояндагони Рӯдакиро зарурат афтод, то аз баъзе лаҳзаҳои таърихӣ ва аксаран, аз рӯи мазмуну мавзӯоти ашъори бозмондаи устод Рӯдакӣ, қисме аз тарафҳои ҳаёту фаъолияти эҷодии ӯро муайян намоянд.

Дар миёни сарчашмаҳои ҳаёту фаъолияти Рӯдакӣ ташхисдиҳанда ва муаррифкунанда ривояту нақлҳои мардумӣ низ ҷои намоёнро ишғол мекунанд. Ин нави ривояту нақлҳо то андозае ҷамъоварӣ гардидаанд ва аз тарафи олимони муосир ба ҷоп расидаанд. Аммо нақши ин ривояту нақлҳои мардумӣ дар муайян намудани тарафҳои гуногуни ҳаёт, ҳунаро, муносибатҳо ва ҳатто симои суварӣ нобигаре чун устод Рӯдакӣ то ба имрӯз ба таври алоҳида ва дар муқоиса бо санаҳои таърихӣ ҳаёти ӯ таҳлилу тафсир нагардидаанд. Бинобар ин, интиҳоби мавзӯи мавриди пажӯҳиш актуалӣ ва саривақтӣ буда, он барои муайян намудани масъалаҳои зерини улуми фолклоршиносӣ ва адабиётшиносии тоҷик зарур ва саҳмгузор мебошад:

- лаҳзаҳои нави ҳаёт ва фаъолияти Рӯдакиро муаррифӣ менамояд;
- санаҳои алоҳидаи ҳаёту зиндагии шоирро, ки дар сарчашмаҳо сабт гардидаанд, бо лаҳзаву воқеаҳои ривоятҳои халқӣ дар муқоиса мегузорад;
- мавҷудияти воқеии баъзе аз лаҳзаҳои ҳаёти шоирро ба исбот мерасонад;
- таъсири мутақобилаи осори шифохӣ ва ашъори бозмондаи Рӯдакиро ошкор месозад;
- нақши нақлу ривоятҳои мардумиро дар ташхиси симо, хислат ва рафтору муносибати Абӯабдуллоҳи Рӯдакиро муайян мекунад.

Ҳамин тариқ, мушаххас намудани шахсият ва ҳаёту фаъолияти Рӯдакӣ аз назари ривояту нақлҳои мардумӣ, равобитаи ашъори ӯ бо осори шифохӣ, баёни намунаҳои эҷодиёти шифохӣ мардум дар шеъри Рӯдакӣ, ҳунари Рӯдакӣ дар истифода аз зарбулмасалу мақолҳо, унсурҳои асотирӣ, қиссаву афсона ва асотир, чехраҳои асотириву тахайюлӣ ва баёни истилоҳоти фолклорӣ дар ашъори ӯ, инчунин намунаи чистону луғзо, ашъори марсиявӣ дар эҷодиёти шоир, тасвири ҷашну маросимҳои қадимии ниёгон ва бовару эътиқодоти мардумӣ дар шеъри ӯ зарурат ва аҳамияти интиҳоби мавзӯи диссертатсияро дар миён мегузорад.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Робитаи мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионӣ бо самтҳои илмӣ афзалиятнок, лоиҳаи умдаи илмӣ ё барномаҳои корҳои илмӣ таҳқиқотӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ мазкур дар ҷорҷӯбаи татбиқи нақшаи дурнамои корҳои илмӣ таҳқиқотӣ шуъбаи Фолклори Институти забон ва адабиёти ба номи Рӯдакии АМИТ барои солҳои 2015-2020 анҷом дода шудааст.

Дараҷаи коркард шудани мавзӯи таҳқиқот. Бо вучуди он ки дар хусуси паҳлуҳои гуногуни ҳаёт ва осори Одамушшуаро андешаҳо ва суҳбатҳои зиёд гуфтаю

анҷом дода шудаанд, ҳамоишҳо ва конфронсҳои хурду бузург баргузор гардидаанд, асарҳои гуногуни илмӣ ва пажӯҳишӣ нашр гардидаанд ва то ҳол тадқиқоти мукаммали илмӣ дар мавзӯи мусаварраи фолклории шоир, муқоисаи он бо симои таърихӣ ӯ ва ҷанбаи шифоҳии ашъораш ба таври мукамал анҷом наёфтааст. Аммо маълумоти зиёди таърихӣ, пажӯҳишу тадқиқотҳои алоҳидаи аҳли илм оид ба ҳаёти ашъор ва шахсияти Рӯдакӣ мавҷуданд, ки барои таҳлили диссертатсияи мо ҳамчун сарчашма ва заминаҳои илмӣ таҳлилий хизмат карданд. Маълумот ва пажӯҳишҳо дар бораи Рӯдакӣ дар чанд шакл арзи вуҷуд намудаанд.

Маълумот ва пажӯҳишҳо оид ба Рӯдакӣ ва ҳолу аҳволи ӯ нахуст аз тарафи таъкиранивисон сурат гирифтааст ва ин ахбороти донишмандон ҷанбаи ривоятӣ дорад. Дар ин замина асарҳои «Лубоб-ул-албоб»-и Муҳаммад Авфии Бухорӣ (асри XI), «Чаҳор мақола»-и Низомии Арӯзии Самарқандӣ (асри XII), «Тазкират-уш-шуаро»-и Давлатшоҳи Самарқандӣ (асри XV), «Баҳористон»-и Абдурраҳмони Ҷомӣ (асри XV) ва дигарон маълумоти муҳимро ҷамъ овардаанд.

Ривояту нақлҳои мардумиро, ки ба Рӯдакӣ ва шахсияти ӯ бахшида шудаанд, адабиётшиносону фолклоршиносон амсоли устод Айнӣ, Л. Бузургзода, М. Шукуров, Р. Амонов, Р. Аҳмадов, К. Айнӣ, Д. Обидов ва дигарон ҷамъовариву нашр намудаанд. Аммо ҳаминро бояд гуфт, ки нақлу ривоятҳоро ин муҳаққиқон асосан дар шакли матн дар асару мақолаҳои худ ҷоп кардаанд. Лозим ба ёдоварист, ки нахустин шахсе, ки ба ғирдоварии афсона ва нақлу ривоятҳо дар бораи рӯзгори Рӯдакӣ машғул шудааст, муҳаққиқи зиндаёд, донишманди фарҳреҳта - Лутфулло Бузургзода мебошад. Ӯ дар ин самт бо ташаббуси устод Айнӣ қадамҳои устувор гузошт ва маводи зиёди фолклориро аз деҳоти Панҷрӯд ва Рӯдак ҷамъоварӣ кард. Тавре ки дар ин хусус адабиётшинос Валӣ Самад менависад: “Лутфулло Бузургзода дар ҷустуҷӯ ва бозёфти ғӯр (мазор)-и Рӯдакӣ нахустин гом бардошт ва зарурати таърихӣ, миллий ва фарҳангиву адабии масъаларо хеле жарф дарк кард. Он вақт 29 – сола буд. Бо талабу хоҳиши устод Айнӣ ба Панҷакент рафта ҳашт моҳи расо дар Панҷрӯд ва Рӯдак ҷустуҷӯро давом дод ва мазор (ғӯр)-и Рӯдакиро муайян кард ва рисолати таърихӣ худро ба сомон расонид ва ба баҳои баланди устод Айнӣ сазовор гардид”¹. Бояд ёдрас шуд, ки хидмати бузургу таърихӣ Лутфулло Бузургзода дар ин бахши фаъолиятҳо ҳеҷ гоҳ фаромӯш нахоҳад шуд, зеро ҳуди устод Айнӣ низ иқдор шудааст, ки: “Рафиқ Бузургзода ба ҷуз Панҷрӯд ба Рӯдак рафта он ҷоро ҳам ба ҷашми худ дид ва тафтиш намуда ҳамаи маълумотро тасдиқ ва таъкид карда омад”². Аз ин рӯ, маълумоти зайл шаҳодат медиҳанд, ки Лутфулло Бузургзода дар ин масъала саҳми арзанда гузошта будааст.

Соли 1958 як силсила нақлу ривоятҳои мардумиро Р. Амонов ва М. Шукуров дар китоби «Намунаи фолклори диёри Рӯдакӣ» нашр намудаанд. Ҳамчунин, соли 2007 дар мақолаи Камол Айнӣ «Нахустин кӯшиши ҷамъоварии осори омиёнаи диёри Рӯдакӣ» матни ривояту нақлҳо бо пешгуфтори муаллиф ба нашр расида буд. Пас аз ин Д. Обидов ривоятҳои мазкурро такроран дар асарҳои «Пирони сухан дар қиссаҳои куҳан» (2009) ва «Ҳафт пири сухансаро дар нақлу ривоятҳо» (2010) бо тағйиру иловаҳо ба нашр расонид.

Дар ин асарҳо бештар муаллифон ривояту нақлҳои мардумиро ҳангоми экспедитсия аз деҳоти атрофи Панҷакент, махсусан аз Панҷрӯд, Шинг, Рашна, Зери Ҳисор, Пағна ҷамъ намуда, дар шакли гуфтории мардуми маҳаллӣ ҷоп кардаанд. Аммо инро ҳам бояд зикр намуд, ки фолклоршинос Д. Обидов ин осори мардумиро бо калимаву ибораҳои адабиёти китобӣ мувофиқ намудааст, ки ба назари мо ин кор то ҳақде хусусияти фолклории ҷунин матнҳоро аз байн мебарад. Дар ҳамаи он

¹ Самад, Валӣ. Дурахши ахтари сӯзон. Ҷилди 2. Душанбе: - «Матбуот», 2013. – 9 с.

² Айнӣ, С. Қабри устод Рӯдакӣ ва деҳаи Рӯдакӣ. Шарҳи сурх, №5, Душанбе: 1940. - 25-26 с.

асарҳое, ки зикрашон рафт, дар бораи ин бахши нақлу ривоятҳо муҳаққиқон маълумоти умумӣ додаанд ва матни ривояту нақлҳоро овардаанд.

Масъалаи алоқамандии ашъори Рӯдакӣ бо осори шифоҳии халқ низ дер боз диққати муҳаққиқони соҳаҳои адабиёт ва фолклорро ба худ ҷалб кардааст. Дар ин хусус пажӯҳишгарон мақолаҳои алоҳида навиштаанд ва мақолаи нисбатан мукаммал ва ҷолиби диққат аз тарафи профессор Шарифҷон Ҳусейнзода бо унвони «Рӯдакӣ ва фолклор» ба нашр расидааст, ки дар он олим равобитаи ашъори Рӯдакӣ бо осори шифоҳиро баррасӣ намудааст. Муҳаққиқ бо овардани мисолҳо аз ашъори Рӯдакӣ ба таври мухтасар ибрози андеша кардааст. Ва ҳамчунин, дар бораи корбурди зарбулмасалу мақолҳо дар ашъори Рӯдакӣ И.С. Брагинский, А. Афсаҳзод, Н. Усмонов ва дигарон низ ибрози андеша намудаанд. Оид ба намунаи чистону луғзо ва марсияҳо дар ашъори Рӯдакӣ низ дар асару мақолаҳои А. Мирзоев, А. Афсаҳзод, А. Мухторов, Мирзо Муллоаҳмад ва дигарон маълумот дода шудааст. Муҳаққиқони зикршуда бештар аз назари илми адабиётшиносӣ ба масъалаҳои мазкур нигаристаанд, аммо дар рисолаи пешниҳодгардида ҳам ба ҷанбаҳои фолклорӣ ва ҳам ба ҷанбаҳои адабиётшиносии масъала аҳамият дода шуда, алоқамандии ин осор муайян гардид.

Муҳаққиқон дар хусуси тасвири ҷашнҳои мардумӣ дар ашъори Рӯдакӣ низ маълумот додаанд. Доир ба тасвири ҷашни Наврӯз дар ашъори устод Рӯдакӣ ду мақолаи Р. Аҳмадов chop шудааст ва муаллиф дар ин хусус маълумоти арзишмандеро пешниҳоди хонанда намудааст.

Ба таври умумӣ дар бораи алоқамандии эҷодиёти Рӯдакӣ бо осори шифоҳӣ дар асарҳои олимоне ба мисли Айнӣ С. «Устод Рӯдакӣ» (Сталинобод, 1940), Саид Нафисӣ «Аҳвол ва ашъори Абӯабдулло Ҷаъфар бинни Муҳаммад Рӯдакии Самарқандӣ» (Ҷилди 2, Техрон, 1310), И.С. Брагинский «Из истории таджикской народной поэзии» (Москва, 1956), Бертелс Е.Э. «История персидско-таджикской литературы» (Москва, 1960), А. Мирзоев. «Абӯ Абдулло Рӯдакӣ» (Сталинобод, 1958), А. Афсаҳзод «Одамушшуаро Рӯдакӣ» (Душанбе 2003), Ш. Ҳусейнзода «Ҷабдаҳ мақола» (Душанбе, 2007), М. Ш. Кадканӣ. “Суварӣ ҳаёл дар шеърӣ форсӣ” (Техрон, нашри Огоҳ. 1389), З. Муътаман “Шеър ва адаби форсӣ”, Техрон, 1346), Обидов Д «Ҷафт пири сухансаро дар нақлу ривоятҳо» (Душанбе, 2010), Обидов Д «Пирони сухан дар қиссаҳои куҳан» (Душанбе, 2009), Р. Аҳмадов «Пажӯҳишҳо дар фарҳанги мардуми тоҷик» (Душанбе, 2015), Ф. Исмоилов «Ривоятҳо дар бораи устод Рӯдакӣ» (Душанбе 2015) маълумоти муҳими илмиву назарӣ дода шудааст.

Асоси назариявии таҳқиқоти диссертатсиониро осори донишмандони дар зер овардашуда ташкил медиҳад. Таҳлили маводи диссертатсияро бе истифодаи адабиёти назарӣ тасаввур кардан ғайри имкон аст. Аз ин рӯ, масъалаҳои назарӣ ва усулие, ки доир ба назарияи адабиёт ва фолклор дар таҳқиқоти муҳаққиқони дохилӣ ва хориҷӣ ба кор гирифта шудаанд, мисли С. Айнӣ, С. Нафисӣ, А. Мирзоев, Е. Э. Бертелс, И. С. Брагинский, Р. Амонов, Х. Мирзозода, Р. Ҳодизода, В. Асрорӣ, А. Афсаҳзод, М.Н. Усмонов, С. Ибронов, Ш. Ҳусейнзода, С. Амиркулов, А. Р. Мусулмонкулов, Б. Тилавзод, Н. Шакармамадов, О. Муродов, Д. Обидов, Р. Раҳмонӣ, В. Охониёзов, Р. Аҳмадов, С. Фатхуллоев, Д. Раҳимов, Т. Зеҳнӣ, Ю. Бобоев, Х. Шарифов, А. Сатторзода, Алимардонов, Ҳ. Қаландаров, А. Раҳмонфар ва дигарон истифода кардем.

Ҷамаи ин осор ҳамчун маводи илмӣ ва назарӣ барои диссертатсияи пешниҳодшуда истифода гардид. Яке аз навгонҳои таҳлил дар диссертатсия он аст, ки дар он осори мардумӣ аз рӯи мавзӯ ва мундариҷаашон табақабандӣ шуд ва ғояҳои таърихиву илмӣ ва фолклории онҳо барои ҳалли мавзӯи мусоидат намуд. Бештар ба таҳлили матнҳо ҳам аз назари илми фолклоршиносӣ ва ҳам аз диди адабиётшиносӣ баёни фикру мулоҳиза шуд ва муайян гардид, ки бештари ин

ривоятҳои мардумӣ дар асоси воқеаву ҳаводиси ба ҳаёту фаъолияти шоир марбутбуда дар байни халқ густариш ёфтаанд. Ва ин осори мардумӣ падидаест, ки улуми адабиёту фолклорро бо ҳам алоқаманд мегардонад.

Объекти таҳқиқот. Омӯзиши диссертатсияро нақлу ривоятҳои мардумӣ, тазкираҳо, асару рисолаҳои илмӣ-таърихӣ, асарҳои фолклорӣ, ашъори ҳуди шоир ва донишномаву луғатномаҳои ашъори Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ ташкил медиҳад.

Предмети таҳқиқот ва таҳлили диссертатсияро тасвири шахсият, муносибату рафтор, ҳунару истеъдоди Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ ҳамчун шоири тавоно, ҳаким ва овозхону машшоқ аз назари нақлу ривоятҳои мардумӣ ва инчунин алоқамандии ашъори Рӯдакӣ бо осори шифоҳӣ, қорбурд ва таъсиру асарпазирии ин ду намуди ашъор ташкил додааст.

Ҳадафҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ. Ҳадафи асосии пажӯҳиш нишон додани сувар ва шахсияти Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ аз нигоҳи мардуми оддӣ тавассути таҳлили нақлу ривоятҳо ва дар заминаи он собит сохтани баъзе аз лаҳзаҳои ҳаёт ва фаъолияти шоир мебошад. Бо таъкид бар натиҷаҳои чунин таҳлил шахсият, масъалаи нобиноии шоир, ҷойи дафн, муносибати Рӯдакӣ бо амирони Сомонӣ дар нақлу ривоятҳои мардумӣ мушаххас мегардад. Алоқамандии адабиёти шифоҳӣ бо ашъори Рӯдакӣ низ дар натиҷаи таҳлилу баррасиҳо то андозае муайян мешавад.

Барои расидан ба мақсади асосии пажӯҳиш ва ҳалли фасли пурраи мавзӯи марказии диссертатсия масъалаҳои зайл чун **ҳадафҳои** диссертатсия мавриди таҳлил қарор дода шуданд:

- нишон додани нақши ривоятҳо дар муайян намудани санаҳои ҳаёт ва фаъолияти Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ ва муқоисаи ин санаҳо бо маълумоти тазкираву осори таърихии мавҷуда;
- муайян намудани муносибати мардум ба ҳунаро ва истеъдоди шоирӣ, табибӣ ва машшоқиву овозхонии Рӯдакӣ дар асоси нақлу ривоятҳои мардумӣ;
- намоиши дараҷаи ҳунари Рӯдакӣ дар истифода аз осори шифоҳӣ ва таҳлили баёни истилоҳоти фолклорӣ, қорбурд аз зарбулмасалу мақолҳо дар ашъори шоир;
- мушаххас намудани ҷойгоҳи унсурҳои асотирӣ, чехраҳои асотириву фолклорӣ ва қиссаву ривоят ва дostonҳои қуҳан дар шеърҳои Рӯдакӣ;
- нишон додани ҳисси худшиносии миллии Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ дар муносибати ӯ ба ҷашну маросимҳои қуҳани миллии тоҷикон, ба мисли Наврӯзу Меҳргон ва маросими азодорӣ;
- муқоисаи нақши бовару эътиқодоти мардум дар ашъори Рӯдакӣ бо осори шифоҳӣ.

Иҷрои ҳадафҳои илмӣ пажӯҳиш боиси муайян гардидани то чӣ андоза ба мардуми оддӣ наздик будани Рӯдакӣ ва ба қаломии шифоҳӣ алоқаманд будани ашъори шоир мешавад.

Методология ва методҳои истифодашуда дар таҳқиқоти диссертатсионӣ. Дар фароҳам овардани диссертатсия аз ҷанд намуди сарчашмаҳо ба таври фаровон истифода гардид.

Маводи асосӣ ва нахустсарчашмаи таҳлили пажӯҳишро нақлу ривоятҳои мардум дар бораи ҳолу аҳвол, муносибату рафтор, сурату сират ва ҳунару истеъдоди Рӯдакӣ ташкил додаанд. Ин ривоятҳоро аз ҷор манбаи зерин дастрас намудем:

1. Нақлу ривоятҳое, ки дар Ганҷинаи фолклори тоҷик воқеъ дар Институти забон ва адабиёти ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакии Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳфуз ҳастанд.

2. Ривояту нақлҳое, ки дар маҷмӯаҳои алоҳида ба ҷоп расидаанд. Ба ин намуди манобеъ китобҳои “Намунаи фолклори диёри Рӯдакӣ”(1958)-и мураттибон Р. Амонов ва М. Шукуров, «Пирони сухан дар қиссаҳои қуҳан» (Душанбе, 2009) ва «Ҳафт пири сухансаро дар нақлу ривоятҳо» (Душанбе, 2010)-и тартибдодаи Д.

Обидов ва «Ривоятҳо дар бораи устод Рӯдакӣ» (Душанбе, 2015)-и Ф. Исмоилов дохил мешаванд.

3. Нақлу ривоятҳои, ки муаллифи диссертатсия бевосита аз сокинони маҳалҳои гуногуни Панҷакент, амсоли Панҷруд, Зери Ҳисору Кулолӣ, Некнот, Вен ва Пағна дар давоми солҳои 2012 - 2016 ҷамъоварӣ намудааст.

4. Маъхазҳои дигари пажӯҳишро тазкираву асарҳои таърихӣ, аз ҷумла «Лубоб-ул-албоб»-и Муҳаммад Авфии Бухорӣ (Лейдон, 1903), «Ҷаҳор мақола»-и Низомии Арӯзии Самарқандӣ (Душанбе, 1986), «Тазкират-уш-шуаро»-и Давлатшоҳи Самарқандӣ (Ҳинд, 1887), «Баҳористон»-и Абдурахмони Ҷомӣ (Душанбе, 1972) фароҳам овардаанд, ки дар онҳо аз ҳаёту фаъолият, ҳунари шоирӣ ва ҳатто ҷанге аз ривоёти мардумӣ қайду сабтҳо шудаанд.

Сарчашмаи дигари пажӯҳиши моро асарҳои илмӣ олимони муосири тоҷик, ки бевосита ба паҳлуҳои гуногуни ҳаёт ва фаъолияти устод Рӯдакӣ ихтисос дода шудаанд, ташкил медиҳанд. Аз ҷумла, асарҳои «Устод Рӯдакӣ»-и Садриддин Айний (Сталинобод, 1940), «Абӯ Абдулло Рӯдакӣ»-и А. Мирзоев (Сталинобод, 1958), «Абӯ Абдуллоҳ Ҷаъфари Рӯдакӣ»-и И.С. Брагинский (Душанбе, 1989), «Стиль персидско-таджикской поэзии 9-10 вв»-и Н.О. Османов (Москва, 1974), «Одамушшуаро Рӯдакӣ»-и А. Афсаҳзод (Душанбе 2003), «Ҷабдаҳ мақола»-и Ш. Ҳусейнзода (Душанбе, 2007), «Кӯҳна ва нав» (Душанбе, 2004) ва «Аз Рӯдакӣ то Лоик»-и А. Сатторзода (Душанбе, 2013), «Рӯдакӣ аввалин шоири миллӣ ва ҷаҳонӣ»-и С. Амирзода (Техрон, 1392), «Суруди Рӯдакӣ шуд зинда акнун» (Душанбе, 2012), «Сувари ҳаёл дар шеърӣ Рӯдакӣ» (Душанбе, 2009) ва «Нақши Рӯдакӣ дар шеърӣ замони Сомониён»-и Ҷ. Саидзода (Душанбе, 2011) ба қатори ҳамин гуна сарчашмаҳо дохил гардидаанд.

Донишномаву фарҳангҳои ашъори шоир низ аз ҷумлаи сарчашмаҳои ба ҳисоб мераванд, ки барои ҳалли масъалаи марказии рисола аз онҳо ба таври фаровон истифода шуд. Ба ин гуна сарчашма «Фарҳанги ашъори Рӯдакӣ» (мураттиб А. Нуоров, Душанбе, 1990) ва «Донишномаи Рӯдакӣ» дар чор ҷилд (Душанбе, 2008) дохил мешаванд.

Аз сабаби он ки дар маркази пажӯҳиш ҳолу аҳволи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ ва ҳунару истеъдоди ӯ меистад, осори бозмондаи шоир, ки аз тарафи муассисаҳои илмӣ, ноширӣ ва афроди алоҳида аз аҳли адаб ба ҷоп расонида шудаанд, ба сифати сарчашмаи бадеӣ истифода гардид. Ин сарчашма барои мушаххас сохтани ду масъалаи асосӣ: 1) муқоисаи абёт ва бандҳои алоҳидаи шеърӣ, ки аз тарафи мардум ба Рӯдакӣ нисбат дода шуда буданд бо абёти бозмондаи шоир ва 2) санҷидани баъзе санадҳои ҳаётии шоир, ки дар миёни мардум ва дар ашъори шоир ҷой доштанд, истифода гардид. Инҳо маҷмӯаҳои «Девони Рӯдакӣ» (мураттиб Қодири Рустам, Душанбе, 2015), «Рӯдакӣ. Ашъор» (тартиби Р. Ҳодизода ва А. М. Хурсонӣ, Душанбе, 2007), «Абӯ Абдулло Рӯдакӣ»-и А. Мирзоев (Сталинобод, 1958), «Сухансарои Панҷруд»-и Ҳусейнзода Ш. (Душанбе, 1958), «Рӯдакӣ. Рӯзгор ва осор. Таърихи таҳқиқ»-и А. Тоҳирҷонов (Душанбе, 2008), «Паямбари ишқ»-и А. Сайфуллоев (Душанбе, 2008) ва ғайра мебошанд.

Ҷадафҳои, ки барои ба даст овардани мақсади асосии диссертатсия муайян карда шуданд, дар асоси таҳлили муқоисавӣ-таърихӣ баррасӣ гардидаанд. Ин асл имкон дод, то ривоятҳои мардумӣ ва афкори аҳли маънӣ дар бораи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ мавриди таҳлилу муқоиса қарор дода шавад ва баъзе фикрҳо дар хусуси таърих, заминаҳо ва раванди рушду интишори онҳо низ қайд гарданд.

Бинобар зарурати таҳлили ғоявӣ, мундариҷавӣ ва шаклии баъзе аз ривоятҳо ва ҳамчунон, порчаҳои шеърӣ ҳам шиғоҳӣ ва ҳам аз осори Рӯдакӣ, аз усули таҳлилҳои матнӣ, назарӣ ва таҳлили назми таърихӣ, муқоисавӣ-таърихӣ адабиётшиносӣ ва таҳлили санъатҳои бадеӣ низ истифода гардид.

Навгонии илмий таҳқиқоти диссертатсионӣ. Дар бораи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ ва фаъолияти ҷамъонибаи ӯ дар байни мардум нақлу ривоятҳои зиёде густариш ёфтаанд ва то андозае ҷамъоварӣ гардида, мавриди таваҷҷуҳи хонандагони тоҷик низ қарор дода шудаанд. Аммо ин нақлу ривоятҳо то имрӯз мавриди таҳлили илмӣ қарор нагирифтаанд ва мавзӯи алоқамандии ашъори Рӯдакӣ бо осори шифоҳӣ ҳам то ҳол дар шакли диссертатсия рӯйи чоп наомадааст.

Диссертатсияи пешниҳодшуда қадами нахустин дар омӯзиши нақши ривоятҳо, ба мақсади боз ҳам беҳтар ва аниқтар муайян намудани санаҳои таърихӣ ва ҳаётии даврони Рӯдакӣ, муқоисаи онҳо бо ашъори шоир, маҳорати шоир дар истифода аз осори мардумӣ ва таъсири бевоситаи фолклор ба маҳорату ҳунари эҷодии ӯ мебошад. Дар доираи чунин таҳлил, бори аввал дар илмҳои фолклоршиносӣ ва адабиётшиносии тоҷик, нақши ривояту нақлҳо дар муайян намудани дараҷаи эҷодкорӣ ва ҳунармандии шоир, шахсият ва ҳулуқ симои ӯ дида баромада шуда, таъсири тарафайни ашъори шоир ва осори шифоҳӣ муайян гардид.

Аҳаммияти назарии таҳқиқоти диссертатсионӣ. Натиҷаҳои таҳлил ва тарзи пажӯҳиш дар рисола арзишҳои махсуси назариро барои илмҳои фолклоршиносӣ ва адабиётшиносии тоҷик пешниҳод менамоянд. Аз ҷумла, дар диссертатсия нахустин маротиба се тарзи зерини таҳлили ҳаёт ва эҷодиёти шоир ба роҳ монда шуданд, ки барои пажӯҳишҳои минбаъда ҳамчун усули назарӣ истифода бурдани онҳо мувофиқи мақсад хоҳад буд:

1) Муқоисаи воқеаҳо ва санаҳои ривоятҳои мардумӣ дар бораи Рӯдакӣ бо санаҳои воқеии ҳаёти шоир ва тасдиқ ё инқори мавҷудияти воқеии онҳо.

2) Таҳлили ҳунар ва истеъдоди шоир дар масъалаи истифода аз намунаҳо, асотир, гуфтор, ибораҳои рехта, зарбулмасалу мақолҳо, чехраҳои асотирӣ ва амсоли инҳо, ки нишондиҳандаи ҳунари ӯ аз як тараф ва нишондиҳандаи сабаби машхурияташ дар миёни омма аз тарафи дигар гардиданд.

3) Таҳлили ҷойгоҳи ҷашну маросимҳо ва боварҳои мардум дар ашъори Рӯдакӣ ҳамчун намунаи дониш ва ифтихори баланди миллии шоир, ки арзиши бузурги тарбиявӣ ва маърифатиро доро мебошад.

Ҳамин тавр, қимати аслии назарии диссертатсия дар таҳлили гурӯҳбандии ривоятҳои халқӣ дар муайян намудани шахсият ва ҳунару истеъдоди Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ аз як тараф ва таҳлили ҳунари шоирии Рӯдакӣ дар заминаи истифодаи моҳирона аз адабиёти шифоҳӣ аз тарафи дигар зоҳир мегардад.

Аҳаммияти амалии таҳқиқот. Пешбинӣ шудани диссертатсия барои илмҳои фолклоршиносӣ ва адабиётшиносии тоҷик ҳамчун маводи ҷанбаи кавии таълимӣ дошта яке аз арзишҳои амалии он ба шумор меравад. Маводи дар диссертатсия таҳлилшуда метавонад ба таври дастрас ва сода дар таълиму тадриси хонандагони мактабҳои миёна ва олии Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода гардад, зеро он барои таҳияи китобҳои дарсӣ мувофиқ аст ва инчунин ин мавод дар курсҳои махсуси омӯзишии фолклоршиносӣ ва адабиётшиносӣ мавриди истифода қарор гирад.

Ҳамчунин, натиҷаҳои маводи пешниҳодшуда метавонанд барои таълими ҳаёт ва фаъолияти Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ дар тамоми самтҳои таълим ва дар курсҳои махсуси омӯзишӣ мавриди истифода қарор гиранд.

Қисматҳои алоҳидаи диссертатсия дар мавриди навиштани китобҳои таълимӣ ва илмӣ адабиёту фолклори тоҷик барои толибилмони мактаб ва донишҷӯёни донишгоҳҳо аҳаммияти махсус доранд. Аз қулли маводи диссертатсия дар омӯзиши паҳлӯҳои гуногуни ҳаёт, муносибат ва эҷодиёти Рӯдакӣ, таълифи қорҳои курсӣ ва дипломӣ, таълиму тадриси адабиёти шифоҳӣ ва курсҳои махсуси омӯзишии жанрҳои фолклорӣ ва адабиёти хаттӣ метавонад истифода гардад.

Мақсади асосии пажӯҳиш ва ҳалли вазифаҳои диссертатсия талаби **пешниҳод ва ҷимояи масъалаҳои асосии** зеринро ба миён овард:

- Ривоятҳои дар миёни мардум интишорёфта аз зумраи муҳимтарин сарчашмаҳо дар муайян намудани воқеаву ҳодисаҳои ҳаёти ва шинохти шахсияти Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ ба ҳисоб мераванд. Маҳз тавассути ривоятҳои мардумӣ маълумоти нодир дар хусуси зодгоҳ ва овони кӯдакии Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ, муносибати ӯ бо амирони Сомонӣ, мазор ва ҷойи дафни ӯ, ҳамчунон хунарҳои шоирӣ, табибӣ, авзои ошиқӣ, нобиноӣ, муносибати авлодонаш ба симо ва шахсияти ӯ муайян карда мешавад.

- Таҳлили ривоятҳои мардумӣ дар бораи паҳлӯҳои гуногуни ҳаёт, истеъдод, муносибати Рӯдакӣ ва муқоисаи онҳо бо воқеаҳои дар сарчашмаҳои таърихӣ сабтшуда ва дар ашъори шоир инъикосгардида мувофиқтарин восита дар тасдиқ ё инкори мухтавои ин ё он ривоят мебошад.

- Ашъори бозмондаи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ намунаи олии таъсирпазирии адабиёт ва махсусан шеъри замони Сомониён аз адабиёти шифоҳӣ мебошад. Истифодаи фаровон аз устураҳои таҳайюлии бостон, корбурди зарбулмасалу мақолҳои мардумӣ, баёни чанд истилоҳи фолклорӣ, чистон ё луғз, бозтоби бархе аз чехраҳои асотириву фолклорӣ дар ашъори то мо расидаи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ исботи бидуни баҳси ин таъсирпазирӣ мебошад.

- Тасвири табиати диёр, ҷашну маросимҳо ва бовару эътиқодоти мардумӣ дар шеъри Рӯдакӣ аз як тараф халқияти ашъори шоирро нишон диҳад, аз тарафи дигар он ба ҳисси миллӣ ва арҷгузори анъаноти маросимҳои аҷдодии ӯ ба ҳисоб меравад.

- Таҳлили ҷанбаҳои фолклории намунаҳои ашъори Рӯдакӣ бори дигар собит сохт, ки нахустин ашъор ба забони форсии тоҷикӣ ба тафаккур, ҳаёт ва таҳайюлотҳои мардум наздикии қавӣ доштааст.

Саҳми шахсии унвонҷӯ дар фароҳам овардани мавод ва таҳлилу таҳқиқи мавзӯи диссертатсионӣ дар он аст, ки муаллифи таҳқиқот нақлу ривоятҳои мардумро доир ба Рӯдакӣ вобаста ба мавзӯву мазмун тасниф ва таҳлил намудааст ва ин тарзи пажӯҳиш боис гардидааст, то: 1) маълумоти сарчашмаҳо доир ба санаҳои алоҳидаи ҳаёту зиндагии шоир бо тасвири воқеаҳои ривоятҳои халқӣ муқоиса шаванд; 2) мавҷудияти воқеаҳои баъзе аз лаҳзаҳои ҳаёти шоир ба исбот расонда шаванд; 3) дараҷаи таъсири дутарафаи осори шифоҳӣ ва ашъори бозмондаи Рӯдакӣ муайян гардад.

Дигар ин ки муаллифи таҳқиқот дар муддати зиёда аз шаш сол ба ҷамъоварӣ ва таҳлилу баррасии ривояту нақлҳои мардумӣ оид ба устод Рӯдакӣ ба таври мустақим сару кор гирифтааст. Яъне, муаллифи диссертатсия бо интиҳоби сарчашмаҳои фолклорӣ доир ба ҳаёт ва интишори эҷодиёти Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ аз Фонди фолклори Институт ва осори аллакай нашршуда иктифо накарда, балки шахсан ҳудаш ба ҷамъоварии ин намуди сарчашмаҳо иқдом намудааст. Чунин иқдом барои илми муосир арзиши ниҳоят калон дорад, зеро он як қисмати амалии пажӯҳишро намудор месозад.

Тасвиби натиҷаҳои таҳқиқот. Диссертатсия дар ҷаласаи кафедраи адабиёти муосири тоҷикӣ Муассисаи давлатии таълимии “Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Бобоҷон Ғафуров” (протоколи № 8 аз 31.04. 2020) муҳокима шуда, ба дифоъ пешниҳод шуд.

Интишороти натиҷаҳои диссертатсия. Натиҷаҳои алоҳидаи диссертатсия ва баъзе андешаҳои таҳлили он дар ҳаҷми 10 мақолаи илмӣ ба нашр расидаанд, ки аз онҳо 3 мақола дар нашрияҳои илмӣ таҳти қайди КОА-и Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ВАК-и Федератсияи Русия ба таърифи расидааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб ва шонздаҳ фасл, хулоса, феҳристи адабиёт ва рӯйхати ғуяндаҳо иборат мебошад.

МУХТАВОИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Дар муқаддима муҳимияти мавзӯ асоснок карда шуда, таҳлили дараҷаи пажӯҳиши он, мақсад, вазифаҳо, навовариҳои илмӣ, асоси методологӣ ва ҳадафу вазифаҳои тадқиқот муайян гардида, ҳамчунин арзишҳои назариву амалии он мушаххас шудаанд. Дар муқаддима инчунин масъалаҳои барои ҳимоя пешниҳодшуда ва маълумот оид ба тасвиби кор дарҷ гардидаанд.

Дар боби нахустини диссертатсия, ки **“Рӯзгор ва чеҳраи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ дар ривоятҳои мардумӣ”** унвон дорад, ривояту нақлҳои омиёнаи тоҷик дар ҳафт фасл таҳлилу баррасӣ шудаанд. Ривояту нақлҳои шифоҳӣ, ки дар ин боб оварда шуданд, аз рӯи мазмун ва мундариҷаашон ба зермавзӯҳо тасниф гардидаанд.

Дар фасли аввал, ки *“Ривоятҳои мардумӣ оид ба зодгоҳ ва овони кӯдакии Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ”* унвон дорад, масъалаҳои муҳими даврони кӯдакиву наврасӣ ва ҷавонии Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ аз рӯи ривояту нақлҳои шифоҳӣ ва маълумоти тазкираву дигар осори таърихӣ баррасӣ шудаанд. Аксари ин гурӯҳи ривояту нақлҳои мардумӣ маълумоти дар ин фасл гуфташударо бо маълумоти осори хаттӣ мувофиқ баён кардаанд. Чунончи, масоили лаёқату тавоноии Рӯдакӣ аз замони кӯдакиаш, истеъдоди тавоноии овозхонӣ, қуръономӯзӣ, машшоқиву дорои ҳофизаи қавӣ буданӣ ӯ дар ин бахши ривоятҳо равшан мегардад. Маълумоти мазкур дар диссертатсия дар муқоиса бо асарҳои илмиву таърихӣ таҳлил гардидааст. Таҳлили илмӣ ин фасл дар асоси асарҳои олимони тоҷику рус ва эронӣ, амсоли Садриддин Айнӣ - “Устод Рӯдакӣ”, Саид Нафисӣ - “Аҳволу ашъори Абӯ абдуллоҳ Ҷаъфар бини Муҳаммад Рӯдакии Самарқандӣ”, Абдулғанӣ Мирзоев - “Абӯ Абдулло Рӯдакӣ”, Аълохон Афсаҳзод - “Одамушуаро Рӯдакӣ” Д. Обидов - “Пирони сухан дар қиссаҳои куҳан” ва дигарон анҷом дода шуд.

Масъалаи даврони кӯдакиву наврасии Рӯдакӣ, тавре ки аз осори таърихӣ маълум аст, заминаҳои воқеии таърихӣ дошта, он боиси дар байни халқ паҳн шудани нақлу ривоятҳои мардумӣ гардидааст. Овони кӯдакии шоир дар деҳот, дар ҳалқаи ёру дӯстон, назди пирони рӯзгордида сипарӣ гардида буд. Ӯ аз хурдӣ дорои хотираи қавӣ, шавқу ҳаваси ботинан мустаҳкам ва зеҳни азхудкунии донишу илм буда, хеле барвақт Қуръонро ҳифз карда ва ба шеъргӯӣ шурӯъ намудааст. Ҳамаи ин масъалаҳо аввал дар тазкираву осори таърихӣ ба таври парокандаву номукамал ҷой гирифта ва минбаъд бо мурури замон дар байни халқ густариш ёфтаанд. Дар ин фасли диссертатсия ҳамчунин масъалаи зодгоҳи шоир аз назари ривоятҳои мардумӣ таҳлил гардидааст. Маълум шуд, ки гурӯҳе аз ровиёни халқӣ зодгоҳи шоирро деҳаи Рӯдак ҳисобида ва гурӯҳи дигар Панҷрӯд пиндоштаанд. Аммо роҷеъ ба ин масъала ривояту нақлҳои, ки аз тарафи сокинони деҳоти Панҷрӯд, Зери Ҳисор, Кулолӣ ва Некнот гуфта шудаанд, ба маълумоти осори пажӯҳандагони осори шоир мувофиқат мекунад ва Рӯдакиро Панҷрӯдӣ муаррифӣ кардаанд.

Ҳунари чангнавозиву овозхонии Рӯдакӣ низ аз даврони кӯдакиаш дар ин силсилаи ривоятҳо зоҳир мегардад ва шоирону донишмандони ҳамасри шоир ва пасомадагон ҳам дар ин хусус иттилоъ додаанд.

Фасли дуюм ба *“Муносибати Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ бо амирони Сомонӣ дар ривоятҳои мардумӣ”* бахшида шуд. Дар ин бахши ривояту нақлҳои омиёна муносибати дӯстиву бародарӣ, якдилӣ ҳамдигарфаҳмии амирони Сомонӣ бо устод Рӯдакӣ хуб арзёбӣ мегардад. Тавре ки дар ин фасли диссертатсия асоснок карда шуд, бунёди ин ривоесту нақлҳои мардумӣ ҳамон воқеаи таълифи қасидаи “Бӯи ҷӯи Мӯлиён”-и худи Устод маҳсуб меёбад. Муаллифи “Ҷаҳор мақола” Низомии Арӯзии Самарқандӣ дар ин хусус иттилоъи хуб додааст ва донишмандону адибони пасин маълумоти ӯро такроран дар асарҳои хеш овардаанд. Ровиёни мардумӣ низ дар ин замина нақлу ривоятҳоро офаридаанд, ки албатта фарқияту дигаргуниҳо бо вижагиҳои хоси осори шифоҳӣ дида мешавад.

Таърих гувоҳ аст, ки даврони ҳукмронии Сомониён яке аз давраҳои орому осуда буда, дар он замон ҳаёти илмиву адабӣ хеле пеш рафта буд ва Рӯдакии бузург хушбахтона чун як шоири тавонову хирадманд бо амирону дарбориён ҳаёти осударо сипарӣ кардааст. Ҳунару истеъдоди шоириву суханофаринии Рӯдакӣ дар он замон барои махсусан шоҳ Наср бини Аҳмади Сомонӣ хеле писанд омада буд ва ҳатто сухани шоир таъсири равониву воқеӣ дошт, ки ӯ ба амирону соҳибдеворонҳо маслиҳату машваратҳои муфид меод. Рӯдакӣ бо ин истеъдоди ғавқулодаи хеш руҳу равони ҳокимонро тасхир карда буд, ки ин ҳама нишонаи дӯстиву бародарӣ ва самимияти онҳоро нишон медиҳад. Дар маҷлису маҳфилҳо ромишгариву хунёгарӣ мекард ва маҳфилорониву ширинсухании ӯ боиси муносибати дӯстонаи вай бо амирону дарбориён гардида буд. Дар ривоятҳои ин бахш гӯяндагон гоҳ аз Бухоро ёд кардаанд ва гоҳи дигар Рӯдакӣ ба Эрон дар назди шоҳ Исмоили Сомонӣ хизмат кардааст, гуфтаанд, ки албатта танҳо қобилияти ноқилии онҳоро нишон медиҳад, вале ин андеша ба санадҳои таърихӣ мувофиқат надорад.

Фасли сеюми диссертатсия бо унвони “Симои Рӯдакии шоир ва ҳаким дар нақлу ривоятҳои мардумӣ” номгузорӣ шуда, дар бораи ҳунари шоирӣ ва табибии Рӯдакӣ маълумот медиҳад. Як силсилаи ривояту нақлҳо барои он офарида шудаанд, ки гӯяндагон ба шоириву шеъргӯии Рӯдакӣ дилбастагии зиёд доштанд. Ба таъбири халқ Рӯдакӣ “шоири шоирон” ва “устоди шоирон” будааст ва албатта, ин баҳогузориҳои мардум дар заминаи иттилооти таърихӣ аст, ки дар адабиёт ба устод Рӯдакӣ унвонҳои “Муқаддамушшуаро”, “Одамушшуаро”, “Устоди шоирони Аҷам”, “Падари шеъри форсӣ”, “Поягузори адабиёти форсии тоҷикӣ” ва ғайра сазовор доништаанд. Ҳунару хиради волои шоирии Рӯдакӣ аз замони зиндагӣ дар офоқ паҳн гардида буд ва шаъну шони ӯ то ҳол дар байни халқ зиёдтар мегардад. Мардум ба шеъри ӯ дилбастагиву муҳаббати беандоза дошта, ин эътиқоду завқмандии худро дар намунаи ривояту нақлҳо иброз доштаанд. Чунончи, дар ривояти зер ба мушоҳида мерасад:

Ин шеърро Абулҳасани Рӯдакӣ гуфтааст. Аз рӯи нақли мӯйсафедон ин шеър як қисса доштааст ва он қисса ин хел будааст.

Меъёнд, ки ҳангоми Бухороро тарк гуфта, ба зодгоҳаш баргаштани Рӯдакӣ тамоми хурду калон, дӯстон ва хешу табори шоир аз дуру наздик ба пешвозаш баромадаанд ва ўро бардор-бардор карда аз даромадгоҳи қишлоқ то хонааш бурдаанд. Рӯдакӣ аз чунин истиқболи гарми ҳамдиёронаш шод шуда, ин шеърро бадеҳатан ба забон овардааст:

*Ҳеч шодӣ нест андар ин ҷаҳон,
Беҳтар аз дидори рӯи дӯстон.
Ҳеч талхӣ нест аз он талхтар,
Аз фироқи дӯстони пурҳунар³*

Агар мантиқан андешаронӣ шавад, чунин ба назар мерасад, ки халқ дар асоси ҳамин ҷаҳор мисраи шеърии устод ақидаи худро вобаста ба ҳаёти шоир мувофиқ баён кардааст. Воқеан дидори дӯстони ҳақиқӣ ва хешу ақраба барои ҳар як инсон муждаи хуш аст, зеро воҳӯриву дидори дӯстон инсонро хушҳолу болидарӯ мегардонад. Ва порчаи шеърии мазкур дар байни халқ чунон машҳуру оммавӣ гардидааст, ки мардуми тоҷик дар ҳама ҷашну маросимҳои шодиву нишоти худ инро бо ифтихор қироат карда, ҳамзамон номи Рӯдакии бузургро ба забон меоранд.

Бахши дигари ривоятҳои омиёна, ки дар ҳамин фасли диссертатсия таҳлил карда шуд, Рӯдакиро ҳамчун табиби мардумӣ, ҳозиқу дармонбашх муаррифӣ мекунад. Бемории маҳав, ки таърихан қадимӣ буда, аз замонҳои қадим дар сарзамини тоҷикону форсизабонон паҳн гардидаву ҳатто дар манотиқи мухталифи Тоҷикистон

³ Исмоилов Ф. Ривоятҳо дар бораи устод Рӯдакӣ (Маҷмӯаи фолклорӣ). Душанбе: - Истеъдод, 2015. – 26 с.

барои ин гурӯҳи беморон махавхонаҳо мавҷуд будаанд, ба таъбири мардум Рӯдакӣ чунин беморонро табобат мекардааст. Бисёре аз ин беморонро муолиҷа карда, барои хизмати худ аз онҳо музд намегирифтааст ва ин хислату амали шоир ба мардум писанд омадааст. Тавре аз таҳлили ин намуди ривоёт маълум гардид, мардум бештар ҷанбаҳои ахлоқиву писандидаи шоирро ба назар гирифта, ўро натавонанд чун шоири донишманд ва табиби моҳиру сабукдаст баҳо медиҳад, балки саховатманду хайрхоҳ, савобкору нексирӣ тасвир намудааст.

Унвони **фасли ҷаҳоруми** диссертатсия “*Симои Рӯдакии ошиқ дар ривоятҳои мардумӣ*” мебошад, ки дар ин фасл тасаввуроти мардум дар хусуси ишқи Рӯдакӣ баён шудааст. Дар ин силсилаи ривояту нақлҳои мардумӣ Рӯдакӣ шоири ошиқ, зебопарасту хушзавқ ва ишқаш бунёди воқеии ишқи поки инсонӣ бозгӯ шуда, дар он, пеш аз ҳама, садоқат ба маъшуқа зоҳир мегардад. Мазмуни ривоятҳои зайл дар муқоиса бо ашъори дар ин мавзӯ сурудаи шоир баррасӣ гардид, ки маҷмӯан ин асарҳои фолклориву адабиёти хаттӣ ишқи Рӯдакиро самимиву инсонӣ нишон дода, дар маркази диққат ишқ ба маъшуқа, яъне маҳбубагони мушаввашу париваш дар назар дошта шудааст. Гарчанде мазмуни ривоятҳои ин бахш хусусиятҳои афсонаҳои ишқӣ-романтикиро фаро гирифтаанд ва тасаввуроти таҳайюливу ғайривоқеии инсониро нишон додаанд, лекин халқ дар ин осор Рӯдакиро қаҳрамони ҷасуру нотарс ва муборизу муваффақ бозтоб кардааст. Бояд таъкид кард, ки мавзӯи ишқ дар ашъори Рӯдакӣ низ ҷойгоҳи махсус дошта, дар ғазал, рубоӣ ва байтҳои ҷудогонаи шоир метавон ишқи поки инсонӣ, яъне ишқи заминӣ воқеиро ба зудӣ эҳсос кард. Чунинчун, дар рубоии зерин қаҳрамони лирикӣ бо шунидани номи маҳбубаи хеш хушҳол мегардад ва барои пешвозу иқтиқболи ӯ хурсанду фарҳунда мешавад:

Номат шунавам, дил зи фараҳ зинда шавад,
Ҳоли ман аз иқболи ту фарҳунда шавад.
В-аз ғайри ту ҳар ҷо суҳан ояд ба миён,
Хотир ба ҳазор ғам пароканда шавад⁴

Дар диссертатсия он намунаҳои ашъори шоир ва махсусан рубоӣҳои мавриди таҳлил қарор гирифтанд, ки боиси пайдоиши ривояту нақлҳои оид ба ишқи ошиқии Рӯдакӣ гардида буданд.

Фасли панҷуми диссертатсия ба масъалаи “*Нобиноии Рӯдакӣ аз рӯи ривоятҳои мардумӣ*” ихтисос дода шуд. Масъалаи нобиноии Рӯдакӣ дер боз таваҷҷӯҳи пажӯҳишгаронро ҷалб кардааст. Тавре ки дар ин фасли диссертатсия иттилоъ дода шудааст, роҷеъ ба нобиноии Рӯдакӣ муҳаққиқони осору аҳволи шоир ба ду гурӯҳ тақсим мешаванд, ки андешаҳои мухталиф доранд. Як гурӯҳи олимону донишмандон бар он ақидаанд, ки Рӯдакӣ кӯри модарзод буда, аз модар нобино ба дунё омадааст. Аммо муҳаққиқони дигар бар он ақидаанд, ки Рӯдакӣ дар давраи пирӣ аз тарафи душманони мутаассиб нобино карда шудааст. Маълумоти ривояту нақлҳои ин фасли диссертатсия низ гуногун буда, шоирро гоҳ кӯри модарзод ва модарзод як чашмаш нобино ва ҳам аз тарафи душманон кӯр карда шудани ўро нишон медиҳанд. Бар асоси таҳлилу тадқиқ, ривоятҳои ин бахшро аз рӯи мазмун ва муҳтавошон метавон ба ҷаҳор гурӯҳ тақсим кард, аз ҷумла:

- Рӯдакӣ нобинои модарзод буда, аммо таъбу ҳунари ҳудодод дошт;
- Нобино кардани Рӯдакӣ дар давраи пирӣ аз тарафи душманони мутаассиб;
- Рӯдакӣ як чашмаш нобинои модарзод буда ва шоири бодавлат ҳам будааст;
- Дар давраи пирӣ ҳамчун бемории авлодӣ нобино гардидани чашмони Рӯдакӣ.

⁴ Девони Рӯдакӣ. Таҳия, тасҳех ва сарсухану ҳавошии Қодири Рустам. – Душанбе: «Бухоро», 2015. – 70 с.

Ва ин чаҳор андеша маҳсули ривояту нақлҳои мардумӣ ҳастанд, ки фикру тахайюлотҳои онҳо бофта, вале дар баъзе маврид ба воқеияти осори таърихӣ мувофиқ, иброз гардидаанд. Ҷолиби диққат аст, ки дар баъзе аз ривоятҳои ин фасл оид ба нобиноии Рӯдакӣ як иттилоӣ тозае дода шудааст, ки дар тазкираву осори таърихӣ ба чашм намерасад. Ба ақидаи ғўяндагони ривоятҳои Рӯдакӣ дар давраи куҳансолиаш бо сабаби бемории авлодӣ нобино гардидааст. Ва ин ровиёни мардумӣ худро аз авлоди Абулҳасани Рӯдакӣ ҳисобида, бо далелҳои иброз доштаанд, ки авлодони «Абулҳасани Уфарӣ» ҳангоми ба синни 65-70 расидан одатан чашмонашон тира гашта, оҳиста-оҳиста нобино мегардидаанд.

Дар **фасли шашуми** боби аввали диссертатсия оид ба ҷойи дафн ва мазори Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ маълумот дода шудааст. Ин фасл «*Назари мардум дар бораи мазор ва ҷойи дафни Рӯдакӣ*» унвон гирифтааст, ки ривояту нақлҳои ин бахш нисбат ба дигар фаслҳо бештар ҷамъоварӣ шудаанд.

Масъалаи мазору ҷойи дафни Рӯдакӣ ҳам мураккабу баҳснок буда, то ҷое муҳаққиқонро ба ташвиш оварда буд. Дар ин самт хизмати устод Садриддин Айний ва Лутфулло Бузургзода ниҳоят бузург аст. Бояд зикр кард, ки пажӯҳишгарону муаррихон мазор ва ҷойи дафни Рӯдакиро пеш аз ҳама деҳаи Рӯдак муаррифӣ кардаанд. Аз он ҷумла, профессор А. Семёнов қайд мекунад, ки Рӯдакӣ аз Рӯдак ном қишлоқи Самарқанд буда, қабраш низ дар ҳамон ҷо будааст. Аммо тадқиқоти устод Айний нишон медиҳад, ки Рӯдакӣ воқеан аз деҳаи Панҷрӯд буда, мақбараву мазори ӯ низ дар ҳамон ҷо мавқеъ гирифтааст. Дар фасли шашуми боби аввали диссертатсия роҷеъ ба ин масъала хизматҳои устод Айний қайд гардидаанд, ки бо кӯшишу талошҳои ӯ ин масъала ҳаллу фасли худро ёфта буд. Чунончи, устод Айний дар мактуби худ ба Абулқосим Лоҳутӣ оид ба хулосаи хеш менависад: «Азбаски барои баромадан ба болои кӯҳи баланд дили ман тоб надошт, ман ҳамаи маълумот ва нишонаҳоро ба онҳо фиристодам. Онҳо рафта қабри Рӯдакиро ёфтанд. Ба қишлоқи Рӯдак бошад Гаррецкий нарафта, танҳо Бузургзода рафта омад ва ҳардуи онҳо ҳам ҳамаи маълумотҳоро, ки ман ёфта будам, тасдиқ карданд»⁵

Бояд зикр намуд, ки ривояту нақлҳои мардумӣ дар ин самт барои муайян кардани мазор ва ҷойи дафни Рӯдакӣ ба муҳаққиқон ёрӣ расонидаанд. Масъалаи муайян намудани ҷойи дафни Рӯдакӣ тавассути ривоятҳои яке аз масъалаҳои боиси таваҷҷуҳи муаллифи диссертатсия қарор гирифтааст ва дар асоси таҳлил ривоятҳои зиёду муқоисаи онҳо бо далелҳои таърихӣ масъалаи мазкур бештар ва хубтар равшан гардид. Чунончи, эътиқоду боварии мардум дар бораи ҷойи қабри Рӯдакӣ ва эҳтироми ӯ аз тарафи мардум дар ривояти зер равшан мегардад:

Падарам аз Самарқанд омадану гуфтан, ки аспна бурда як ҷо банд, алаф хӯрад. Вахти баҳор буд. Ман ун вахт тахмин бистба будам. Ман бурда мех кардам. Гашта рафтам. Гуфтан:

-Аспна куҷо кардӣ?

Ман гуфтам:

-«У рӯи (он тарафи – И. Ф.) майдони Малик, болои қабристонии тағи ҷӯи раи тағ бастам». Ҷои бастагим аз пушти деволи боғ буд, ҳамвору алафрӯидагӣ.

-Падарам гуфтан:

-«Тез рафта аунча (аз он ҷо) аспна гир, ки унча (он ҷо) одами азиз хоб рафтагӣ. Беодобӣ мешавад!». Ман навишта рафта аспна кушода, бароварда боло бастам. Ҳамун ҷо Абдулҳасан хок шуда будааст. Баъд аз ақл ба худ омадан ман дониستم, ки якта

⁵ Мукотибаи Садриддин Айний ва Абулқосим Лоҳутӣ. Ба ҷоп ҳозиркунада ва муаллифи тавзеҳот Хуршеда Отахонова. – Душанбе: 2003. – 34 с.

нимта одам унҷоя рафта зиёрат мекунад. Касалиҳоро Худо офият медиҳад ҳамун сабаб қатӣ⁶

Маълум гардид, ки дар ин бахши ривояту нақлҳо халқ эҳтирому эътиқоди худро нисбат ба ҷой ва мазори Рӯдакӣ баён доштааст. Иттилооти таърихиву ҷуғрофӣ дар бораи Боғи Мирӣ, авлоди Уфариҳо ва ҷойи қабру мазори Рӯдакӣ дар ин силсилаи ривоятҳо ба таври густурда оварда шудааст, ки ровиёни мардумӣ дар ин хусус бо этимоду боварии қавӣ ибрази андеша кардаанд.

Ниҳоят дар **фасли ҳафтуми** боби аввали диссертатсия: *“Ривоятҳои мардумӣ дар бораи авлоди Рӯдакӣ ва муносибати онҳо ба шахсияти шоир”* роҷеъ ба муносибати авлодони Рӯдакӣ нисбат ба шахсияту шоирии ӯ маълумот дода шуд. Ровиёни мардумӣ дар хусуси авлодони Рӯдакӣ ба ду гурӯҳ тақсим шудаанд, ки ҳар гурӯҳ бо ифтихор худро аз авлодони устод пиндоштаанд. Азбаски мақому манзалати шоирии Рӯдакӣ дар миёни хосу ом паҳн гардида буд, мардуми маҳалливу деҳоти атрофи зодгоҳи шоир ба шеърҳои содаву равон ва шахсияти ӯ меҳру муҳаббати беандоза пайдо намуда, аксар фарзандони худро бо нияти нек номҳои “Абулҳасан” ва “Рӯдакӣ” мегузоштанд. Дар аксари ривояту нақлҳои ин бахш роҷеъ ба ин масъала маълумот дода мешавад. Масалан, дар ривояти зер чунин иттилоъ дода шудааст:

Дар деҳаи Шинг ва гирду атрофи он одатан аз қадим ба кӯдаки навзод гузоштани номи Абулҳасани Рӯдакӣ расм шудааст. Ин номро одамоне ба фарзанди худ мегузоранд, ки онҳо худро аз авлоди Рӯдакӣ меҳисобанд. Сабаби чунин номгузорӣ ин будааст, ки падару модари кӯдаки навзод меҳроҳанд, ки фарзанди онҳо ба мисли Рӯдакӣ шахси донишманд ва шоири маҳбуби ҳамагон бошад. Барои ҳамин номи Рӯдакиро нағз медидаанд⁷

Баҳсу мунозираи ровиён аз деҳоти Панҷрӯд ва Рӯдак, ки дар ҳамин бахши ривоятҳо ба ҷашм мерасад, тӯлонӣ идома меёбад. Ин гӯяндаҳо бештар таваҷҷуҳи худро ба он равона кардаанд, ки бо нияту орзуи нек фарзандони хешро ба номи Рӯдакӣ ё Абулҳасан исм мегузоштаанд. Ҳам гӯяндаҳои деҳаи Рӯдаки Шинг ва ҳам атрофи Панҷрӯд худро боқимондаи авлоди Абулҳасани шоир пиндошта, аз ӯ бо эҳтирому ифтихор ёд кардаанд.

Ҳамин тариқ, таҳлили маводи зикргардида нишон медиҳад, ки шахсият, шуҳрату шахомат, истеъдоду фаъолияти даврони кӯдакӣ, масъалаи нобиноӣ ва ҳунари шоириву табибӣ, ишқи шоир, зодгоҳ ва мазору ҷойи дафни Рӯдакӣ дар тасаввуроти мардум ба таври густурда баён гардидааст. Гарчанде маълумоти ин осори мардумӣ парокандаву афсонавӣ ва баъзан аз воқеияти таърихӣ дур бошанд ҳам, аммо як навъ шинохт ва самимияту дилбастагии мардумро нисбат ба шоири дӯстдоштаи халқ, устод Рӯдакӣ нишон додаанд.

Боби дуюми диссертатсия **“Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ ва адабиёти шифоҳӣ”** номгузорӣ шуда, он аз шаш фасл иборат мебошад.

Фасли аввали ин боб *“Бозтоби махлуқоти асотирӣ дар ашъори Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ”* унвон дорад. Дар ин фасл суҳан дар бораи унсурҳои таҳайюливу асотирӣ дар шеъри Рӯдакӣ меравад. Бояд тазаққур дод, ки алоқаи ашъори устод Рӯдакӣ бо эҷодиёти шифоҳии мардум хеле наздик мебошад. Дар ин фасли диссертатсия аз осори илмиву таърихӣ роҷеъ ба ин мавзӯ бахшидашуда истифода гардид. Аз ҷумла, асарҳои мардумшинос О. Муродов «Древние образы мифологии таджиков долины Зеравшана» ва «Дар пардаи сеҳру ҷоду» ва ғайра. Шоир тимсолҳои дев, аждаҳо, шайтон, симурғ, чин, парӣ ва ғайраро дар якҷанд абёти худ зикр намудааст, ки ин вожаҳо дар байте ба маънии аслӣ ва дар ҷойи дигар маҷозан истифода шудаанд. Масалан, «дев» устураи таҳайюливу афсонавист, ки мувофиқи маълумоти ривояту

⁶ Исмоилов Ф. Ривоятҳо дар бораи устод Рӯдакӣ (Маҷмӯаи фолклорӣ). Душанбе: - Истеъдод, 2015. – 12 с.

⁷ Д. Обидов. Пирони суҳан дар қиссаҳои куҳан. – Душанбе: ЧДММ Илм, 2009. – 23 с.

афсонаҳои халқӣ тани ӯ шабеҳ ба инсонҳо буда, аммо бисёр калону зишт ва дорои шоху дум мебошад. Дар замонҳои қадим онро мавҷуди гумроҳкунанда ва бадкору бадрафтор ба мисли шайтон мегуфтанд. Ва ҳамчунин, унсурҳои асотирии дигар, ки дар боло зикри номи онҳо шуд, дар ашъори Рӯдакӣ бозтоб шудаанд. Масалан, “аждаҳо” номи махлуқи бадҳайбати асотирии мардумони эронитабор мебошад, ки дар баъзе тасвирҳо он се калла дошта, аз даҳонаш оташ мебаровардааст. Аждаҳо инчунин, дар шакли мори бузург, мори калончуссаи афсонавӣ, ки дасту пойи кӯтоҳ ва бол доштааст, дар тасаввуроти халқ пиндошта мешавад. Дар ашъори Рӯдакӣ вожаи “аждаҳо” як маротиба ба сифати махлуқи азимчусса истифода шудааст.

Устураи «парӣ» низ яке аз тимсолҳои тахайюлӣ мебошад, ки дар бораи он мардум ақидаҳои зиёд доранд. Вожаи “парӣ” дар ашъори Рӯдакӣ ба ҳамин шакл истифода нашудааст. Шоир дар шеъри худ маҳбубагони зебову мушаввашро маҷозан дар шакли парирӯю париваш ба кор мебарад. Ва тимсолҳои тахайюлии ҷин (аҷина) ва шайтонро Рӯдакӣ чун махлуқоти зишту бадфеъл тавсиф мекунад. Тавре аз мазмуни байти зер бармеояд, шоир таъсири майро, ки нӯшандагонро беҳуд мекунад, аз рӯи феъл ба шайтон вобаста медонад. Чунки дар ин ҷо «зодани шайтон» ба маънии афъоли бад, муносибатҳои бечороифода кардааст. Ташбеҳоти «уштури маст» ва «кафк баровардани он аз хашм», ки аз майи ноб сармаст гардидааст, ба феъли бади шайтон нисбат дода мешавад:

Боз ба кирдори уштуре, ки бувад маст,
Кафк барорад зи хашму зояд шайтон⁸

Симурғ, ки яке аз мурғҳои афсонавӣ асотирист, дар шеъри Рӯдакӣ аз он ёд шудааст. Як зумра афсонаву ривоятҳои мардумӣ низ дар бораи Симурғ маълумот медиҳанд, ки дар онҳо оид ба лонаву ҷойи зист ва тасвири ин мурғи афсонавӣ иттилоъ дода мешавад. Симурғ дар тасвири Рӯдакӣ подшоҳи мурғон буда, симои шоҳи одилу додрас ҳисоб меёбад. Симурғ лонаву бачаҳои мурғи Тайтуро, ки вакили дарё даррабуда буд, бозситонида ба Тайту медиҳад:

Подшо Симурғ дарёро бибурд,
Хонаю бачча бад-он Тайту супурд⁹

Ҳамин тавр, аз таҳлили ашъори бозмондаи Рӯдакӣ маълум гардид, ки таҷрибаи ҳаётиаш зиёд буда, ӯ ба ҳикмати халқ ва эътиқоду боварии мардум майлу рағбати хоса доштааст. Аз тарафи дигар, ҳунари эҷодии шоир ба ӯ имконият додааст, то ҳунармандона аз ҳазинаи бебаҳои мардум истифода намоёнд.

Дар **фасли дуюми** боби дувуми диссертатсия дар хусуси ҳунари Рӯдакӣ дар истифода аз зарбулмасалу мақолҳо дар ашъораш сухан меравад, ки ин фасл “*Зарбулмасалу мақолҳои мардумӣ дар шеърҳои Рӯдакӣ*” номгузорӣ шудааст. Таҳлилу пажӯҳишҳои нишон доданд, ки Рӯдакӣ дар эҷодиёташ мақолу зарбулмасалҳоро дар ду шакл истифода намудааст: Нахуст шоир зарбулмасалу мақолҳои мардумиро дар шакли пурра, яъне айнан дар дохили мисраъҳои шеърӣ истифода кардааст, ки чунин тарзи истифода аз онҳо он қадар зиёд ба назар нарасид. Дар байни халқ ибораву таъбироти зиёде ҳастанд, ки ҷанбаи тарбиявӣ ахлоқӣ доранд. Масалан, мардум мегӯянд, ки кори ду дастро як даст карда наметавонад ва ин мазмун дар зарбулмасали «Ба як даст ду харбуза набардоранд»¹⁰ ифода ёфтааст. Рӯдакӣ ҳам ҳамин мазмуни зарбулмасали халқиро дар ашъори хеш ба маврид истифода намудааст:

Ай хуни дӯстон ба гардан макун база,

⁸ Девони Рӯдакӣ. Таҳия, тасҳеҳ ва сарсухану ҳавошии Қодири Рустам. – Душанбе: «Бухоро», 2015. – 53 с.

⁹ Девони Рӯдакӣ. Таҳия, тасҳеҳ ва сарсухану ҳавошии Қодири Рустам. – Душанбе: «Бухоро», 2015. – 105 с.

¹⁰ Фозилов Муллоҷон. Зарбулмасалу мақолҳо ва афоризмҳои форсӣ-тоҷикӣ. Иборат аз се ҷилд. Душанбе: «Ирфон», ҷилди 2, 1977. – 86 с.

«Кас барнадоштааст ба дасте ду харбуза!»¹¹

Бахши дуюми зарбулмасалу мақолҳоро шоир мазмунан дар ашъори хеш истифода кардааст, ки чунин мазомун мақолу зарбулмасалҳо дар ашъори ӯ хеле зиёд дучор меоянд ва қариб ҳамаи онҳо дар диссертатсия таҳлил шудаанд. Дар ин фасл кӯшиш карда шуд, ки зарбулмасалу мақолҳои мардумӣ бо ашъори дар ин самт иншоамудай Рӯдакӣ муқоиса карда шавад. Ҳамаи мазмунҳои зарбулмасалҳое, ки Рӯдакӣ дар шеърӣ худ моҳирона кор мефармояд, албатта ҷанбаи ахлоқиву тарбиявӣ, панду насиҳатӣ доранд ва омӯзиши онҳо барои ҷавонону наврасон аҳамияти муҳимро доро мебошад.

Фасли сеюми боби дуюм “*Истилоҳоти фолклорӣ дар ашъори Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ*” унвон гирифтааст, ки оид ба истифодаи истилоҳоти осори шиғоҳӣ дар шеърӣ Рӯдакӣ маълумот медиҳад. Дар ашъори ин шоири бузург истилоҳоти фолклорӣ, махсусан номи жанрҳои эҷодиёти шиғоҳии халқ чун: афсона (дар шакли «фасона»), суруд, муаммо, зарбулмасал (масал), қисса ва панд зикр шудаанд, ки омӯзиши заминаҳои пайдоиши онҳо, мазмун ва мақсади шоир аз истифодаи ин вожаҳо барои муайян намудани мавқеи ҳар яки онҳо дар ҳаёт ва фарҳанги миллати мо аҳамияти илмӣ дорад. Албатта, ҳар яке аз ин истилоҳот ҳам дар осори хаттӣ ва ҳам дар осори шиғоҳӣ кор фармуда мешаванд, аммо ин вожаҳо бештар дар байни халқ маъмуланд. Рӯдакӣ вожаи “афсона”-ро ба шакли “фасона” кор мефармояд. Масалан, дар байти зер шоир ибораи «фасонаву бод»-ро ба кор бурдааст, ки мурод аз «фасона» ҳеч аст, яъне чизи беасос ва пучу бефоида мебошад. Ба андешаи қаҳрамони лирикӣ дар дунё бояд инсон ҳамеша шоду хуррам зиндагӣ кунад, вагарна дигар масоили дунявӣ монанд ба афсонаву бод аст:

Шод зӣ бо сиёҳчашмон шод,

Ки ҳаҳон нест ҷуз фасонаву бод!¹²

Аз истифодаи калимаи афсона дар шакли “фасона” аз тарафи Рӯдакӣ маҳз маънои асосии он, яъне чизи бофта ва аз ҳақиқат дур ба назар мерасад. Ин мазмун маънои истилоҳии афсонаро фароҳам овардаст. Ҳамин тариқ, шоир дар мавридҳои гуногун аз истилоҳоте, ки зикр гардидаанд ба маъниҳову шаклҳои мухталиф истифода кардааст. Ин бахши ашъори шоир низ алоқамандии шеърӣ ўро бо адабиёти шиғоҳӣ муаррифӣ мекунад.

Фасли чаҳоруми ин боби диссертатсия “*Чистон ё луғз дар ашъори Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ*” буда, дар хусуси ҳунари Рӯдакӣ дар эҷоди чистон ё луғз ҳамчун санъати шеърӣ бахшида шудааст. Тавре ки ба назар мерасад, дар шеърӣ Рӯдакӣ санъатҳои шеърӣ луғз ё чистонҳо, муаммо, ташбеҳ, талмех, ташхис, истиора ва ғайра истифода шудаанд. Луғзҳои Рӯдакӣ дар хусуси қалам, ревоҷ ва ғайра гуфта шудаанд, ки хонанда ҳангоми мутолиаи он бояд дуруст андеша намуна, барои ёфтани ҷавоби онҳо кӯшиш кунад. Намунаи чистону луғзҳои Рӯдакӣ дар диссертатсия бо чистонҳои осори шиғоҳии тоҷик муқоиса гардида, фарқияти онҳо дар ин фасли кор баррасӣ шуд. Маълум мешавад, ки дар адабиёти форсии тоҷикӣ нахустин намунаҳои чистону луғзҳо дар эҷодиёти Рӯдакӣ зуҳур кардааст. Чистону луғзҳои Рӯдакӣ шакли китобӣ буда, бо бисёр бартариати худ аз чистонҳои осори шиғоҳӣ фарқ доранд. Аммо дар баъзе аз ин луғзҳо тарзи саволгузориву баёни андешаи шоир ба чистонҳои омиёна наздикӣ дорад.

Дар **фасли панҷуми** боби дуюми диссертатсия: “*Марсия дар эҷодиёти Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ*” вижагиҳои махсуси ашъори марсиявии устод Рӯдакӣ таҳлилу баррасӣ гардидааст. Ҳамзамон, ин бахши ашъори ӯ бо намунаҳои осори шиғоҳӣ

¹¹ Девони Рӯдакӣ. Таҳия, тасҳеҳ ва сарсухану ҳавошии Қодири Рустам. – Душанбе: «Бухоро», 2015. – 96 с.

¹² Девони Рӯдакӣ. Таҳия, тасҳеҳ ва сарсухану ҳавошии Қодири Рустам. – Душанбе: «Бухоро», 2015. – 34 с.

муқоиса шудааст. Маълум гардид, ки дар ин самти эҷоди адабӣ устод Рӯдакӣ нахустин шоири марсиягӯй эътироф шудааст. Марсияҳои Устод ҷанбаҳои фалсафиву таърихӣ дошта, онҳо бештар дар бораи шоирону донишмандони давр суруда шудаанд. Барои намуна метавон марсияи дар васфи Абулҳасан Муродии Бухороӣ шоир, донишманд, ҳамаср ва ҳамсӯхбати Рӯдакиро зикр намуд. Аз мазмуни ин марсия чунин бармеояд, ки марги Муродӣ барои устод Рӯдакӣ як мусибати саҳт буда, шоир андешаҳои хешро бо сӯзу гудоз баён менамояд ва ин мотамро мусибати калон меҳисобад:

Мурд Муродӣ, на ҳамоно, ки мурд,
Марги ҷунон ҳоҷа на корест хурд.
Ҷони гиромӣ ба падар боздод,
Колбади тира ба модар супурд.
Они малак бо малакӣ рафт боз,
Зинда кунун шуд, ки ту гӯйӣ бимурд¹³

Ҳамин тавр, ба чунин натиҷа расидан мумкин аст, ки дар марсияҳои Рӯдакӣ он қадар сӯзу гудоз, андӯҳи зиёд, нолаву шевани аз ҳаду ҳудуд берун дида намешавад. Зеро дар шариат ва боварҳои исломӣ низ бисёр гиристану кандани мӯйҳову дасту рӯй макрӯҳ ҳисобида шуда, бар зидди гуфтаҳои худованд мебошад. Аммо дар сурудҳои марсиявии халқӣ сӯзу гудози зиёд баён ёфтаанд. Халқ ҳамаи сӯзу алами худро дар асоси воқеаву ҳодисаи дидаи худ тасвир менамояд. Бо вучуди ин, марсия чун як суннати башарӣ ва ҳамчун шеърӣ халқӣ ба адабиёти хаттӣ роҳ ёфт ва он аз нолаву шеван рӯ ба панду ҳикмат овард, ки намунаи беҳтарини чунин марсияҳоро дар ашъори бозмондаи устод Рӯдакӣ мебинем.

Фасли шашуми боби дуҷуми диссертатсия “*Чехраҳои асотириву фолклорӣ дар ашъори Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ*” ном дорад. Дар ин фасли диссертатсия пиромуни чехраҳои фолклориву таърихӣ, амсоли Ҳотами Той, Луқмони Ҳаким, Кисро, Рустам, Сифандиёр (Исфандиёр), Сом, Лайливу Маҷнун, Юсуф ва Зулайхо дар ашъори устод Рӯдакӣ сухан рафтааст. Дар ин фасли диссертатсия роҷеъ ба симоҳои мазкур, қаҳрамониву паҳлавонӣ, таҷассуми ишқи поки онҳо ва махсусан, бозтоби онҳо дар шеърӣ Рӯдакӣ ибрази андеша шудааст. Бояд зикр намуд, ки зимни овардани мисолҳо аз ашъори шоир ва намунаҳо аз осори шифоҳӣ андешаҳои шахсии муаллифи кор роҷеъ ба алоқамандии фолклор ва адабиёт низ ибраз шудаанд, зеро осори шифоҳии халқ бо адабиёти китобӣ дар ҳар давру замон дар алоқамандиву таъсирпазирӣ зухур мекунад. Бархурдор будан аз таърихи гузаштаи миллати худ ва дигар қавму миллатҳо албатта ҳунари шоириву донишмандии Рӯдакиро нишон медиҳад. Бо зикри номи чунин ашҳоси таърихиву асотирий ҷавҳари таърихии ашъори ўро метавон дарёфт.

Тавре ки аз осори Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ бармеояд, дар эҷодиёти ӯ бештар чехраҳои асотириву таърихии мардуми ориёӣ дида мешавад ва шоир барои нигоҳ доштани таърихи миллати хеш кӯшиш ба ҳарч додааст. Дар ин хусус донишманди иронӣ Муҳаммадризо Шафеии Кадканӣ дар асари тадқиқотии хеш «Сувари хаёл дар шеърӣ форсӣ» чунин менигорад: «Дар суvari хаёли ӯ (яъне Рӯдакӣ Ф.И.) нишонаҳои фарҳанги зардуштӣ ба ҳубӣ махсус аст. Ё беҳтар аст бигӯем дар суvari хаёли ӯ аносурӣ Ирони қадим беш аз аносурӣ исломӣ ва арабӣ аст ва бештар шеърҳое, ки мансуб бад-ӯст ва дар онҳо сухан аз фарҳанги арабӣ ва сомӣ аст, шеърҳое аст, ки аз ӯ нест»¹⁴

Аз ин рӯ, дар муқоиса метавон гуфт, ки чехраҳои таърихиву афсонавии фарҳанги тоҷику эронӣ нисбат ба симоҳои арабӣ дар ашъори Одамушшуаро бештар

¹³ Девони Рӯдакӣ. Таҳия, тасҳеҳ ва сарсухану ҳавошии Қодири Рустам. – Душанбе: «Бухоро», 2015. – 36 с.

¹⁴ Муҳаммадризо, Шафеии Кадканӣ. Сувари хаёл дар шеърӣ форсӣ. – Техрон: 1387 ҳиҷрӣ. – 153 с.

истифода шудаанд. Чунончи, дар абёти зер аз саховату ҷавонмардии Ҳотами Той ва паҳлавониву қаҳрамонии Рустами Дастон ёд мешавад ва аз рӯи маълумоти маъхазҳо қитъаи зерини Рӯдакӣ ба шоҳ Наср бини Аҳмади Сомонӣ бахшида шудааст:

Ҳотами Тойӣ туй андар саҳо,
Рустами Дастон туй андар набард.
Не, ки Ҳотам нест бо ҷуди ту род,
Не, ки Рустам нест дар ҷанги ту мард¹⁵

Дар қитъаи боло, шоир бо вучуди Ҳотаму Рустамро аз мамдуҳи худ паст доништан, аммо дар аввал онҳоро ситоиш ва ёд мекунад.

Ҳамин тариқ, мавриди зикр аст, ки Рӯдакӣ яке аз аввалин шоиронест, ки дар ашъори худ бо ҳунару истеъдоди фавқулодаи шоирии хеш аз нақлу ривоятҳо ва қиссаву устураҳои мардумони эронитабор ва араб истифода кардааст. Дар заминаи воқеоти тахайюлии қадимии мардумӣ ва ҳаводиси мавҷудбуда тавонистааст ашъори хешро пуларзишу хонотар гардонад. Аз дидгоҳи дигар, нақши ашъори Рӯдакӣ дар зиндаву устувор нигоҳ доштани бисёре аз зарбулмасалу мақолҳо ва номҳои устуравӣю афсонавӣ назаррас мебошад. Халқияти ашъори Рӯдакӣ низ ниҳоят қавӣ буда, дар эҷодиёти ӯ арзишҳои башардӯстиву инсонпарварӣ, ахлоқи неку нақӯкорӣ, пос доштани ниёғони ориёӣ, эътиқоду боварӣ доштан ба аносӯри куҳан ҳувайдост.

Боби сеюми диссертатсия таҳти унвони “**Тасвири ҷашну маросимҳо ва боварҳои мардумӣ дар шеърӣ Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ**” қарор дода шудааст, ки дар он таҳлили масъалаҳои марбут ба унсурҳои улуми фарҳангшиносӣ, мардумшиносӣ, адабиётшиносӣ ва фолклоршиносии алоқаманд бо ашъори устод Рӯдакӣ анҷом гардида ва он аз се фасл иборат мебошад.

Фасли аввали ин боби диссертатсия “*Тасвири ҷашнҳои Наврӯзу Меҳргон дар ашъори Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ*” унвон гирифтааст. Маълум аст, ки фасли зеботарини сол баҳор аст ва дар ин фасл яке аз ҷашнҳои муҳташам ва куҳани ориёӣ Наврӯз баргузор мегардад. Аз ин рӯ, Рӯдакӣ яке аз нахустин шоиронест, ки дар ашъораш васфи зебоиву латофати баҳору Наврӯз кардааст. Дар ин фасли диссертатсия бештар анъанаву урфу одатҳои мардумӣ, ки ҳангоми таҷлили ҷашни Наврӯз баргузор мешаванд, дар ашъори саромади шеърӣ форсӣ ибрози андеша гардидааст.

Аз қадим ҳангоми баргузории ҷашни Наврӯз дар байни тоҷикон одату анъанаҳои зиёде роиҷ буданд, ки оид ба бархе аз онҳо дар шеърӣ Рӯдакӣ ишорат шудааст. Тавре ки аз маълумоти мардумшиносону фолклоршиносон бармеояд, дуд кардани гиёҳҳои хушбӯӣ барои рафъи балоҳо дар байни мардуми тоҷик заминаҳои қадимӣ дошта ва он одат то замони мо побарҷо мондааст. Ва шояд манзур дар абёти зер низ ҳамон бошад, ки дар ҷашни Наврӯз ҳам он одати куҳани мардумӣ ба хотири озод кардани халқ аз зиштӣву зулмот барпо мегардидааст:

Чун сипарам неҳ миёни базм ба Наврӯз,
Дар маҳи баҳман битозу ҷони адӯ сӯз.
Боз ту беранҷ бошу ҷони ту хуррам
Бо наю бо рӯду бо набиди Фанорӯз!¹⁶

Ва Рӯдакии хирадманд дар мисраъҳои охир менигорад, ки бо хурсандиву нишот ҷони адӯро суҳтан бамаврид аст. Пас аз ин муроҷиат мекунад, ки ту хушу хурсанд бош ва бодаи Фанорӯз, ки хеле хуштаъму лазиз аст, бинӯш ва бо асбобҳои наю рӯд сурудхониву хурсандӣ бояд кард.

Аз дигар одатҳои мардумӣ чун “гӯсфандкушон”, “ҳинобандон” ва “бо дилу нияти тоза пешвоз гирифтани Наврӯз” дар ашъори Рӯдакӣ ёд шудааст. Наврӯз дар

¹⁵ Девони Рӯдакӣ. Таҳия, тасҳеҳ ва сарсухану ҳавошии Қодири Рустам. – Душанбе: «Бухоро», 2015. – 36 с.

¹⁶ Девони Рӯдакӣ. Таҳия, тасҳеҳ ва сарсухану ҳавошии Қодири Рустам. – Душанбе: «Бухоро», 2015. – 48 с.

тасвири Рӯдакӣ чун ҷашни аҷдодӣ, ёдгории ниёгон, покиву озодагӣ, шукуфоиву эҳёи табиат инъикос ёфтааст.

Меҳргон ба мисли Наврӯз як ҷашни бисёр бонуфуз дар фарҳангу адаби тоҷику форс аҳамияти муҳими милливу таърихӣ дорад. Дар ашъори Рӯдакӣ танҳо дар як порчаи шеърӣ аз ин ҷашни милли ёд шудааст, ки Рӯдакӣ дар ин абёти хеш шоҳону амиронро ба муносибати фаро расидани ҷашни Меҳргон табрик намуда, оғози мавсими шодиву сурурро ба малик муборакбод гуфтааст. Аз мазмуни порчаи шеърӣ бармеояд, ки ҷашни Меҳргон дар тасаввури Рӯдакӣ ҷашни малику амирон будааст. Рӯдакӣ аз баргузории Меҳргон хушҳол шуда, фаро расидани шодиву нишот ва ҷамъ овардани ҳосилотро ба амирон таҳният менамояд. Чуноне ки маълум аст, ҷашни Наврӯз оғози кишту кори деҳқонон буда, Меҳргон бошад, мавсими ҷамъоварии ҳосилот маҳсуб мешавад. Ёдоварӣ аз таърихи чунин ҷашнҳои бонуфузи мардумони ориёинажод нишон медиҳад, ки Рӯдакӣ бо фарҳангу таърих, забон ва миллати хеш ифтихорманд будааст.

Фасли дуюми ин боби диссертатсия таҳти унвони “*Инъикоси одобу русуми азодорӣ дар ашъори Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ*” қарор гирифта, ба масъалаи одобу русуми азодории тоҷикон дар шеъри Рӯдакӣ бахшида шуд. Рӯдакӣ дар ашъори хеш аз одату суннатҳои маросими азодорӣ чун: мӯй ва рӯйкании занон, гиристанӣ марди сӯгвор, ҷомаҳои сиёҳ ба бар кардани мардон ва суннати «мурдашӯйӣ» ишорату ибрози андеша намудааст. Дар қитъаи зер ташбеҳоти хуб мушоҳида мешаванд, ки шоир тавассути санъати ташбеҳ абри сиёҳ ва боридани борони саҳт, инчунин садои раёдро ба гиряву сӯгвории модаре, ки мотамзада аз марги арӯси сздаҳсола аст, монанд менамояд. Ва ишороти Рӯдакӣ бар «сӯки арӯси сздаҳсола» он аст, ки ин гуна воқеа барои модарон ниҳоят мотами саҳт аст, ҳатто аз «боридани абри сиёҳ» бештару талхтар мебошад:

Замоне барқ пурханда, замоне раёд пушнола,

Чунон чун модар аз **сӯки арӯси сздаҳсола**.

Нагашта 3-ин паранди сабз шохи бед бунсола,

Чунон чун ашки маҳчурон нишаста жола бар лола¹⁷

Масъалаи ғаму андӯх ва мотаму азо дар ҳаёти инсон воқеаи мудҳишест, ки бар сари ҳар кас меояд. Бинобар ин, шоирону адибон дар ин мавзӯ ибрози андеша намудаанд. Рӯдакӣ ҳамчун шоири мушоҳидакор аз одату русуми азодории мардум бархурдор буда, хусусиятҳои хоси онро дар шеъри худ баён намудааст. Пажӯҳиш нишон дод, ки ашъори дар ин бахш сурудаи Рӯдакӣ дар ҳар гуна анвои шеърӣ: қитъа, шеър, рубой ва байтҳои алоҳида баён ёфтааст.

Фасли сеюми боби сеюми диссертатсия “*Инъикоси боварҳои мардумӣ дар ашъори Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ*” унвонгузорӣ шудааст. Дар фарҳангу адаби форсу тоҷик эътиқод доштан ба ҳар гуна махлуқоти ашӯҳо як падидаи куҳан буда, мардум аз ибтидо то ин замон аз рӯйи фаҳмиш ва биниши худ ба ин гуна падида боварӣ пайдо намудааст. Дар ашъори Рӯдакӣ низ аз бовариву эътиқодоти мардумӣ истифода шудааст, ки ҷанбаҳои асосии доранд. Бояд зикр намуд, ки дар ин фасли диссертатсия роҷеъ ба бовару эътиқоди мардум дар бораи хоб ва хобгузорӣ, сеҳру ҷоду, шаби лайлатулқадр ва дуоҳо, ки халқ нисбат ба ин масъалаҳо боварҳои гуногун дорад, ибрози андеша гардида, таҷассуми онҳо дар ашъори Рӯдакӣ ҷустуҷӯ ва баррасӣ шудааст.

Яке аз боварҳои, ки халқ нисбат ба он эътиқод дорад, «хоб ва хобгузорӣ» мебошад. Хобгузорӣ ҳолати физиологии майнаи инсон мебошад. Ҳангоми хоб инсон ҳаводиси гуногуни тахайюлиро аз майнаи худ мегузаронад, ки ин масъала дар байни халқ бо истилоҳоти «хоббинӣ» ва «хобгузорӣ» маълум аст. Дар ин хусус

¹⁷ Девони Рӯдакӣ. Таҳия, тасҳеҳ ва сарсухану ҳавошии Қодири Рустам. – Душанбе: «Бухоро», 2015. – 60 с.

Рӯдакӣ низ дар порчаҳои алоҳидаи шеърӣ ибрази афкор кардааст. Рӯдакӣ дар як шеъри худ аз хобу таъбири маҷозии он ёдовар шуда, гуфтааст, ки ин ҳама зиндагии инсон дар рӯйи замин гузарон ва ба мисли хоб ғайривоқеъ аст. Яъне, мурод аз гуфтаи шоир дар ин ҷо ҳамон дунёи фонӣ аст, ки ба умри инсон вафо намекунад. Ҳарчанд ки дар ин дунё одам бурду бохт кунад, ё бадавлат бошад, дунё барои ӯ вафо намекунад ва ҳамаи он ба мисли як лаҳзаи хобгузорӣ аст ва маҷоз аст. Яъне, чунон ки мардум хобро маҷозан таъбир мекунанд, ҳамчунон зиндагии индунёӣ низ маҷозе беш нест:

Ин ҳама боду буди ту хоб аст,
Хобро ҳукм не, агар ба маҷоз¹⁸

Дигар масъала ин аст, ки боварӣ доштан ба дуохониву дуодиҳӣ ҳам дар байни халқ ва ҳам дар осори шоирону адибон роиҷ гардидааст. Халқи тоҷик аз қадимулайём ба дуохониву дуодиҳӣ эътиқоди зиёд доштанд ва ҳоло ҳам доранд. Дар ашъори Рӯдакӣ пирумунӣ “дуои мустаҷоб”, “ҳазор сол бизӣ” сухан рафтааст. Чунончи, шоир дар ашъори худ мазмунҳои ба дуоҳои омиёна монандро бо сабки хоси хеш моҳирона ифода намудааст. Дар байте аз ашъори ӯ ибораи «дуои мустаҷоб» истифода шудааст, ки маънии дуои иҷобатшударо мефаҳмонад:

Саҳоб астӣ қадаҳ гӯиву май қатра саҳоб астӣ,
Тараб гӯйӣ, ки андар дил **дуои мустаҷоб** астӣ¹⁹

Ҳамин тавр, ҷойи зикр аст, ки Рӯдакӣ шоири мардумист ва аносурӣ муҳимми ҳаёти халқро хуб ҳифз карда ва дар нигоштаҳои аз ойину русум ва одату анъанаҳои халқӣ, боварӣ доштан ба ашъу ҳаводиси иҷтимоӣ, инъикоси маросими азодорӣ ёдрас мешавад. Ин ҳунари Рӯдакӣ барои эҳёи бисёре аз одатҳои мардумӣ аҳамияти бориқ дорад ва чунин ба назар мерасад, ки дар шеъри ӯ ҷашнҳои миллии мо амсоли Наврӯзу Меҳргон бо ойину анъаноти худ побарҷо мондаанд.

Хулоса, аз натиҷаи пажӯҳиш ва таҳлили мавзӯи пешниҳодшуда маълум гардид, ки алоқамандии ашъори Рӯдакӣ бо осори шифоҳии мардум хеле наздик мебошад ва мардум низ ба шахсият ва шеъри ӯ дилбастагии зиёд дошта, дар хусуси масоили марбут бо ҳаёту рӯзгор ва ҳунари шоирии ӯ як силсила ривоятҳои нақлӣ офаридааст. Нуктаҳои зеринро ҳамчун **хулосаҳои** таҳлили масъалаи марказии диссертатсия қабул кардан мувофиқи мақсад аст:

- бовучуди як давраи равшан ва равшанфикрии таърихи давлатдорӣ ва тамаддуни миллии будани замони устод Рӯдакӣ, маҳсули фарҳанг, санъат ва адабиёти ин давра ба таври пурра дастрасӣ ояндагон нагардида буд. Ҳатто дар хусуси ҳаёт ва фаъолияти чунин симои тамаддуни башарӣ чун устод Рӯдакӣ санадҳои дақиқ ва таърихӣ дар дасти мо нест. Аз ин ҷиҳат, омӯзиши ҳаргуна мавод ва сарчашмаҳо, ки ба ин давра, махсусан ба муҳити адабии фарҳангии он тааллуқ дорад, барои таърих ва адабиётшиносии мо зарурати маҳз мебошад. Дар ин миён, ривоятҳои дар байни мардум интишорёфта аз зумраи муҳимтарин сарчашмаҳо дар муайян намудани воқеаву ҳодисаҳои ҳаётӣ ва шинохти шахсияти Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ ба ҳисоб мераванд ва маҳз тавассути ҳамин ривоятҳо маълумоти нодир дар хусуси зодгоҳ ва овони кӯдакии шоир, муносибати ӯ бо амирони Сомонӣ, мазор ва ҷойи дафни ӯ, ҳамчунин ҳунари шоирӣ, табибӣ, авзои ошиқӣ, нобиноӣ, муносибати авлодонаш ба симо ва шахсияташ ба даст меояд. Новобаста аз баъзе лаҳзаҳои таҳайюлӣ ва ҳодисаҳои ғулӯвомез, аз мазмуну муҳтавои чунин нақлу ривоятҳо аён гардид, ки аксари маълумоти дар бораи ҳаёт ва фаъолияти Рӯдакӣ ба иттилооти тазкираву дигар осори таърихӣ ба ин мазмун сабтгардида мувофиқат дорад. Ба унвони мисол,

¹⁸ Девони Рӯдакӣ. Таҳия, тасҳеҳ ва сарсухану ҳавошии Қодири Рустам. – Душанбе: «Бухоро», 2015. – 47 с.

¹⁹ Девони Рӯдакӣ. Таҳия, тасҳеҳ ва сарсухану ҳавошии Қодири Рустам. – Душанбе: «Бухоро», 2015. – 60 с.

масъалаи даврони кӯдакӣ, зодгоҳ ва истеъдоди ғавқулода доштани Рӯдакӣ дар аксари осори хаттӣ ва шифоҳӣ монанд баён шудааст [4-М];

- пажӯҳиши паҳлуҳои мухталифи ҳаёт ва ғавқолияти эҷодии Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ дар осори мардумӣ имконияти муқоисаи онҳоро бо санаҳои таърихӣ ва ҳикояҳои китобӣ фароҳам меорад. Чунин имконият боиси собит намудани мавҷудияти воқеии баъзе аз онҳо мегардад ва ҳамчунин, барҳи дигари ин маълумот инкор мешавад ва ё шубҳанок будани он аён мегардад. Ба таври дигар ғӯем, таҳлили ривоятҳои мардумӣ дар бораи паҳлуҳои гуногуни ҳаёт, истеъдод, муносибати Рӯдакӣ ва муқоисаи онҳо бо воқеаҳои дар сарчашмаҳои таърихӣ сабтшуда ва дар ашъори шоир инъикосгардида мувофиқтарин восита дар тасдиқ ё инкори муҳтавои ин ё он ривоят мебошад. Аз чунин тарзи таҳлил дар диссертатсия ба таври пурра истифода гардид ва маълум шуд, ки ҳунари шоирӣ ва овозхониву машшоқии шоир дар аксари тазкираҳо аз ҷумла, “Лубоб-ул-албоб”-и Муҳаммад Авфӣ, “Чаҳор мақола”-и Низомии Арӯзӣ, “Тазкират-уш-шуаро”-и Давлатшоҳи Самарқандӣ низ такроран таъкид шудааст ва ин масъала бегумон дар байни халқ паҳн гардида, ба осори шифоҳии мардум ворид шудааст. Муносибати мардум нисбат ба ҳунармандиву хиради баланди Рӯдакӣ дар ривояту нақлҳо воқеиву табиӣ баён гардидааст. Аммо аз ҳунари табибии Рӯдакӣ танҳо дар ривояту нақлҳои мардумӣ маълумот дода мешавад, ки дар тазкираҳои номбаршуда ин маълумотро дучор намешавем. Ва роҷеъ ба масъалаи нобиноии Рӯдакӣ, ки дербоз диққати муҳаққиқонро ҷалб карда омадааст, дар баҳше аз ривоятҳо ғӯяндагони мардумӣ низ ибрази назар кардаанд ва як маълумоти навро пешниҳод намудаанд. Ишқи Рӯдакӣ дар тасаввуроти халқ ҳамон ишқи заминии воқеӣ, яъне ишқ ба маҳбубагони зеборо нишон медиҳад. Халқи тоҷик ботинан ҳузури шахсият ва бузургии Рӯдакиро бо эътиқоду боварӣ меписандад, зеро дар як силсила ривоятҳо бо ихлосу эътиқод бо нияти нек ба фарзандони худ исми Абулҳасани Рӯдакиро мегузоранд. Ин самимият ва дилбастагии халқ дар ҳар яке аз баҳши ривояту нақлҳо зоҳир мегардад [1-М];

- ашъори бозмондаи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ намунаи олии таъсирпазирии адабиёт ва махсусан шеърӣ замони Сомониён аз адабиёти шифоҳӣ мебошад. Истифодаи фаровон аз устураҳои таҳайюлӣ, корбурди зарбулмасалу мақолҳои мардумӣ, баёни чанд истилоҳоти фолклорӣ, чистон ё луғаз, бозтоби бархе аз чехраҳои асотириву фолклорӣ дар ашъори то ба мо расидаи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ исботи бидуни баҳси ин таъсирпазирӣ мебошанд.

Аз ашъори Рӯдакӣ маълум гардид, ки халқияти шеърӣ ӯ дар сатҳи баланд аст, зеро ӯ ҳамчун шоири мардумӣ бо сабки содаву хосси хеш аз тамоми арзишҳо, осори мардумӣ, фарҳангу таърих ва тамаддуни бостонии халқи тоҷику форс ёдовар шудааст. Ҳунари ӯ дар истифода аз зарбулмасалу мақолҳои мардумӣ дар шеър, баёни истилоҳоти фолклорӣ бо мақсади муайян зоҳир мешавад. Ин корбури Рӯдакӣ аз ганҷинаи бегазанди халқ нишон медиҳад, ки шоир бештар барои тарбияву ахлоқи одамон бо нияти маслиҳату насиҳат ва таъкид равона шудааст. Зоҳиран зарбулмасалу мақолҳоро шоир барои ифодаи матлаби худ истифода карда бошад ҳам, амиқтар андеша кунем, маълум мешавад, ки матлаби ӯ ҷанбаи ахлоқиву тарбиявӣ дорад. Аз корбурди истилоҳоти фолклорӣ дар шеърӣ ӯ муайян гардид, ки дар гузашта, воқеан дар замони зиндагии Рӯдакӣ адабиёти шифоҳӣ бо адабиёти хаттӣ хеле наздику алоқаманд будааст [5-М];

- тасвири табиати диёр, ҷашну маросимҳо ва бовару эътиқодоти мардумӣ дар шеърӣ Рӯдакӣ аз як тараф халқияти ашъори шоирро нишон диҳад, аз тарафи дигар он ба ҳисси миллӣ ва арҷгузории анъаноту маросимҳои аҷодии ӯ алоқа дорад. Ифтихор доштан аз забон, миллат, ҷашну маросимҳои мардумони ориёинаҷод дар ашъори Рӯдакӣ ба назар мерасад. Маълум мешавад, ки воқеан дар ботини Рӯдакӣ ҳисси ватандӯстиву ватанпарастӣ, худшиносии миллӣ ва махсусан муносибати ӯ ба

чашну маросимҳои миллии тоҷикон нухуфтааст. Ва аз одобу анъанаҳои баргузори чунин чашнҳо ба хубӣ огоҳӣ медиҳад ва чунин мешуморад, ки чашнҳои Наврӯзу Меҳргон ёдгори аз ниёгон буда, чашни асилзодагону амирон, шоҳону хирадмандон будаанд. Ғайр аз ин, одобу русуми азодории тоҷикон, ки ба худ хусусиятҳои хосро доро аст, дар шеъри Рӯдакӣ ба таври ишорату маълумоти инъикос гардидааст. Ҳамон тавр, ки мусаллам шуд, бисёр одатҳои мардумӣ, ки ҳангоми маросими дафн барпо мешаванд ва то ҳанӯз дар байни халқ роиҷ ҳастанд, дар нигоштаҳои ӯ ба чашм мерасад [3-М];

- таҳлили ҷанбаҳои фолклории намунаҳои ашъори Рӯдакӣ бори дигар собит сохт, ки нахустин ашъор ба забони форсии тоҷикӣ ба тафаккур, ҳаёт ва таҳайюлотӣ мардум наздикии қавӣ доштааст. Масалан, нақши эътиқоду боварии мардум дар бораи шаби лайлатлқадр, мурғони афсонавӣ ва сеҳру ҷоду дар шеъри Рӯдакӣ бештар ба назар мерасад, ки ҳамоно ҷанбаҳои фолклорӣ доранд. Албатта, Рӯдакӣ ҳамчун шоири хирадманду ҳунарманд аз ин қабил боварҳои мардумӣ бархурдор буда ва ин эътиқоди мардумро дар шеъри хеш ифода кардааст. Агар ин масъаларо дар шеъри Рӯдакӣ бинем ва ба муқоисаи он бо осори шифоӣ аҳамият диҳем, ба назар чунин мерасад, ки ин эътиқоду боварии халқ то ҳол дар байни мардумони манотиқи гуногуни Тоҷикистон боқӣ мондааст. Чунончи, дуохониву дуодиҳӣ, ки воқеан аз қадим дар байни мардум бо нияти нек роиҷ буда ва то имрӯз ҳам арзи ҳастӣ кардааст ва Рӯдакӣ аз ин одату боварии мардумӣ дар шеъраш ёдрас шудааст. Ҷолиби таваҷҷӯҳ аст, ки дуои хайри “Ҳазор сол бизӣ!”, ки ҷанбаи таърихиву устуравӣ дорад, дар шеъри Рӯдакӣ айнан оварда мешавад ва ин дуои хайр то ба имрӯз дар кишвари мо дар истеъмолу истифода қарор мегирад [6-М].

Ҳамаи ин иттилооти густурдаву қадимӣ, ки ҳам дар тазкираву осори таърихӣ ва ҳам дар асарҳои фолклорӣ ҷамъ оварда шудаанд, шаҳодат медиҳанд, ки Рӯдакӣ чун шоири тавоно аз урфу одат, расму ойин, бовару эътиқоди халқ воқиф буда ва дар шеъри ноби хеш аз онҳо ёдовар шудааст. Аз ин рӯ, ашъори устод Рӯдакиро на танҳо аз ҷиҳати бадеият ва образфаринӣ, ҳунари эҷод ва фасоҳати забон ҳамчун як намунаи шеъри олии қабул кардан мумкин аст, балки онро чун манбаи суннату расму ойин, чашну маросимҳо ва дигар ҷорабиниҳои миллии қадимӣ ва бовару эътиқодоти гузаштагони мо эътироф кардан зарур ва дорои аҳамияти махсус мебошад.

Мазмуни асосии диссертатсия дар мақолаҳои зерин ифода ёфтааст:

Китоб:

1. Ривоятҳои дар бораи устод Рӯдакӣ. (Маҷмӯаи фолклорӣ) Мураттиб: Ф. Исмоилов. Душанбе: Истеъдод, 2015. 30 с.

Мақолаҳо:

[1-М] Исмоилов, Фаредун. Тасаввури мардум дар хусуси ишқи Рӯдакӣ / Ф. Исмоилов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. Шумораи 6. 2018. - С. 281-283.

[2-М] Исмоилов, Фаредун. Баёни чанд намунаи луғаз ё чистон дар ашъори Рӯдакӣ / Ф. Исмоилов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. Шумораи 8. 2018. – С. 180-184.

[3-М] Исмоилов, Фаредун. Инъикоси одобу русуми азодорӣ дар ашъори Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ / Ф. Исмоилов // Суханшиносӣ. Маҷаллаи илмӣ. Шумораи 4. 2018. – С. 141-149.

[4-М] Исмоилов, Фаредун. Ривоятҳои таърихӣ тоҷикӣ ва таснифи онҳо / Ф. Исмоилов // Аҳбори Академияи илмҳои Тоҷикистон. Шумораи 3-4 (14). 2015. С. 65-69.

- [5-М] Исмоилов, Фаредун. Корбурди зарбулмасалу мақолҳои мардумӣ дар ашъори Рӯдакӣ / Ф. Исмоилов // Суханшиносӣ. Маҷаллаи илмӣ. Шумораи 3. 2016. - С. 139-148.
- [6-М] Исмоилов, Фаредун. Бозтоби бархе аз устураҳои тахайюлӣ дар ашъори Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ / Ф. Исмоилов // Суханшиносӣ. Маҷаллаи илмӣ. Шумораи 2. 2017. - С. 135-145.
- [7-М] Исмоилов, Фаредун. Корбурди истилоҳоти фолклорӣ дар ашъори Рӯдакӣ / Ф. Исмоилов // Паёмномаи фарҳанг. Нашрияи илмӣ таҳлилӣ. Шумораи 4 (40), 2017. - С. 99-105.
- [8-М] Исмоилов, Фаредун. Рӯдакӣ ва ҷашни Меҳргон / Ф. Исмоилов // Самак. Ҳафтаномаи таърихӣ-тадқиқотӣ. Шумораи 47 (316), 2017. - С. 13.

АННОТАТСИЯИ

диссертациони Исмоилов Фаредун Хўҷачулович дар мавзӯи
“Сарчашмаҳои фолклории ҳаёт ва эҷодиёти Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ”, ки барои дарёфти
дараҷаи илмӣ номзади илмҳои филологӣ аз рӯи ихтисоси 10.01.09 –Фолклоршиносӣ
пешниҳод шудааст.

Вожаҳои калидӣ: Рӯдакӣ, ашъор, асотир, зарбулмасалу мақол, ишқ, чеҳра, таърих, чистон, марсия, тасвир, маросим, муносибат, шоир, ҳаким, бовар, мазор, ҳунар.

Бо вучуди он ки бе исми Абӯабдуллоҳ Чаъфар ибни Муҳаммад Рӯдакӣ (858 – 941) ҳарфери аз калому адаби форсии тоҷикӣ ба забон овардан ғайри муҳол аст, чеҳра, тарзи зиндагонӣ, муҳити тарбия, дастгоҳ ва афзори эҷод, ҳунари шеъронависӣ, шеърҳои, оҳангсозӣ, сурудҳои ва соҳиби ҳунари ҳислатҳои дигари ин Устоди забардаст то ба ҳол ҳамаҷаҳафа омӯхта нашудааст. Сабаби ноомӯхта мондани ҳоли аҳволи Рӯдакӣ дар он аст, ки даврони пуршӯри пас аз Сомониён аксари бойиғарии адабию илмӣ миллати тоҷикро ба коми оташ бурд. Ояндагони Рӯдакиро зарурат афтод, то аз баъзе лаҳзаҳои таърихӣ ва аксаран, аз рӯи мазмуну мавзӯёти ашъори бозмондаи Устод, қисме аз тарафҳои ҳаёту фаъолияти эҷодии ӯро муайян намоянд. Дар миёни сарчашмаҳои ҳаёту фаъолияти Рӯдакӣ ташхисдиҳанда ривоятҳои мардумӣ ҷойгоҳи намоёнро ишғол мекунанд. Ин нави ривоятҳоро нақлҳо то андозае ҷамъоварӣ гардидаанд ва аз тарафи олимони муосир ба ҷоп расонда шудаанд. Аммо нақши ин ривоятҳои нақлҳои мардумӣ дар муайян намудани тарафҳои ҳаёт, ҳунари, муносибатҳо ва ҳатто симову суварӣ шоир то ба имрӯз ба таври алоҳида ва дар муқоиса бо санаҳои таърихӣ ҳаёти ӯ таҳлилу тафсир нагардидаанд. Бинобар ин, интиҳоби мавзӯи мавриди пажӯҳиш зарурӣ ва саривақтӣ буда, он барои муайян намудани масъалаҳои зерини барои илми адабиётшиносии тоҷик зарур саҳмгузор мебошад: 1) лаҳзаҳои нави ҳаёт ва фаъолияти Рӯдакиро муаррифӣ менамояд; 2) санаҳои алоҳидаи ҳаёту зиндагии шоирро, ки дар сарчашмаҳо сабт гардидаанд, бо лаҳзаҳои воқеаҳои ривоятҳои халқӣ дар муқоиса мегузорад; 3) мавҷудияти воқеаҳои баъзе аз лаҳзаҳои ҳаёти шоирро ба исбот мерасонад; 4) таъсири мутақобилаи осори шифоӣ ва ашъори бозмондаи Рӯдакиро ошкор месозад; 5) нақши нақлу ривоятҳои мардумӣ дар ташхиси симо, ҳислат ва рафтору муносибати Рӯдакиро муайян мекунанд.

Ҳамин тариқ, мушаххас намудани шахсият ва ҳаёту фаъолияти Рӯдакӣ аз рӯи ривоятҳои нақлҳои мардумӣ, равоҷи ашъори ӯ бо осори шифоӣ, баёни намунаҳои эҷодиёти шифоӣ мардум дар шеъри Рӯдакӣ, ҳунари Рӯдакӣ дар истифода аз зарбулмасалу мақолҳо, унсурҳои асотири, қиссаҳои афсона ва асотири, чеҳраҳои асотири таҳайюлӣ ва баёни истилоҳоти фолклорӣ дар ашъори ӯ, инчунин намунаи чистону луғазҳо, ашъори марсиявӣ дар эҷодиёти шоир, тасвири ҷашну маросимҳои қадимии ниёгон ва бовару эътиқодоти мардумӣ дар шеъри ӯ зарурат ва аҳамияти интиҳоби мавзӯи диссертатсияро дар миён мегузорад.

Диссертатсияи пешниҳодшуда қадами аввалин дар омӯзиши нақши ривоятҳо, ба мақсади боз ҳам беҳтар ва дақиқтар муайян намудани санаҳои таърихӣ ва ҳаётии даврони Рӯдакӣ, муқоисаи онҳо бо ашъори шоир, маҳорати шоир дар истифода аз дурдонаҳои мардумӣ ва таъсири бевоситаи фолклори мардуми тоҷик ба ҳунари эҷодии ӯ мебошад. Дар доираи чунин таҳлил, бори аввал дар илмҳои фолклоршиносӣ ва адабиётшиносии тоҷик, нақши ривоятҳои нақлҳо дар муайян намудани дараҷаи ҳунарии шоир, шахсият ва ҳулуқи симои ӯ дида баромада шуда, таъсири тарафҳои ашъори шоир ва осори шифоӣ муайян гардид.

АННОТАЦИЯ

**диссертационной работы Исмоилова Фаредуна Худжакуловича на тему
“Фольклорные источники о жизни и творчестве Абуабдуллаха Рудаки” представленной
на соискание учёной степени кандидата филологических наук по специальности
10.01.09 – Фольклористика.**

Ключевые слова: Рудаки, стихи, мифы, пословицы и поговорки, любовь, образ, история, загадка, элегия, изображение, обряд, отношение, поэт, доктор, доверие, могила, мастерство.

Несмотря на то, что невозможно говорить, без упоминания имени Абуабдуллах Джафар ибн Мухаммад Рудаки (858-941), о персидско-таджикской литературе, до сих пор всесторонне не изучены образ жизни, сфера воспитания, творческие системы и методы, поэтическое мастерство, способы дикламации стихов, сочинение музыкальных произведений, певческое умение и другие таланты этого искусного мастера. Причины темных пятен в жизни и творчестве Рудаки скрывались в том, что в бурный период после правления династии Саманидов большая часть научного и литературного богатства нашего народа были преданы огню. Последующему поколению Рудаки пришлось некоторые исторические моменты и часть аспектов его жизни и творчества определить по темам и содержанию его поэзии. Среди источников анализирующих жизнь и творчество Рудаки значимое место занимают народные предания и легенды. Подобные источники устного народного творчества в какой-то мере были собраны и опубликованы современными учеными. Однако роль народных преданий и легенд в определении различных аспектов жизни, мастерство, отношения и образа даже такого гения, как Рудаки, не были проанализированы и прокомментированы в сравнение с историческими датами его жизни. Исходя из этого выбор исследуемой темы является актуальной и своевременной для определения следующих важных вопросов для таджикского литературоведения: 1) представление новых, до сих пор неизученных моментов из жизни и творчества Рудаки; 2) сравнение отдельных дат жизни поэта, зафиксированных в письменных источниках с моментами и событиями в народных преданиях; 3) доказать реальное существование некоторых эпизодов из жизни поэта; 4) выявление взаимовлияние устного народного творчества и поэзии Рудаки; 5) роль народных преданий и легенд в анализе образа, характера и манеры отношений Рудаки.

Таким образом, конкретизирование личности, жизни и творчества Рудаки, с точки зрения народных преданий и легенд, связи его поэзии с устными произведениями, изложение образцов устного народного творчества в поэзии Рудаки, его мастерство в использовании пословиц, поговорок, элементов мифологии, легенд, сказок и мифов, воображаемые и мифологические образы, а также изложение фольклорной терминологии в его поэзии, образцы загадок, шарад, элигической поэзии в творчестве поэта, описание древних торжеств и празднеств, отголоски суеверий и народных поверьев в поэзии Рудаки определяет необходимость и значимость выбора темы научной диссертации.

Данная диссертация является первым шагом в плане изучения роли преданий и легенд с целью более точного и конкретного определения исторических и жизненных дат в эпоху Рудаки, сравнение этих легенд с поэзией Рудаки, его талант в применении жанров устного народного творчества и непосредственное влияние таджикского фольклора на поэтическое мастерство поэта. В рамках такого анализа, впервые в таджикском литературоведении и фольклористике были исследованы роль преданий и легенд в определении степени мастерства поэта, личности, характера и его образа, взаимовлияние поэзии Рудаки и устного народного творчества.

ANNOTATION
of the thesis of Ismoilov Faredun Khujaqulovich on the topic "Folk sources of the
Abuabdulloh Rudaki's works" presented for seeking a degree on candidate of philological
sciences in specialty 10.01.09 -
Folkloristics.

Key words: Rudaki, poems, myfology, proverb and saying, love, face, history, propose, elegy, image, ritual, relation, poet, doktor, credible, burial place, craft.

Despite the fact that it is impossible to speak, without mentioning the name of Abuabdullah Jafar ibn Muhammad Rudaki (858-941), about Persian-Tajik literature, the way of life, upbringing, the systems and methods of poems creation, poetic skill, composing music, singing skills and other talents of this skillful master and diclammation methods have not been fully studied.. The causes of dark spots in the life and work of Rudaki were hidden in the fact that in the turbulent period after the rule of the Samanids dynasty most of the scientific and literary riches of Tajiks were burned. The subsequent generation of Rudaki had to identify some historical moments and to define some aspects of his life and work according to the themes and content of his poetry. Among the sources analyzing the life and work of Rudaki, a significant place is occupied by folk legends and legends. Similar sources of oral folk art to some extent were collected and published by modern scholars.

However, the role of folk legends and tales in defining aspects of life, skill, attitudes and the image of even such a genius as Rudaki, have not been analyzed and commented in comparison with the historical dates of his life. Based on this, the choice of the topic under study is relevant and timely for determining the following important issues: 1) presentation of new, still unexplored moments from the life and work of Rudaki; 2) comparison of the individual dates of the poet's life recorded in written sources with moments and events in folk legends; 3) to prove the real existence of some episodes from the life of the poet; 4) revealing the mutual influence of oral folk art and poetry Rudaki; 5) the role of folk legends and tales in the analysis of the image, character and manner of Rudaki's relations.

Thus, specifying the personality, life and work of Rudaki from the point of view of folk traditions and legends, links his poetry with oral works, setting forth examples of oral folk art in Rudaki's poetry, his skill in using proverbs, sayings, elements of mythology, legends, fairy tales and myths, imaginary and mythological images, as well as the presentation of folklore terminology in his poetry, samples of riddles, charades, eligic poetry in the poet's works, a description of ancient celebrations and festivals, echoes of superstitions and folk believers in the poetry of Rudaki determine the necessity and significance of the topic of this scientific dissertation.

This dissertation is the first step in exploring the role of legends and tales in order to more accurately and concretely define historical and life dates in the Rudaki era, comparing these legends with Rudaki's poetry, his talent in using the genres of folklore and the direct influence of Tajik folklore the poet. Within the framework of such an analysis, for the first time in Tajik literary and folklore studies, the role of legends and tales in determining the degree of skill of the poet, personality, character and his image, the mutual influence of Rudaki's poetry and oral folk art were investigated.

**УДК 398 (575, 3)
ББК 82 (2 тадж)
И – 87**

На правах рукописи

Исмоилов Фаредун Худжакулович

**ФОЛЬКЛОРНЫЕ ИСТОЧНИКИ О ЖИЗНИ И ТВОРЧЕСТВА
АБУАБДУЛЛАХА РУДАКИ**

**АВТОРЕФЕРАТ
диссертации на соискание учёной степени
кандидата филологических наук, по специальности: 10.01.09 – Фольклористика**

**Диссертация выполнена в отделе фольклора Института языка и литературы имени
Рудаки Национальной Академии наук Таджикистана**

Научный руководитель:

Охониёзов Варка Дустович

доктор филологических наук, главный научный
сотрудник отдела фольклора и литературы Бадахшана
Института гуманитарных наук имени академика
Б. Искандарова АН РТ

Официальные оппоненты:

Рахмонов Равшан Каххорович

доктор филологических наук, профессор кафедры
нашей теории и литературы персидского Таджикского
государственного Университета

Шарифова Муслима Тошбековна

кандидат филологических наук, директор педагогического
колледжа Мастчохского района

Ведущая организация:

Таджикского государственного
педагогического университета имени С. Айни

Защита состоится «26» февраля 2021 года в 15:00 часов на заседании
Диссертационного совета 6D. КОА - 033 при ГОУ «Худжандский государственный
университет имени академика Бободжона Гафурова» (Республика Таджикистан,
735700, г. Худжанд, проезд Б. Мавлонбекова, 10).

С диссертацией и авторефератом можно ознакомиться в библиотеке ГОУ
«Худжандский государственный университет имени академика Бободжона
Гафурова» и на сайте www.hgu.tj.

Объявление о защите диссертации размещено на официальном сайте ВАК при
Президенте Республики Таджикистан www.vak.tj.

Автореферат направлен « ____ » _____ 2021 года

Ученый секретарь

диссертационного совета,
кандидат филологических наук, дотсент

Шарипова М.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. Абуабдуллах Джафар ибн Мухаммад Рудаки (858-941) был поэтом, привлекавшим внимание научных и творческих кругов уникальным поэтическим талантом и ценнейшим значением своей поэзии как в период своей жизни, так и поныне. Абуабдуллаха Рудаки своим лаконичным словом считается лицом таджикской культуры и литературы. Несмотря на то, что невозможно говорить без упоминания имени Рудаки, о персидско-таджикской литературе, до сих пор всесторонне не изучены образ жизни, сфера воспитания, творческие системы и методы, поэтическое мастерство, способы декламации стихов, сочинение музыкальных произведений, певческое умение и другие таланты этого искусного мастера. Причины темных пятен в жизни и творчестве Рудаки скрывались в том, что в бурный период после правления династии Саманидов большая часть научного и литературного богатства нашего народа были преданы чужеземцам огню. Последующему поколению Рудаки пришлось некоторые исторические моменты и часть аспектов его жизни и творчество определить по темам и содержанию его поэзии.

Среди источников, анализирующих жизнь и творчество Рудаки значимое место занимают народные предания и легенды. Подобные источники устного народного творчества в какой-то мере были собраны и опубликованы современными учеными. Однако роль народных преданий и легенд в определении различных аспектов жизни, мастерство, отношения и образа даже такого гения, как Рудаки, не были проанализированы и прокомментированы в сравнении с историческими датами его жизни. Исходя из этого, выбор исследуемой темы является актуальным и своевременным для определения следующих важных вопросов для таджикского литературоведения:

- представление новых, до сих пор неизученных моментов из жизни и творчества Рудаки;
- сравнение отдельных дат жизни поэта, зафиксированных в письменных источниках с моментами и событиями отражённых в народных преданиях;
- доказать реальное существование некоторых эпизодов из жизни поэта;
- выявление взаимовлияние устного народного творчества и поэзии Рудаки;
- роль народных преданий и легенд в анализе образа, характера и манеры отношений Рудаки.

Таким образом, конкретизирование личности, жизни и творчества Рудаки, с точки зрения народных преданий и легенд, связи его поэзии с устными произведениями, отображение образцов устного народного творчества в поэзии Рудаки, его мастерство в использовании пословиц, поговорок, элементов мифологии, легенд, сказок и мифов, воображаемые и мифологические образы, а также отражение фольклорной терминологии в его поэзии, образцы загадок, шарад, элегической поэзии в творчестве поэта, описание древних торжеств и празднеств, отголоски суеверий и народных поверьев в поэзии Рудаки определяют необходимость и значимость выбора темы данной диссертации.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РАБОТЫ

Связь темы диссертационного исследования с приоритетными научными направлениями, крупными научными проектами или научно-исследовательскими работами. Настоящее диссертационное исследование выполнено в рамках реализации перспективного плана научно-исследовательской работы отдела фольклора Института языка и литературы имени Рудаки Национальной Академии наук Таджикистана на 2015-2020 годы.

Степень научной разработанности темы исследования. О различных аспектах жизни и творчества Рудаки были высказаны многочисленные мнения и гипотезы, проведены различные конференции и симпозиумы, издано большое количество научных и исследовательских трудов, но несмотря на всё это, до сих пор не были исследованы темы фольклорного образа поэта, его сопоставление с историческим образом, а также фольклорные черты его поэзии. Однако существует большое количество исторических материалов, исследований ученых о жизни, творчестве и личности Рудаки, которые послужили в качестве источника и научной базы для анализа темы данной диссертации.

Сведения и исследования о Рудаки и его жизни впервые были даны летописцами – составителями антологий и эти сведения ученых имели оттенки преданий. На базе произведений «*Лубоб-ул-албоб*»-а Мухаммада Авфия Бухараи (XI век), «*Чаҳор мақола*»-а Низамия Арузия Самарканди (XII век), «*Тазкират-уш-шуаро*»-я Давлатшаха Самарканди (XV век), «*Бахаристан*»-а Абдурахмана Джами (XV век) и других была собрана важная информация.

Народные предания и легенды, посвященные Рудаки и его личности, были собраны и изданы такими учеными литературоведами и фольклористами, как С. Айни, Л. Бузургзоде, К. Айни, Р. Амонов, Р. Ахмадов, Д. Обидов и др. Необходимо констатировать, что эти исследователи все предания и легенды издали в основном в качестве текста в своих произведениях и статьях. Необходимо упоминать, что первый исследователь, который собирал сказки, рассказы и легенды о жизни А. Рудаки был незабвенный учёный – Лутфулло Бузургзода. По инициативе Садриддина Айни он добился больших успехов в этом направлении и собрал много фольклорных материалов из деревень Панджруда и Шинга (Рудака) и их окрестностей. Как пишет литературовед Вали Самад: «Лутфулло Бузургзода был первым, кто нашел гробницу Рудаки и был глубоко осведомлен об исторических, национальных, культурных и литературных надобностях данного вопроса. В это время ему было 29 лет»²⁰. Следует также отметить, что большой исторический вклад в эту область внес Лутфулло Бузургзода и его работа никогда не будет забыта исследователями, поскольку сам Айни признаётся в этом и пишет, что: «помимо Панджруда, товарищ Бузургзода отправился в Рудак и увидел все своими глазами, проверил и подтвердил всю информацию»²¹. Таким образом, эти сообщения показывают, что Лутфулло Бузургзода действительно внес значительный вклад в данный вопрос.

В 1958 году серию народных преданий и легенд издали в своей книге «Образцы фольклора края Рудаки» Р. Амонов и М. Шукуров. Также в 2007 году была издана статья Камола Айни «Первая попытка собрания простонародного наследия края Рудаки» с предисловием автора. Позднее Д.Обидов повторно издал данные предания и легенды с некоторыми изменениями и дополнениями в книгах «Мастера слово в древних преданиях» (2009г.) и «Семь мастеров поэтического слово в преданиях и легендах» (2010г.).

В этих произведениях авторы приводят народные предания и легенды, собранные во время экспедиций в селения окрестностей Пенджекента, особенно Панджруда, Шинга, Рашна, Зери Гиссара и Пагна в виде народного местного диалекта. Однако, необходимо подчеркнуть, что фольклорист Д.Обидов, нарушив научные требования и традиции, привел данные предания и легенды в соответствии с лексическими нормами литературного языка, что, на наш взгляд, убавляет фольклорную составляющую и особенность таких текстов. Во всех произведениях, о которых было упомянуто выше, исследователи дали общие сведения о приведенных текстах преданий и легенд.

Проблема связи поэзии Рудаки с устным народным творчеством долгие годы привлекает внимание исследователей в сфере литературоведения и фольклора. Об

²⁰ Вали, Самад. Сверкание яркой звезды. Том 2. Душанбе: «Матбуот» 2013. – 9 с.

²¹ Айни, С. Могила устода Рудаки и селение Рудак. Шарки сурх, №5, 1940. - 25-27 с.

этом написаны статьи отдельными исследователями, и наиболее полное и достойное внимание, в этом плане считается статья профессора Шарифджана Хусейнзаде под названием “Рудаки и фольклор” издана в сборнике “Семнадцать статей” (Душанбе, 2007), в которой ученый рассмотрел связи поэзии Рудаки с устным народным творчеством. А также, о применении пословиц и поговорок в поэзии Рудаки выразили свои мнения И.С. Брагинский, А. Афсахзад, Н. Усманов и другие. Об образцах загадок, шарад и элегии в поэзии Рудаки были даны сведения в произведениях и статьях А. Мирзаева, А. Афсахзада, А. Мухтарова, Мирзо Муллаахмада и других. Упомянутые исследователи рассмотрели эту тему в ракурсе литературоведения, а в данной диссертации было акцентировано внимание как на аспекты фольклора, так и на характерные особенности данной темы, с точки зрения литературоведения и были определены их взаимосвязующие звенья.

Исследователи также изучили тему описания народных празднеств и торжеств в поэзии Рудаки. Об описании Праздника Навруза в поэзии Рудаки изданы две статьи Р.Ахмадова и автор предлагает в них читателю ценные сведения по данной теме.

В целом о связи поэзии Рудаки с устным народным творчеством даны важные научные и теоретические сведения в произведениях таких ученых, как Айни С. «*Устод Рӯдакӣ*» (Сталинабад, 1940), Саида Нафиси «*Аҳвол ва ашъори Абӯабдулло Чаъфар бинни Муҳаммад Рӯдакии Самарқандӣ*» (“Жизнь и поэзия Абуабдулла Джафар ибн Мухаммад Рудаки Самарканди”) (Том 2, Тегеран, 1310), И.С. Брагинский «Из истории таджикской народной поэзии» (Москва, 1956), Бертельс Е.Э. «История персидско-таджикской литературы» (Москва, 1960), А. Мирзаев. «*Абӯ Абдулло Рӯдакӣ*» (Сталинабад, 1958), А. Афсахзад «*Одамушиуаро Рӯдакӣ*» (Душанбе 2003), Ш. Хусейнзаде «*Ҳабдаҳ мақола*» (“Семнадцать статей”) (Душанбе, 2007), М. Фозилов. “*Зарбулмасалу мақолҳо ва афоризмҳои форсӣ-тоҷикӣ*” (“Персидско-таджикские пословицы, поговорки и афоризмы”) (Трехтомник. Душанбе: «Ирфон», том 2, 1977), М. Ш. Кадкани. “*Сувари ҳаёл дар шеърӣ форсӣ*” (“Образ мышления в персидской поэзии”) (Тегеран, издательство Огох. 1389), З. Мутаман “*Шеър ва адаби форсӣ*” (“Персидская поэзия и литература”) (Тегеран, 1346), Обидов Д. «*Ҳафт пири суҳансаро дар нақлу ривоятҳо*» (“Семь мастеров поэтического слово в преданиях и легендах”) (Душанбе, 2010), Обидов Д. «*Пирони суҳансаро дар қиссаҳои куҳан*» (“Мастера слово в древних преданиях”) (Душанбе, 2009), Р. Ахмадов «*Пажӯҳишҳо дар фарҳанги мардуми тоҷик*» (“Исследования культуры таджикского народа”) (Душанбе, 2015), Ф. Исмаилов «*Ривоятҳо дар бораи устод Рӯдакӣ*» (Предания об устове Рудаки) (Душанбе, 2015).

Теоретическая основа диссертационного исследования. Анализ материалов диссертации без использование теоретической литературы не представляется возможным. Поэтому, теоретические вопросы и методы применяемые в фольклористике и литературоведение рассмотренные такими известными русскими, иранскими и таджикскими учеными, как С. Айни, С. Нафиси, А. Мирзаев, Е.Э. Бертельс, И.С. Брагинский, Р. Амонов, Х. Мирзазаде, Р. Хадизаде, В. Асрори, А. Афсахзод, Н.У. Усмонов, С. Имранов, С. Амиркулов, Р. Мусулманкулов, Б. Тилавзод, Б. Н. Шакармамадов, Д. Обидов, В. Охониёзов, Р. Рахмани, Р. Ахмадов, С. Фатхуллаев, Д. Рахимов, Т. Зехни, Ю. Бабаев, Х. Шарифов, А. Саттарзаде, А. Алимарданов, Х. Каландаров, А. Рахманфар были применены в качестве теоретической основы исследования в данной работе.

Все эти произведения были использованы в качестве научного и теоретического материала в предлагаемой диссертации. Новизна анализа в данной диссертации состоит в том, что в нем народное поэтическое наследие было классифицировано по темам и содержаниям и была определена их исторические, научные и фольклорные идеи для достижения цели данной работы. Тексты были проанализированы как с точки зрения фольклористики, так и в контексте

литературоведения, а также были изложены собственные точки зрения, определено, что большинство народных преданий были основаны на фактах из жизни и событий связанных с поэтом, которые впоследствии распространились среди народа. И именно народное наследие – это явление, которое соединяет и связывает литературоведение и фольклор.

Объектом исследования. Объектом исследования диссертации стали народные предания и легенды, летописи, антологии, научно-исторические труды и трактаты, фольклорные произведения, поэзия самого поэта дошедшего до нашего времени, толковые словари творчества Абуабдуллаха Рудаки.

Предметом исследования и анализа научной диссертации стали описание личности, отношения и манеры, мастерство и талант Абуабдуллаха Рудаки как выдающегося поэта, народного целителя, певца и музыканта согласно народным преданиям, а также взаимосвязанность поэзии Рудаки с устным поэтическим творчеством.

Целями диссертационного исследования. Основная цель исследования – показать образ и личность Абуабдуллаха Рудаки с точки зрения простого народа посредством анализа преданий и легенд и на базе этого прояснить некоторые моменты из жизни и творчество поэта. Опираясь на заключения такого анализа были конкретизированы вопросы касающиеся личности поэта, его слепоты, место захоронения, а также отношение Рудаки с саманидскими эмирами отраженные в народных преданиях и легендах. Также на базе заключений и исследований, в определенной степени, были освещены связи устного народного творчества с поэзией Рудаки.

Достижения цели диссертационной работы предполагает выполнение **следующих задач:**

Выполнение научных задач исследования определил степень близости творчество Рудаки с устным народным творчеством.

Методология и методы диссертационного исследования. Для написания данной научной диссертации были широко использованы несколько видов источников. Основными материалами и первоисточниками для анализа послужили народные предания и легенды о жизни, отношениях, деятельности, образа, внешнего вида, мастерство и таланта Рудаки. Для подробного анализа были исследованы предания из четырех источников:

1. Предания и легенды хранящиеся в Фонде таджикского фольклора Института языка и литературы имени Абуабдуллаха Рудаки АН Республики Таджикистан.
2. Предания и легенды опубликованные в отдельных сборниках. К ним относятся “Мастера слово в древних преданиях” (Душанбе, 2009) и “Семь мастеров поэтического слово в преданиях и легендах” (Душанбе, 2010) Д.Обидова и “Предания об устоде Рудаки” автора диссертации (Душанбе, 2015).
3. Предания и легенды, которых автор диссертации собирал непосредственно у жителей разных селениях Пенджикента, таких как Панджруд, Зери Гиссар, Кулоли, Некнот, Вен и Пагна в течение 2012-2016гг.
4. Другими источниками исследования стали антологии и исторические труды, в том числе «Лубоб-ул-албоб» Мухаммада Авфия Бухорои (Лейдон, 1903), «Чаҳор мақола» (“Четыре статьи”) Низамия Арузи Самарканди (Душанбе, 1986), «Тазкират-уш-шуаро» (Антология поэтов) Давлатшаха Самарканди (Индия, 1887), «Бахаристан» Абдурахмана Джами (Душанбе, 1972) в которых есть сведения о жизни и творчестве, поэтическом мастерстве поэта и даже некоторые народные предания и легенды о Рудаки.

Другими источниками нашего исследования стали научные труды современных таджикских ученых посвященных различным аспектам жизни и творчество устода Рудаки. В том числе «Устод Рудаки» Садриддина Айни

(Сталинабад, 1940), «Абу Абдулло Рудаки» А. Мирзаева (Сталинабад, 1958), «Абу Абдуллах Джафари Рудаки» И.С. Брагинского (Душанбе, 1989), «Стиль персидско-таджикской поэзии в IX-Xвв» Н.О. Османова (Москва, 1974), «Одамушшуаро Рудаки» А. Афсахзада (Душанбе 2003), «Семнадцать статей» Ш. Хусейнзаде (Душанбе, 2007), «Старое и новое» (Душанбе, 2004) и «От Рудаки до Лаика» А. Саттарзаде (Душанбе, 2013), «Рудаки-первый национальный и мировой поэт» С. Амирзаде (Тегеран, 1392), «Песня Рудаки теперь вновь ожила» (Душанбе, 2012), «Образ мышления в поэзии Рудаки» (Душанбе, 2009) и «Роль Рудаки в поэзии времен Саманидов» Дж. Саидзаде (Душанбе, 2011).

Толковые словари поэзии Рудаки, в том числе «Толковый словарь поэзии Рудаки» (составитель А. Нуров, Душанбе, 1990) и «Данишнаме Рудаки» («Мудрость Рудаки») в четырех томах (Душанбе, 2008) также входят в число первоисточников, которые были использованы для решения основных задач диссертации.

Ввиду того, что в центре нашего исследования стоит жизнь и деятельность Абуабдуллаха Рудаки, его поэтическое мастерство и талант, нами были изучены все наследие поэта, изданное научными учреждениями, издательскими домами и частными лицами из литературных кругов также послужили в качестве первоисточников для нашего исследования. Эти первоисточники были использованы для конкретизации двух основных вопросов:

1. Сравнение и сопоставление бейтов и отдельных поэтических произведений, которых народ приписывал поэту с подлинными стихами Рудаки.
2. Уточнения некоторых дат из жизни поэта, которые указаны в бейтах его стихов и в народных преданиях.

Это сборники «Диван Рудаки» (составитель Кадир Рустам, Душанбе, 2015), «Рудаки. Поэзия» (составитель Р. Хадизаде и А. М. Хурасани, Душанбе, 2007), «Абу Абдулло Рудаки» А. Мирзаева (Сталинабад, 1958), «Мастер слово из Панджруда» Хусейнзаде Ш. (Душанбе, 1958) и др.

Большинство задач определенные для достижения основной цели диссертации были проанализированы и решены на основе применения метода сравнительно-исторического сопоставления. Этот метод дал возможность, чтобы народные предания и мнения литературных кругов об Абуабдуллахе Рудаки лежали в основе научного анализа данной работы, а также были подчеркнуты некоторые воззрения касающиеся истории, основ и процесса возникновения этих преданий и легенд и их распространения.

На основании необходимости анализа идеи, содержания и формы некоторых преданий и легенд, их образцы и примеры из поэзии Рудаки были применены следующие научные методы: контент-анализ (анализ содержание текста), метод теоретического анализа, анализ исторической поэзии, метод сравнительно-исторического литературоведения и анализа поэтики.

Научная новизна исследования. О Абуабдуллахе Рудаки и его широкой деятельности среди народа распространены бесчисленные предания и легенды, которые в какой-то мере собраны и предложены таджикскому читателю. Однако эти народные предания и легенды до настоящего времени не были объектом научного анализа и тема связи поэзии Рудаки с устным народным творчеством так же не была объектом исследования научных работ.

Данная диссертация является первым шагом в плане изучения роли преданий и легенд с целью более точного и конкретного определения исторических и жизненных дат в эпоху Рудаки, сравнение этих легенд с поэзией Рудаки, его талант в применение жанров устного народного творчество и непосредственное влияние таджикского фольклора на поэтическое мастерство поэта. В рамке такого анализа, впервые в таджикском литературоведение и фольклористике были исследованы роль преданий и легенд в определении степени мастерство поэта, личности, характера и его образа, взаимовлияние поэзии Рудаки и устного народного творчество.

Теоретическая значимость диссертационного исследования. Результаты анализа и способы исследования применяемые в данной диссертации представляют особую значимость для таджикского литературоведения и фольклористики, так как в диссертации впервые применялись три метода анализа жизни и творчество поэта, которых можно в дальнейшем использовать в качестве теоретического исследования подобных тем:

1. Сравнение событий и дат народных преданий о Рудаки с реальными датами жизни поэта.
2. Анализ поэтического мастерства и таланта поэта в применение мифологических образов, фразеологизмов, пословиц, поговорок, мифологических образов и т.д. являющиеся показателями его таланта с одной стороны и показателями причин его прославленности среди народа с другой стороны.
3. Анализ место и значение торжеств, празднеств, народных суеверий и поверий в поэзии Рудаки как образцов знаний и высокой национальной самосознательности поэта имеющие высокую воспитательную и нравственную ценность.

Таким образом, реальная теоретическая ценность диссертации состоит в системном анализе национальных преданий и легенд для определения личности, мастерство и таланта Абуабдуллаха Рудаки с одной стороны и анализа поэтического таланта Рудаки в мастерском использование устной литературы с другой стороны.

Практическая значимость. Предложить данную диссертацию для таджикского литературоведения и фольклористике в качестве материала, имеющего устойчивого учебного аспекта, считаем одно из ее важных практических значений. Весь проанализированный в диссертации материал может доступно и легко применяться в учебном процессе для обучения учеников средних школ и высших учебных заведений Республики Таджикистан, так как он может соответствовать материалам составляющим учебный процесс, а также может быть использован для специальных курсов по изучению таджикского литературоведения и фольклористики.

Таким образом, результаты предлагаемого материала могут быть использованы для обучения тем о жизни и творчестве Абуабдуллаха Рудаки во всех направлениях и в специальных обучающих курсах.

Отдельные части диссертации имеют особое значение для составление учебников и научных работ по таджикскому литературоведению и фольклористике для учеников средних школ и студентов высших учебных заведений. Весь материал диссертации может быть использован для изучение различных сторон жизни, отношения и творчество Рудаки, при работе над курсовыми и дипломными работами, при изучение устного народного творчество и специальных обучающих курсов по литературе и фольклорным жанрам.

Содержание диссертации предлагает для истории, искусствоведение и этнографии хороший научный материал по изучению личности Абуабдуллаха Рудаки.

Основываясь на результатах исследования и анализе основной темы научной работы, на защиту выносятся **следующие основные положения:**

- Предания и легенды, распространенные среди народа, считаются одним из важнейших источников для определения событий из жизни поэта и познание личности Абуабдуллаха Рудаки. Именно посредством народных преданий и легенд уточняются важные сведения о месте рождения и детстве Абуабдуллаха Рудаки, его отношения с Саманидскими эмирами, об его гробнице и месте захоронения, а также об его поэтических и целительских талантах, состояние влюбленности, слепоте и об отношении потомков к образу и личности Рудаки;

- анализ народных преданий и легенд о различных сторонах жизни, таланта, отношения Рудаки и их сравнение с событиями зафиксированными в исторических источниках и отраженные в его поэзии, является соответствующим способом для утверждения или отрицания содержания того или иного предания;
- наследие Абуабдуллаха Рудаки является высшим образцом взаимовлияния литературы и особенно поэзии эпохи Саманидов с устной литературой. Многочисленное применение пословиц и народных поговорок, фольклорных терминов, загадок и шарад, отражение некоторых мифологических и фольклорных образов в стихах Абуабдуллаха Рудаки, дошедших до нас, являются неоспоримыми фактами для подтверждения этой гипотезы.
- описание природы края, народных праздников и торжеств, суеверий и поверий в поэзии Рудаки с одной стороны демонстрируют народность его поэзии, а с другой стороны считаются данью уважения к древним традициям и обрядам;
- разносторонний фольклорный анализ образцов поэзии Рудаки еще раз доказывает, что первые персидско-таджикские стихи имели крепкую связь с мышлением, жизнью, воображением и мечтами народа.

Личный вклад соискателя. Личный вклад соискателя состоит в том, что он анализирует народных преданий и легенд о Рудаки согласно тем и содержанию, что способствовало: 1) сопоставлению информации приведённой в источниках об отдельных моментах личной жизни поэта со их изображений в народных преданиях; 2) доказательством реальности некоторых жизненных событий поэта, 3) определению степени взаимовлияния фольклора и образцы поэзии Рудаки.

Также автор данного диссертационного исследования лично занимался сбором и анализом преданий и легенд о Рудаки в течении более шести лет. Это означает, что автор диссертации не останавливался на использовании только материала о жизни и творчестве Рудаки, который сохранился в Фонде фольклора Института, а также на изданном материале; он лично предпринимал попытку в сборе такого материала, что имеет неопределимое значение для современной науки.

Апробация результатов исследования. Диссертационная обсуждена на кафедре современная таджикская литература государственного образовательного учреждения “Худжандский государственный университет им. Академика Бободжона Гафурова” (решение № 8 от 31.04. 2020).

Опубликование результатов диссертации. Отдельные результаты диссертации и некоторые его аналитические заключения были опубликованы в 10 научных статьях 3 из которых были изданы в ведущих журналах и изданиях, рекомендованных ВАК-ом Министерство образования и науки Российской Федерации и ВАК при Президенте Республики Таджикистан.

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из введения, трех глав и шестнадцать параграфов, заключения и перечня первоисточников и использованной литературы.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ РАБОТЫ

Во **введении** диссертации обосновываются актуальность темы, определяются цель и задачи работы, её теоретические и методологические основы, объект и источники исследования. Здесь же даётся обзор основных тенденций в изучении исследуемой проблемы, аргументируются теоретическая и практическая значимость исследования, его новизна, представлена структура диссертации.

В **первой главе** диссертации, названной “**Жизнь и образ Абуабдуллаха Рудаки в народных преданиях**”, были рассмотрены таджикские народные предания и легенды в семи разделах. Устные предания и легенды приведенные в этой главе были квалифицированы на разделы согласно их темам и содержанию.

В первом разделе - **“Народные предания и легенды о месте рождения и детство Абуабдуллаха Рудаки”** рассмотрены вопросы касающиеся детство, юношество и молодости Абуабдуллаха Рудаки согласно устным преданиям и легендам и сведениям летописей, антологий и других исторических источников. Большая часть народных преданий соответствуют сведениям приобретённым из письменных источниках. Например, удивительная одаренность и способности Рудаки с детство, большой певческий талант, способности к изучению Корана, музыкальный талант и его необыкновенная память были освещены в этом разделе. Данные сведения в диссертации были проанализированы в сравнение с научными и историческими трудами. Научный анализ этой главы сделан на основе трудов таджикских, иранских и русских ученых, в том числе Садриддина Айни - **“Устод Рудаки”**, Саида Нафиси - **“Жизнь и поэзия Абу Абдуллаха Джафара ибн Мухаммада Рудаки Самарканди”** Абдулгани Мирзаева - **“Абу Абдулла Рудаки”**, Аълахана Афсахзада - **“Одамушуаро Рудаки”** Д. Обидова - **“Мастера слово в древних преданиях”** и др.

Как известно из исторических источников, вопросы касающиеся периодов жизни поэта (детство и юношество) Рудаки имеют правдивые основы, поэтому они стали распространяться среди народа. Детство поэта проходило в родном селение в кругу близких, друзей и умудренных жизнью стариков. Он с детство имел феноменальную память, большой интерес, желание и способности к изучению наук, очень рано выучил Коран и начал слагать стихи. Все сведения об этом приведены в антологиях и исторических трудах в разрозненном и неполном виде и впоследствии, со временем, распространились из уст ва уст среди народа. В этом разделе диссертации также проанализирован вопрос о месте рождения поэта с точки зрения народных сказителей. Стало очевидным, что одна группа народных сказителей считают местом рождения поэта селение Рудак, а другая группа - селение Панджруд. Однако предания и легенды рассказанные жителями селений Панджруд, Зери Гиссар, Кулоли и Некнот соответствуют сведениям исследователей наследия поэта, которые считают Рудаки как уроженец Панджруда. Талант игры на чанге - струнном музыкальном инструменте и певческие способности Рудаки выявленные в детстве, также отражены в некоторых преданий и об этом сообщали его современники, а также последующие поэты и ученые.

Второй раздел первой главы диссертации посвящен теме **“Отношение Абуабдуллаха Рудаки с Саманидскими эмирами согласно народным преданиям”**. В этом разделе хорошо освещены народные предания и легенды о дружественных отношениях, солидарности и взаимопонимание Саманидских эмиров с поэтом. Как было сказано в этом разделе диссертации, эти народные предания и легенды основываются на сведениях и событиях, описанных в касиде **“Боди чӯйи Муъийн”** самого поэта. Автор **“Четыре статьи”** - Низоми Арузи Самарканди дал исчерпывающие сведения об этом и последующие исследователи неоднократно приводили эти сведения в своих трудах. И народные сказители также на этой базе сочинили свои предания и легенды и несомненно, в них прослеживается определенные различия и изменения, характерные для устного народного творчество.

История свидетельствует, что время правления Саманидской династии было одним из спокойных и мирных периодов в котором научная и литературная жизнь процветала и Рудаки как великий и мудрый поэт вкurgу эмиров и придворных прожил этот период в хорошем духе. Поэтическое мастерство и талант Рудаки, в то время, пришлось по душе шаху Насру ибн Ахмаду Саманиду, в ту пору мудрые слова поэта имели весомое психологическое влияние на эмиров, которых он своими наставлениями призывал к добру. Рудаки своим необыкновенным талантом мастера слово покорял души правителей и это было примером их дружбы, братство и искренности. В торжествах он пел и играл и его красноречие и поэтический талант становились причиной дружеского отношения к нему как со стороны эмира, так и придворных. В преданиях этого раздела сказители иногда упоминали о

Бухаре, иногда говорили о том, что Рудаки служил в Иране у шаха Исмаила Саманида и несомненно, это свидетельствует только о таланте сказителя, но никак не соответствует историческим фактам.

Третий раздел первой главы диссертации назван **“Образ поэта Рудаки и целителя в народных преданиях и легендах”** и в нем речь идет о поэтическом и целительном таланте Рудаки. Ряд преданий и легенд были сочинены потому, что сказители пытались бесконечную любовь к поэтическому таланту Рудаки. Народ награждал поэта эпитетами “поэт поэтов” и “учителем поэтов” и несомненно такая народная оценка появилась на основе исторических сведений согласно которым в литературе он был удостоен званий “*Муқаддамушишуаро*”- первый из поэтов, “*Одамушишуаро*”-величайший из поэтов, “*Устои шоирони Аҷам*”- учитель поэтов Аджамы, “*Падари шеърӣ форсӣ*”- отец персидской поэзии, “*Поягузори адабиёти форсии тоҷикӣ*”- основоположник персидско-таджикской литературы и т.д. Высочайший талант и мудрость Рудаки были широко известны со времен его жизни и слава о нем распространялась и умножалась среди народа. Простой народ безмерно любил стихи поэта и выражал свою любовь и привязанность к его поэзии в преданиях и легендах. Вот как это например отражено в следующем предании:

Эти стихи сочинил Абулхасан Рудаки. По рассказам стариков эти стихи имеют свою историю.

Рассказывают, что когда Рудаки покинул Бухару и вернулся в свою деревню, то все - от детей до стариков, друзья, родные отовсюду вышли к нему на встречу и несли его на руках от подступов в селение до его дома. Рудаки обрадованный таким горячим приёмом, экспромтом прочел следующие стихи:

*Нет в этом мире радости сильней,
Чем лицезренье близких и друзей.
Нет на земле мучительнее муки и горе,
Чем быть с друзьями славными в разлуке.*

*Ҳеҷ шодӣ нест андар ин ҷаҳон,
Беҳтар аз дидори рӯи дӯстон.
Ҳеҷ талхӣ нест аз он талхтар,
Аз фироқи дӯстони пурҳунар²².*

В действительности встреча настоящих друзей и родных для каждого человека радостное событие, так как встреча настоящих друзей и родных для каждого человека является радостным событием. Поэтому данный стихотворный отрывок настолько стал широко распространен и известен среди массы народа, что таджики во всех своих торжествах и семейных кругах цитируют его, с благоговейным произношением имени великого Рудаки.

Другая часть народных преданий, которые проанализированы в этом разделе диссертации, представляют Рудаки в качестве народного целителя, искусного и опытного лекаря. Проказа – древняя болезнь была с давних времен распространена в Средней Азии и в некоторых регионах Таджикистана для прокаженных даже существовали лепрозории и по народным преданиям Рудаки лечил подобных больных. Согласно этим преданиям он излечивал многих прокаженных и не брал с них плату за лечение и подобное отношение поэта пришлось по душе народу. Как выяснилось в ходе анализа таких преданий в диссертации, народ больше акцентировал внимание на этические и нравственные черты характера поэта и оценивал Рудаки не только как ученого, поэта и искусного целителя, но и описывал его как щедрого, благожелательного, благодетельного и благородного человека.

Название **четвертого раздела** первой главы диссертации **“Образ влюбленного Рудаки в народных преданиях”** и в этом разделе изложены народные представления

²² Исмоилов Ф. Предания об устоде Рудаки (фольклорный сборник). Душанбе: «Истеъдод», 2015. – 26 с.

о периоде влюбленности Рудаки. В этой серии преданий и легенд Рудаки предстает перед нами как влюбленный поэт, эстет и одаренный человек, любивший чистой любовью и верный своей возлюбленной. Содержание таких преданий в сравнение с его лирическими стихами воспевают любовь Рудаки как чистую, искреннюю человеческую любовь к прекрасным как пери возлюбленным. Содержание преданий этого цикла больше схожи с лирико-романтическими сказками и народ в этих преданиях изображает Рудаки как отважного, храброго борца и успешного влюбленного. Необходимо подчеркнуть, что тема любви в поэзии Рудаки имеет особое место, в газелях, рубаи, песнях и отдельных бейтах можно прочувствовать его чистую настоящую любовь, то есть реальную земную любовь. Например, в следующем рубаи лирический герой радуется, услышав только имя возлюбленной и радостно бросается к ней на встречу:

*Услышав имя твое, сердце наполняется радостью,
Состояние мое от встречи с тобой улучшается.
Без тебя если где-то идет речь о тебе,
Тысячи невзгод рассеются, стираясь с памяти.*

Номат шунавам, дил зи фараҳ зинда шавад,
Ҳоли ман аз иқболи ту фархунда шавад.
В-аз ғайри ту ҳар ҷо сухан ояд ба миён,
Хотир ба ҳазор ғам пароканда шавад²³.

В диссертации подобные примеры из поэзии Рудаки и особенно рубаи стали объектом анализа, ведь именно они стали причиной возникновения народных преданий и легенд о любви и влюбленности Рудаки. Например, рубаи “*Аз Каъба калисониишнам кардӣ*” (“Из Каабы ты сделал меня приверженцем церкви”) является образцом подобных рубаи.

Пятый раздел диссертации посвящен теме “**Слепота Рудаки согласно преданиям и легендам**”. Вопрос слепоты Рудаки в течение длительного периода приковывает к себе внимание исследователей. В диссертации приведены сведения о том, что по вопросам касающимся слепоты Рудаки, исследователи его жизни и творчество разделились на две группы с противоположными мнениями. Одна группа ученых считают, что Рудаки был слеп от рождения. Другая группа считает, что поэт был ослеплен в старости фанатичными врагами. Сведения преданий и легенд приведенные в этом разделе диссертации также разнообразны и указывают то на врожденном слепоте поэта, то на его врожденном слепоте только на одном глазе, то на ослепление поэта со стороны его врагов. На основании анализа и исследования преданий и легенд этой группы, согласно их содержанию и тем, их можно разделить на четыре группы, в том числе:

- предания и легенды в которых Рудаки представляется слепым от раждения, но с врожденным поэтическим талантом и способностями;
- предания, в которых говорится о том, что Рудаки был ослеплен в старости фанатичными придворными врагами;
- предания, согласно которым Рудаки был от рождения слеп на один глаз и был состоятельным, то есть богатым поэтом;
- предания подчеркивающие, что причина слепоты поэта в старости была сокрыта в его генетической предрасположенности.

Эти четыре точки зрения являются результатом народных преданий и легенд, сочиненные его воображением и фантазией, но все же в некоторых случаях сочинены в соответствии с историческими реалиями жизни поэта. Интересно, что в некоторых преданиях этого раздела даны новые сведения о слепоте Рудаки,

²³ Диван Рудаки. Подготовка, корректировка, предисловие Кадира Рустама. – Душанбе: «Бухоро», 2015. – 70 с.

которые не встречаются в летописях, антологиях и исторических источниках. Согласно рассказам сказителей преданий Рудаки в старости ослеп из-за генетического заболевания. И эти сказители считая себя потомками Абулхасана Рудаки доказывали, приводя факты, что потомки “Абулхасана Уфари” достигая 65-70 летнего возраста, обычно начинают медленно терять зрение, то есть слепнуть.

В шестом разделе первой главы диссертации даны сведения о месте захоронения и гробнице Абуабдуллаха Рудаки. Этот раздел называется **“Гробница и место захоронения Рудаки с точки зрения народа”** и в этом разделе приведены больше преданий и легенд чем в других разделах.

Вопрос о гробнице и месте захоронения Рудаки также являются сложными и спорными, в какой-то мере взбудораживая умы исследователей. В этом направлении весомый вклад внес основоположник современной таджикской литературы Садриддин Айни. Необходимо подчеркнуть, что исследователи и историки определили, что гробница и место захоронения Рудаки находится в селение Рудак. В том числе, профессор А. Семёнов подчеркивает, что Рудаки родом из Самаркандского кишлака Рудак и его могила находится там же. Однако, исследования Айни показали, что в действительности Рудаки был родом из селение Панджруд и его гробница находится именно там.

В шестом разделе первой главы диссертации, говоря о данной проблеме, особенно надо подчеркнуть огромный вклад С.Айни благодаря которому эта проблема нашла свое решение. Например, Айни в своем письме к Абдулкасыму Лахути вот что пишет о своем заключение по этому поводу: “Поскольку взобраться на вершину высокой горы мое сердце не выдерживало, я послал им всю собранную мною информацию и указания. Они пошли и нашли могилу Рудаки. Гаррецкий не пошел в селение Рудак, только Бузургзаде ходил туда и оба подтвердили все сведения, которых я нашел”²⁴.

Необходимо упомянуть, что народные предания и легенды посвященные этой теме помогли исследователям определить место нахождения гробницы и место захоронения Рудаки. Вопрос определения место захоронения Рудаки посредством преданий был один из аспектов привлечших особое внимание автора данной диссертации и поэтому на основе рассмотрения и анализа многочисленных преданий и легенд и их сравнения с историческими фактами, данная проблема нашла более точного освещения. Например, народные суеверия и поверья относительно место могилы Рудаки и уважение народа к нему отражены в следующем предание:

Мой отец приехал из Самарканда и сказал, чтобы я где-нибудь привязал его коня. Была весна. Мне в то время было приблизительно лет двадцать. Я отвел коня и привязал. Вернулся. Спросили:

-Где привязал лошадь?

Я ответил:

- На той стороне площади Малик, над кладбищем, под арыком нижней дороги привязал. Место, где я привязал коня, находился за стеной сада, и было ровным и травянистым.

Отец сказал:

- Быстро иди и уводи оттуда коня, так как там спит уважаемый человек. Будет бестактно! Я немедленно пошел и отвел коня повыше от того место и привязал. Там, оказывается, был похоронен Абулхасан. Когда я стал взрослее, то узнал, что иногда люди приходят туда навестить могилу. Больных Бог исцеляет, поэтому и ходят”²⁵.

²⁴ Переписка Садриддина Айни и Абулкасыма Лохути. Подготовка к печати и автор комментариев Хуршеда Отахонова. – Душанбе, 2003. – 34 с.

²⁵ Исмоилов Ф. Предания об устоде Рудаки (Фольклорный сборник). Душанбе: «Истеъдод», 2015. – 12 с.

Стало известно, что в подобных преданиях народ выражает свое веру и уважение по отношению к могиле и гробнице Рудаки. Исторические и географические сведения об Эмирском парке, рода Уфариёв и место могилы и гробницы Рудаки в этой серии народных преданий и легенд приведены в данной работе в обширном виде и народные сказители об этом рассказывают с уверенностью.

Наконец в **седьмом разделе** первой главы диссертации: **“Потомки Рудаки и их отношение к личности поэта в народных преданий и легенд”** даны сведения об отношении потомков Рудаки относительно личности и поэтического таланта Рудаки. Народные сказители в своих рассказах о роде Рудаки разделились на две группы, каждая из которой с гордостью считает себя из числа его потомков. Ввиду того, что высокий авторитет Рудаки было известно повсеместно, простой народ из всех окрестностей его родины любили и почитали его плавные, простые стихи и его лично, как человека, поэтому часто с благим намерением нарекали своих детей именами “Абулхасан” и “Рудаки”. В большинство преданий приведенные в данном разделе даны полные сведения об этом. Например, в одном из преданий говорится:

В селение Шинг и его окрестностях с давних времен был обычай называть новорожденных младенцем именем Абулхасана Рудаки. Этим именем нарекали своих детей те, кто считали себя из рода Рудаки. Причина этого была в том, что родители ребенка хотели, чтобы их сын стал ученым и всенародно любимым поэтом. Поэтому любили имя Рудаки²⁶.

Споры сказителей из селений Панджруд и Рудак, приведенные в данном разделе имеет давнюю историю. Эти сказители больше всего акцентировали свое внимание на то, что при нарекание именем Рудаки родители мечтали о светлом будущем для своего чадо и поэтому называли его именем Рудаки или Абулхасан. И сказители селение Рудак (Шинг) и сказители из окрестностях Панджруда считают себя потомками Рудаки и относятся к нему с почитанием и гордятся им.

Таким образом, анализ перечисленных материалов показывает, что личность, слава, величие, деятельность Рудаки, начиная с детского периода жизни, вопросы касающиеся его слепоты, поэтический и целительский талант, вопросы касающиеся любви поэта, место рождения и место захоронения и гробницы с точки зрения простого народа изложены очень подробно. Несмотря на то, что народное наследие-предания и легенды по этим вопросам довольно разрознены и мифологичны и часто далеки от исторических реалий, однако все они являются своего рода показателями истинной народной любви и почитания личности и поэтического таланта Рудаки.

Вторая глава диссертации названа **“Абуабдуллоха Рудаки и устное народное творчество”** и она состоит из шести разделов.

Первый раздел этой главы называется **“Отражение некоторых мифологических существ в поэзии Абуабдуллаха Рудаки”**. В этом разделе речь идет об использовании мифологических преданий в поэзии Рудаки. Необходимо констатировать, что поэзии Рудаки тесно связана с устным народным творчеством. В этом разделе диссертации были использованы научные и исторические труды посвященные этой теме. В том числе труды этнографа О. Муродова «Древние образы мифологии таджиков долины Зеравшана» и «В плену колдовства и магии» и т.д. Поэт упоминал образы дива, дракона, симурга-сказочной птицы, джина, пери и т.п. в бейтах своих стихов и эти слова-образы в одних бейтах применены в прямом, а в других в переносном смысле. Например: “див” сказочный образ и персонаж, который согласно сведениям народных преданий и сказок по внешнему виду схож с человеком, однако он огромен, уродлив и имеет рога и хвост. В древние времена его считали существом развращающим, сбывающим с пути, злодеем и распутным

²⁶ Обидов Дододжон. Мастера слово в древних преданий. Душанбе: Истеъдод, 2009. – 23 с.

как шайтан. И этот образ как и в других мифологических преданиях, упомянутых выше, был отражен и в поэзии Рудаки. Например, “*аждаҳо*” – дракон, имя устрашающего мифологического существа иранцев, который в некоторых описаниях имеет три головы и изо рта извергает огонь. Дракон в описаниях народа также выступает в образе огромного змея, массивного сказочного змея с короткими конечностями и крыльями. В поэзии Рудаки слово “*аждаҳо*” – дракон было использовано только один раз в качестве описания крупного существа.

Слово «*парӣ*» - пери, также выражает одного из воображаемых образов о котором народ имеет множество мнений. В поэзии Рудаки слово “*парӣ*” – пери в основном использовалось в метафорическом значении. Поэт в своих стихах отождествлял своих возлюбленных по красоте с пери. А таких воображаемых существ как “*ачина*” (*чин*) - джинн и шайтан – дьявол он описывал как безобразных и злых существ.

Как становится ясным из содержания следующего бейта, Рудаки уподобляет влияние вина, одурманивающего людей с шайтаном и словосочетание “рожденный шайтаном” значит злодеяния и неподобающие отношения. И аллегории “пьяный верблюд” и “от злости с пеной у рта” обозначающие опьянение от вина, которого он относит к плохой черте шайтана:

*Еще о деяние верблюда, что был пьян,
От злости с пеной у рта и рождает шайтан*

*Боз ба кирдори уштуре, ки бувад маст,
Кафк барорад зи хашму зояд шайтон*²⁷.

Симург-одна из мифологических и сказочных птиц о которой упоминается в поэзии Рудаки. В ряде сказок и народных преданий также говорится о симурге, о ее гнезде и описывают эту сказочную птицу. Симург в описании Рудаки является падишахом птиц и считается справедливым шахом-спасителем и заступником. Симург спасает гнездо и птенцов птицы Тайту, которых похитил корсар, отнял их и вернул Тайту:

*Падишах Симург пересек реку,
Дом и птенцов вернул Тайту*

*Подшо Симурғ дарёро бибурд,
Хонаю бачча бад-он Тайту супурд*²⁸.

Таким образом, из анализа поэтического наследия Рудаки стало известно, что у него был богатый жизненный опыт и он пытал особый интерес к народной мудрости и к народным поверьям. С другой стороны, творческие способности поэта дали ему возможность мастерски использовать бесценную народную сокровищницу.

Во втором разделе второй главы диссертации речь идет о мастерстве Рудаки в использовании пословиц и поговорок в его стихах и этот раздел назван “**Народных пословиц и поговорок в поэзии Рудаки**”. Исследования и анализы показали, что Рудаки использовал народные пословицы и поговорки в двух формах: Первая поэт применял народные пословицы и поговорки в полном виде, то есть в точности внутри стихотворной строки и такое применение в его поэзии немногочислены. Среди народа бытуют многочисленные фразы и словосочетания имеющие воспитательный и нравоучительный характер. Например, в народе говорят, что дело которое смогут сделать две руки, никогда не сделает одна рука и этот смысл

²⁷ Диван Рудаки. Подготовка, коррективная, предисловие Кадира Рустама. – Душанбе: «Бухоро», 2015. – 53 с.

²⁸ Диван Рудаки. – 105 с.

вложен в пословицу “Одной рукой нельзя поднять два арбуза”²⁹. Рудаки использовал эту народную пословицу в своих стихах подобным образом:

*Из крови друзей не бери грех и душу,
“Никто не поднял одной рукой двух арбуза!”*

Ай хуни дӯстон ба гардан макун база,
«Кас барнадоштааст ба дасте ду харбуза!»³⁰.

Вторую часть пословиц и поговорок поэт использовал в своих стихах, исходя из их содержания и подобное применение пословиц и поговорок в поэзии Рудаки можно встретить очень много и почти все они были проанализированы в диссертации. В этом разделе была сделана попытка сравнить народные пословицы и поговорки со стихами Рудаки. Содержания всех пословиц мастерски использованных поэтом Рудаки в своих стихах, несомненно имеют этический, воспитательный и нравоучительный характер и их изучение для подрастающего поколения и молодежи имеет огромное значение.

Третий раздел второй главы «**Фольклорные термины в поэзии Абуабдуллаха Рудаки**» посвящен использованию терминов произведений устного наследия в поэзии Рудаки. В стихах основоположника таджикской классической литературы упоминаются фольклорные терминологии, особенно названия жанров устного народного творчества: сказка (в форме «*фасона*»), песни, загадки, шарады, пословицы, поговорки, предания и легенды и нравоучения. Изучение основ их возникновения, их содержания и цель поэта при их применения имеют большое научное значение в жизни и культуре нашего народа. Конечно, каждый из этих терминов используются как в письменных произведениях, так и в устном творчестве, но эти слова больше распространены среди народа. Рудаки использовал слово “*афсона*” - сказка в форме “*фасона*”. Например, в данном бейте поэт употреблял фразу «*фасонаву бод*» - “сказка и ветер”, в котором «*фасона*» означает “ничего”, то есть нечто безосновательное, пустое и бесполезное:

*Живи счастливо с черноокими, радостно,
Ведь мир только сказка и ветер!*

Шод зӣ бо сиёҳчашмон шод,
Ки ҷаҳон нест ҷуз фасонаву бод!³¹.

По мнению лирического героя в этом мире человек должен жить счастливо и радостно и все другие земные проблемы подобны сказке и ветру.

Используя слово “*афсона*”- сказка в форме “*фасона*”, Рудаки выразил именно его основной смысл, то есть нечто выдуманное и далекое от истины. Этот содержание обеспечивает терминологический смысл сказки. Таким образом, поэт в различных условиях применения терминов воспользовал различные смыслы и формы. Этот раздел поэзии Рудаки также представляет связь его стихов с устной литературой.

Четвертый раздел второй главы диссертации называется “**Загадок - шарад в поэзии Абуабдуллаха Рудаки**” посвящен таланту Рудаки в сочинение загадок или шарад-как поэтическое искусство. Как известно в поэзии Рудаки широко использованы шарады или загадки, муаммо-загадки в стихах, аллегория, намёк, олицетворение, метафора и т.п. Шарады Рудаки о пере, реване рассчитаны на то, чтобы читатель размышлял читая их и старался найти ответ. В данном разделе диссертации образцы загадок и шарад Рудаки были анализированы в сравнение с

²⁹ Фозилов Муллоджон. Персидско – таджикские пословицы, поговорки и афоризмы. Состоит из 3 томов. – Душанбе: «Ирфон» 2 том, 1977. – 86 с.

³⁰ Диван Рудаки. Подготовка, корректировка, предисловие Кадира Рустама. – Душанбе: «Бухоро», 2015. – 96 с.

³¹ Диван Рудаки. Подготовка, корректировка, предисловие Кадира Рустама. – Душанбе: «Бухоро», 2015. – 34 с.

загадками из устного народного творчество и были рассмотрены их отличительные особенности. Было определено, что в персидско-таджикской классической литературе первые образцы загадок и шарад появились именно в творчестве Рудаки. Его загадки и шарады были сочинены в форме литературного языка и многими поэтическими особенностями превосходят загадки из устного творчество и этим отличаются от них. Однако во многих шарадах способы постановки вопросов и изложение по сути близки к загадкам из устного народного творчество.

В пятом разделе второй главы диссертации – “Элегия в творчестве Абуабдуллаха Рудаки” проанализированы и исследованы характерные особенности элегической поэзии Рудаки. Наряду с этим были сделаны попытки ее сопоставления с образцами из устного творчество. Выявлено, что в этом направлении литературного творчество Рудаки был признан первым поэтом – элигиком. Его элегии имеют философские и исторические аспекты и сочинены в основном в памяти поэтов и ученых того времени. Для примера можно привести элегию в честь Абулхасана Мурада Бухараи – поэта, ученого, современника и собеседника Рудаки. Из содержания данной элегии становится очевидным, что смерть Муроди для Рудаки была сильным ударом и поэт свое горе от этой утраты выразил очень ярко:

*Ушел Муроди, не тот, кто умер,
Смерть такого ученого, не легкое дело.
Душу дорогую он выдал отцу,
Тело он матери отдал.
Тот, кто был небесным, ушел опять в небеса,
Словно ожил теперь, когда ты говоришь: умер.
Мурд Муродӣ, на ҳамоно, ки мурд,
Марги чунон хоҷа на корест хурд.
Ҷони гиромӣ ба падар боздод,
Колбади тира ба модар супурд.
Они малак бо малакӣ рафт боз,
Зинда кунун шуд, ки ту гӯӣ бимурд³².*

Таким образом, можно констатировать, что в элегиях Рудаки мы не находим чрезмерное переживание, горе и печали, плача и стенаний. Так как согласно канонам ислама воспрещается чрезмерные плач и рыдания, рвать на себя волосы, исцарапать лицо в знак траура, так как все эти проявления горя противоречат Божьим велениям. Однако в народных элигических песнях очень ярко и эмоционально выражено горе от потери близких. В них народ на основе всего увиденного и пережитого описывает свое горе. И все же элегия как одна из общечеловеческих традиций и как разновидность народной песни проникла в письменную литературу и там отойдя от плача и стенаний перешла к наставлениям и нравоучениям, наилучшими образцами которого мы встречаем в элегической поэзии Рудаки.

Шестой раздел второй главы диссертации назван “Отражение некоторых мифологических и фольклорных образов в поэзии Абуабдуллаха Рудаки”. В этом разделе диссертации речь идет о фольклорных и исторических образах и персонажах, как Хотами Той, Лукман Хаким, Кисро, Рустам, Сифандиёр (Исфандиёр), Сом, Лейла и Меджнун, Юсуф и Зулайхо в стихах Рудаки. В данном разделе диссертации были изложены точки зрения автора работы о вышеупомянутых образах, героизме и богатырской силе, олицетворение их чистой любви и особенно отражение всего перечисленного в поэзии Рудаки. Необходимо отметить, что при приведении примеров из поэзии Рудаки и образцов из устного народного творчество личное воззрение автора работы были высказаны о взаимосвязи фольклора и литературы, так как во все времена устное народное

³² Диван Рудаки. Подготовка, корректировка, предисловие Кадира Рустама. – Душанбе: «Бухоро», 2015. – 36 с.

творчество и письменная литература были взаимосвязаны и оказывали взаимовлияние друг на друга. Быть сведущим и уметь применять сведения из прошлой истории как своего, так и других народов, несомненно является показателем высочайшего поэтического таланта и учености Рудаки. С упоминанием имен таких исторических и мифологических персонажей можно постичь историческую суть его поэзии. Как выявлено, в его поэзии больше использованы образы арийских мифологических и исторических персонажей и таким образом поэт старался сохранить историю своего народа. Об этом в своем исследовательском труде “Воображаемые образы в персидской поэзии” иранский ученый Мухаммадризо Шафеи Кадкани пишет: “В его воображаемых образах (то есть Рудаки – Ф, И.) четко ощущаются признаки зороистрийской культуры. Или будет лучше если мы скажем, что в его воображаемых образах элементы древнего Ирана больше чем исламские и арабские элементы и большинство стихов, приписывающихся ему, в которых речь идет об арабской и семитской культуре, это стихи, которые не принадлежать ему”³³.

Ввиду этого при сопоставлении можно констатировать, что иранские исторические и мифологические персонажи были больше использованы в поэзии Рудаки чем арабские образы. Например, в следующих бейтах упоминается о щедрости и благородстве Хотами Той и героизме и бесстрашии Рустема Дастана и согласно сведениям источников данную китъа Рудаки посвятил шаху Насру ибн Ахмаду Саманиду:

*В щедрости ты Хотами Той,
В сражениях ты Рустам Дастана.
Нет, Хотам не так щедр как ты,
Нет, Рустам не так мужественен в борьбе с тобой.
Хотами Тойй туй андар сахо,
Рустами Дастон туй андар набард.
Не, ки Хотам нест бо чуди ту род,
Не, ки Рустам нест дар чанги ту мард*³⁴.

В этой китъе, несмотря на то, что поэт умаляет образа Хотамы и Рустама, однако в начале, он, упоминая о них, восхваляет их.

Таким образом, необходимо упоминать, что Рудаки один из первых поэтов, который своим высоким поэтическим мастерством и талантом использовал народные предания и легенды, сказки таджиков и арабов в своей поэзии. На основании древних преданий и существующих явлений и событий он смог сделать свою поэзию такой ценной и увлекательной. С другой точки зрения роль поэзии Рудаки в сохранение многих пословиц и поговорок, сказочных и мифологических названий огромна. Народность поэзии Рудаки также очень устойчива и в его стихах очевидны такие ценности как человеколюбие, гуманность, благодеяние, хорошее поведение, сохранение арийского наследия, вера и почтение к древнему наследию.

Третья глава диссертации посвящена теме “**Описание празднеств, торжеств и народных поверий и суеверий в поэзии Рудаки**” в которой проанализированы культурологические, этнографические, литературоведческие и фольклорные компоненты в поэзии Рудаки, и она подразделяется на третьи части.

Первый раздел третьей главы диссертации назван “**Описание праздника Навруз и Мехргон в поэзии Абуабдуллаха Рудаки**”. Известно, что весна самый красивый сезон года и в это время отмечается величайший и древнейший арийский праздник Навруз. Ввиду этого Рудаки был одним из первых поэтов восхвалявших красоты весны и Навруза в своих стихах. В этом разделе диссертации широко

³³ Мухаммадризо, Шафеи Кадкани. Образы мышления в персидской поэзии. Тегеран. 1387 хиджри. - 423 с.

³⁴ Диван Рудаки. Подготовка, корректировка, предисловие Кадира Рустама. – Душанбе: «Бухоро», 2015. – 36 с.

рассмотрены различные аспекты народных традиций, связанных с празднованием Навруза, в поэзии основоположника персидской поэзии.

С древних времен среди таджиков празднование Навруза сопровождают множество традиций, на большинство из которых изображено в поэзии Рудаки. Как известно из сведений этнографов и фольклористов сжигать душистых трав для отгонения злых духов была древней традицией таджиков, которая дошла и до наших времен. И может в ниже следующих бейтах поэта имелось в виду, что в празднике Навруз эта древняя традиция исполнялась, чтобы освободить народ от тирании и безпросветности жизни:

*Положи базилик в середине праздника Навруза,
В месяц бахмана нападай и сожги душу врагов.
И опять будь ты беззаботным, а душа твоя радостна
С флейтой, с рудом и вином Фаноруза!*

Чун сипарам неҳ миёни базм ба Наврӯз,
Дар маҳи баҳман битозу ҷони адӯ сӯз.
Боз ту беранҷ бошу ҷони ту хуррам
Бо наю бо рӯду бо набиди Фанорӯз!³⁵

И мудрый Рудаки в последней строке призывает радостью и весельем сжечь душу врага. И затем быть счастливым и пить приятное вино Фаноруза веселится и петь под звуками флейты и руда.

В стихах Рудаки также упоминаются такие народные традиции как “*гӯсфандкушон*” - обряд жертвоприношения (забивания барана), “*ҳинобандон*” - обряд с угощением по случаю окрашивания хной (волос и ногтей невесты перед свадьбой), «с чистой душой и чистыми помыслами встречать Навруза». Навруз в представлении Рудаки - это древний праздник, старинный памятник чистоты, свободы, цветение и возрождение природы.

Мехргон наряду с Наврузом является одним из очень почитаемых праздников имеющий огромное национальное и историческое значение в персидско-таджикской культуре и литературе. В поэзии Рудаки есть только один стихотворный отрывок в котором он упоминает об этом национальном празднике. В нем Рудаки поздравляет шахов и эмиров с наступлением праздника Мехргона и наступлением периода радости и веселья. Из этого стихотворного отрывка следует, что праздник Мехргон в представлении Рудаки являлся торжеством шаха и эмиров. Рудаки радуясь наступлению Мехргона – поры радости и веселья поздравляет эмиров со сбором урожая. Как известно, праздник Навруз начало посевов и работ для дехкан а Мехргон пора сбора урожая. Упоминание об истории таких почитаемых праздников арийских народов показывает, что Рудаки гордился своей национальной культурой, историей и родным языком.

Второй раздел третьей главы диссертации называется “**Отражение траурных обрядов в поэзии Абуабдуллаха Рудаки**” и посвящен вопросам отражению и оттенкам траурных традиций таджиков в поэзии Рудаки. В поэзии Рудаки наблюдаются отражение таких траурных традиций как вырывание волос от горя и царапание лица женщинами, плач мужчины во время траура, облачение людей в черные одеяния, обряд «*мурдашӯйӣ*» - обмывание покойников. Конечно, нужно иметь ввиду, что Рудаки не ставил себе задачу изображать траурную церемонию своего народа или даже каких-то её компонентов. Он как мастер слова, использовал эти компоненты для совершенствования художественности своего творчества. Однако нам достаточны эти указания поэта, чтобы выявить сущность того или иного обряда. В диссертационной работе рассмотрены все поэтические примеры на данной теме. К примеру, в следующей торывке китъа наблюдается отличная аллегория, когда поэт уподобляет черное облако, сильный дождь, а также звуки

³⁵ Диван Рудаки. Подготовка, корректировка, предисловие Кадира Рустама. – Душанбе: «Бухоро», 2015. – 46 с.

молнии плачу матери из-за смерти дочери - тринадцатилетней невесты. И указание Рудаки на “траур по тринадцатилетней невесты” означает, что такое событие для матери очень болезненный и похож на “дождя из черных туч”:

*Временами молния смеется, временами гром полон рыдания,
И как мать в **трауре по тринадцатилетней невесты**.
Не стали от этого зелеными ветки старой ивы,
Как слезы разлучённых оседает град на тюльпан.*

Замоне барқ пурханда, замоне раъд пурнола,
Чунон чун модар аз **сӯки арӯси сездаҳсола**.
Нагашта 3-ин паранди сабз шохи бед бунсола,
Чунон чун ашки маҳчурон нишаста жола бар лола³⁶.

Горе и печаль, траурные обряды есть в жизни каждого человека и их невозможно избежать, поэтому поэты и писатели сочиняли свои произведения на эту тему, выражая свои воззрения. Рудаки как один из наблюдательных поэтов был сведущ в вопросе народных траурных традиций и в своих стихах говорил об их особенностях. Исследование показало, что стихи написанные на эту тему относятся к разным поэтическим жанрам: китъа, стихи, рубайи и отдельные бейты.

Третий раздел третьей главы диссертации назван **“Отражение народных суеверий и поверий в поэзии Абуабдуллаха Рудаки”**. В персидско-таджикской культуре и литературе с древнейших времен и поныне существуют огромное количество суеверий и поверий относительно различных предметов и существ в которых люди верили, исходя из своего понимания и разумения. В своих стихах Рудаки также использовал народные суеверия и поверья имеющие мифологические составляющие. Необходимо констатировать, что в этой главе диссертации были рассмотрены народные суеверия и поверья касающиеся сна и толкование снов, колдовства и магии, ночи лайлатулкадра - ночь предопределения Аллахом человеческих поступков (соответствует 27-ому числу месяца рамазана), молитв и их отражение в поэзии Рудаки.

Одно из суеверий, к которому народ особенно привержен – это «сон и толкование снов». Сон является физиологическим состоянием человеческого мозга. Во время сна через мозг человека проносятся различные воображаемые события, что в народе обозначаются понятием «сновидение». Рудаки также выразил об этом свои точки зрения в отдельных поэтических отрывках. В одном из своих стихов Рудаки упоминая о сне и его метафорическом интерпретации, говорил, что вся жизнь человека на земле схожа с нереальным сном. То есть поэт имел в виду бренность мира, который не будет верен человеческой жизни. И сколько бы человек не был удачлив или неудачлив, богат или беден в этой жизни, жизнь не будет верна ему и все пройдет как мгновенье сна, так как она нереальна. То есть как люди интерпретируют сон, также и земная жизнь всего лишь сон и мираж:

*Все твоё прошлое и будущее – это сон,
Сон не привержен толкованию, так как нереален.*
Ин ҳама боду буди ту хоб аст,
Хобро ҳукм не, агар ба маҷоз³⁷.

Другой аспект этой темы состоит в вере молитвам и чтением молитв среди народа, которая отражена в произведениях ученых и поэтов. Таджикский народ с древних времен верил и верить в огромную силу молитв. В поэзии Рудаки также речь идет о “*дуои мустаҷоб*”- принятая Богом молитва, “*ҳазор сол бизӣ*”- живи тысячи лет. Например, поэт мастерски использовал в своих стихах словосочитания тождественные с молитвами, облаченными в простонародную форму. В бейте

³⁶ Диван Рудаки. Подготовка, корректировка, предисловие Кадира Рустама. – Душанбе: «Бухоро», 2015. – 60 с.

³⁷ Диван Рудаки. Подготовка, корректировка, предисловие Кадира Рустама. – Душанбе: «Бухоро», 2015. – 47 с.

одного его стиха использована фраза “*дуои мустаҷоб*”- принятая Богом молитва, что означает молитва услышанная (принятая) Богом:

*Ты облако, скажешь чаша, и каплей виной являешься,
Скажешь радость – это в сердце ты молитва, услышанная
Богом.*

Саҳоб астӣ қадаҳ гӯиву май қатра саҳоб астӣ,
Тараб гӯйӣ, ки андар дил **дуои мустаҷоб** астӣ³⁸.

Таким образом, можно констатировать, что Рудаки является народным поэтом, хранителем важных элементов из народной жизни и акцентирует внимание на народные традиции, суеверия и поверья относительно предметов и социальных явлений, отражая эти традиции и обряды, например траурные обряды в своей поэзии. Этот талант Рудаки имел огромное значение для возрождения народных традиций и становится очевидным, что национальные праздники Навруз, Мехргон и т.п. в его стихах остались неизменными со своими обрядами и традициями.

В диссертационной работе приведены и анализированы достаточно примеров взаимосвязи поэзии Рудаки с устным народным творчеством и народ, питая огромную любовь к его поэзии и личности, сочинил ряд преданий и легенд, связанных с аспектами его жизни и творчеством.

В **заключении** диссертационного исследования излагаются научные выводы проделанной работы, основными из которых являются:

- несмотря на то, что Абуабдуллаха Рудаки жил в период исторической просвещенности в правление государством и национальной культурой, культурное и литературное наследие той эпохи полностью не стало доступным последующему поколению. Даже о жизни и творчестве такой личности мирового масштаба как Маликушшуаро Рудаки до нас не дошли точные, детальные исторические факты. В этом отношении изучение любого вида материала и источника относящегося к тому периоду, особенно принадлежащей литературной и культурной среде, имеет огромное значение для нашей истории и литературоведения. Между тем, предания и легенды распространенные среди народа считаются важнейшими источниками для определения событий из жизни и познание личности Абуабдуллаха Рудаки. Именно посредством этих преданий были получены ценные сведения о месте рождения и детство поэта, его отношение к Саманидским эмирам, местонахождение его гробнице и месте захоронения, также его поэтические и целительские таланты, поры влюбленности, слепоте, отношение его потомков к его образу и личности. Несмотря на вымышленные моменты и преувеличенные события, отраженные в преданиях и легендах о жизни и творчестве Рудаки, их смысл и содержания соответствуют сведениям летописей, антологий и других исторических источниках. В качестве примера можно привести предания о месте рождения, детстве и исключительные способности Рудаки изложены одинаково в большинстве письменных и устных памятниках [4-А];
- исследование различных аспектов жизни и творчество Абуабдуллаха Рудаки в народном творчестве дает возможность их сопоставления с историческими датами и литературными рассказами. Такая возможность становится причиной их реального существования, а также часть этих сведений отрицаются или же ставятся под сомнение. Другими словами, анализ народных преданий и легенд о различных аспектах жизни, творчество, мастерство и отношения Рудаки и сопоставление этих сведений с событиями, зафиксированными в исторических источниках и с самой поэзией Рудаки - самый подходящий метод для подтверждения или отрицание содержания того или иного предания. Такой способ анализа был использован в данной научной диссертации, и выяснилось,

³⁸ Диван Рудаки. Подготовка, корректировка, предисловие Кадира Рустама. – Душанбе: «Бухоро», 2015. – 60 с.

что поэтический, певческий и исполнительский талант поэта были неоднократно подчеркнуты в антологиях “Лубоб-ул-албоб” - е Мухаммада Авфи, “Чаҳор мақола” - е Низомия Арузи, “Тазкират-уш-шуаро” - е Давлатшаха Самарканди и эти сведения распространились среди народа и вошли в устное народное творчество. Отношение народа к мастерству и мудрости Рудаки в народных преданиях и легендах изложены очень реально и достоверно. Однако сведения о целительском таланте Рудаки существуют лишь в народных преданиях и в вышеназванных трудах. Что касается вопроса слепоты Рудаки, так долго приковавшее внимание исследователей, есть сведения в народных преданиях, которые предлагают новую информацию. Любовь Рудаки в народном представлении – это реальная, земная любовь к противоположному полу. Таджикский народ ценить и уважает личность и величие Рудаки в совокупности с поверьями и легендами и поэтому в ряде преданий говорится о том, как люди с огромной верой и добрым намерением нарекают своих детей именами Абуабдуллаха Рудаки. И именно это является несомненным показателем народной любви и уважения, отраженные в каждом предание и легенде [1-А];

- наследие Абуабдуллаха Рудаки является высочайшим образцом воздействие литературы, особенно поэзии эпохи Саманидов, на устную литературу. Широкое использование воображаемых элементов, пословиц и народных поговорок, изложение некоторых фольклорных терминов, загадок и шарад, отражение некоторых мифологических и фольклорных образов в дошедшей до нас поэзии Абуабдуллаха Рудаки является неоспоримым доказательством этого влияния.

Из поэзии Рудаки стало очевидным тот факт, что народность его стихов стоит на высочайшем уровне, ибо Рудаки как народный поэт своим простым и характерным стилем упоминается в народном творчестве, литературе, истории и древней персидско-таджикской культуре. Его мастерство четко вырисовывается в применении пословиц, народных поговорок и изложение фольклорных терминов в стихах. Такое использование бесценного фонда устного народного творчества в стихах свидетельствует о том, что поэт применял их для нравственного воспитания людей, с целью наставлять, назидать и напоминать им о великом прошлом их предков. Даже если внешне кажется, что поэт применяет пословицы и поговорки для выражения собственных творческих целей, то проанализировав материал, становится очевидным, что эти цели имели также этический и воспитательный аспект. Из заимствований фольклорных жанров в поэзии Рудаки становится ясным, что в прошлом, в эпоху жизни поэта, письменная литература и устное творчество народа были очень близки и взаимосвязаны [5-А];

- если описание природы края, торжеств и празднеств, народных суеверий и поверий в поэзии Рудаки с одной стороны показывают народность его поэзии, то с другой стороны это связано с его национальным самосознанием и уважением к древним традициям предков. В поэзии Рудаки ясно выражены чувства гордости родным языком, национальностью, древними праздниками и обрядами арийского народа. Становиться ясным, что в действительности чувство патриотизма и национального самосознания Рудаки глубоко связаны с его отношением и почитанием ко всем национальным таджикским традициям. Он был сведущ в этике и традициях проведения таких празднеств и торжеств как Навруз и Мехргон и считал, что подобные праздники остались потомкам в память от предков и были праздниками аристократов, шахов и мудрецов. Кроме этого, в стихах Рудаки были отражены в указательном и информативном виде способы и правила проведения траурного обряда таджиков, имеющий свои особенности. Как было выявлено, большинство траурных народных традиций, описанных в его стихах, до сих пор бытуют среди народа [3-А];
- анализ фольклорных составляющих образцов поэзии Рудаки еще раз доказал, что первые стихи на персидско-таджикском языке очень близки к жизни, мышлению и

воображению народа. например, роль народных суеверий и поверий относительно ночи лайлатулкадр (ночь предопределения Аллахом человеческих судеб и поступков (совпадает в основном на 27-ое число месяца рамазан), сказочных птиц, колдовства и магии в поэзии Рудаки наблюдаются больше и имеют фольклорную основу. Несомненно, Рудаки как мудрый и искусный поэт был сведущим в подобных народных суевериях и поверьях и отражал их в своих стихах. Если рассмотреть этот вопрос в ракурсе поэзии Рудаки и придать значение их сопоставлению с устным народным творчеством, то можно констатировать, что эти суеверия и поверья бытуют и поныне среди жителей различных регионов Таджикистана. Например, традиция чтение молитв для благих намерений бытовал среди народа с древнейших времен и по сей день, и Рудаки неоднократно упоминал об этой вере в своих стихах. Интересно, что благое пожелание «Живи тысячи лет!» имеющий исторические и мифологические основы в бейтах Рудаки приведен буквально и это пожелание в нашей стране до сих пор бытует и широко используется [6-А].

Вся эта развернутая и древняя информация собранная в антологиях, летописях и фольклорных произведениях свидетельствует о том, что Рудаки как великий поэт был сведущим в народных традициях, суевериях и поверьях и упоминал о них в своих произведениях. Поэтому поэзию Рудаки можно воспринимать не только как образец высокой поэзии, исходя из ее высокой художественности и создание образов, поэтического таланта и плавности языка, но и признать как основу национальных обычаев, правил, традиций, веры и поверья наших предков имеющие особое значение для нашей культуры.

Основное содержание диссертации выражено в следующей сборнике и статьях:

1. Сборник:

1. Предания об устоде Рудаки. (Фольклорный сборник) Составитель: Исмоилов Ф. Душанбе: «Истеъдод», 2015. 30 стр.

2. Статьи:

- [1-А] Исмоилов, Фаредун. Народное представление о любви Рудаки / Ф. Исмоилов // Вестник Таджикского национального университета. Выпуск №. 6. – Душанбе, 2018. - стр. 281-283.
- [2-А] Исмоилов, Фаредун. Изложение некоторых шарад или загадок в поэзии Рудаки / Ф. Исмоилов // Вестник Таджикского национального университета. Выпуск №. 8. – Душанбе, 2018. – стр. 180-184.
- [3-А] Исмоилов, Фаредун. Отражение правил и традиций траурного обряда в поэзии Абуабдуллаха Рудаки / Ф. Исмоилов // Словесность (научный журнал), Выпуск №. 4. – Душанбе, 2018. - стр. 141-149.
- [4-А] Исмоилов, Фаредун. Таджикские исторические предания и их классификация / Ф. Исмоилов // Вести Академии наук Таджикистана. Выпуск №. 3-4 (14). – Душанбе, 2015. стр. 65-69.
- [5-А] Исмоилов, Фаредун. Использование пословиц и народных поговорок в поэзии Рудаки / Ф. Исмоилов // Словесность (научный журнал), Выпуск №. 3. – Душанбе, 2016. - стр. 139-148.
- [6-А] Исмоилов, Фаредун. Отражение некоторых воображаемых элементов в поэзии Абуабдуллаха Рудаки / Ф. Исмоилов // Словесность (научный журнал), Выпуск, №. 2. – Душанбе, 2017. - стр. 135-145.
- [7-А] Исмоилов, Фаредун. Применение фольклорных терминов в поэзии Рудаки / Ф. Исмоилов // Паёмномаи фарханг. Научно и аналитическое издание. Выпуск №. 4 (40), 2017. - стр. 99-105.
- [8-А] Исмоилов, Фаредун. Рудаки и праздник Мехргон / Ф. Исмоилов // Самак. Историко-аналитический еженедельник. Выпуск №. 47 (316), 2017. - стр. 13.

АННОТАЦИЯ
диссертационной работы Исмоилова Фаредуна Худжакуловича на тему
“Фольклорные источники о жизни и творчестве Абуабдуллаха Рудаки”
представленной на соискание учёной степени кандидата филологических наук по
специальности 10.01.09 – Фольклористика.

Ключевые слова: Рудаки, стихи, мифы, пословицы и поговорки, любовь, образ, история, загадка, элегия, изображение, обряд, отношение, поэт, доктор, доверие, могила, мастерство.

Несмотря на то, что невозможно говорить, без упоминания имени Абуабдуллах Джафар ибн Мухаммад Рудаки (858-941), о персидско-таджикской литературе, до сих пор всесторонне не изучены образ жизни, сфера воспитания, творческие системы и методы, поэтическое мастерство, способы дикламации стихов, сочинение музыкальных произведений, певческое умение и другие таланты этого искусного мастера. Причины темных пятен в жизни и творчестве Рудаки скрывались в том, что в бурный период после правления династии Саманидов большая часть научного и литературного богатства нашего народа чужеземцами были преданы огню. Последующему поколению Рудаки пришлось некоторые исторические моменты и часть аспектов его жизни и творчество определить по темам и содержанию его поэзии. Среди источников анализирующих жизнь и творчество Рудаки значимое место занимают народные предания и легенды. Подобные источники устного народного творчества в какой-то мере были собраны и опубликованы современными учеными. Однако роль народных преданий и легенд в определении различных аспектов жизни, мастерство, отношения и образа даже такого гения, как Рудаки, не были проанализированы и прокомментированы в сравнение с историческими датами его жизни. Исходя из этого выбор исследуемой темы является актуальной и своевременной для определения следующих важных вопросов для таджикского литературоведения: 1) представление новых, до сих пор малоизученных моментов из жизни и творчестве Рудаки; 2) сравнение отдельных дат жизни поэта, зафиксированных в письменных источниках с моментами и событиями в народных преданиях; 3) доказать реальное бытование некоторых эпизодов из жизни поэта; 4) выявление взаимовлияние устного народного творчества и поэзии Рудаки; 5) роль народных преданий и легенд в анализе образа, характера и манеры отношений Рудаки.

Таким образом, конкретизирование личности, жизни и творчество Рудаки, с точки зрения народных преданий и легенд, связи его поэзии с устными произведениями, отображение образцов устного народного творчества в поэзии Рудаки, его мастерство в использование пословиц, поговорок, элементов мифологии, легенд, сказок и мифов, воображаемые и мифологические образы, а также использование сложение фольклорной терминологии в его поэзии, образцы загадок, шарад, элигической поэзии в творчестве поэта, описание древних торжеств и празднеств, отголоски суеверий и народных поверьев в поэзии Рудаки определяет необходимость и значимость выбора темы диссертации.

Данная диссертация является первым шагом в плане изучения роли преданий и легенд с целью более точного и конкретного определения исторических и жизненных дат эпохи Рудаки и его жизненных событий, сравнение этих легенд с поэзией Рудаки, его талант в применение жанров устного народного творчества и непосредственное влияние таджикского фольклора на поэтическое мастерство поэта. В рамке такого анализа, впервые нами была исследована роль преданий и легенд в определении степени мастерство поэта, личности, характера и его образа, тем самым указана степень взаимовлияния поэзии Рудаки и устного народного творчества.

АННОТАТСИЯИ

диссертационии Исмоилов Фаредун Хўчакулович дар мавзӯи
“Сарчашмаҳои фолклории ҳаёт ва эҷодиёти Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ”, ки барои дарёфти
дараҷаи илмӣ номзади илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси 10.01.09 –Фолклоршиносӣ
пешниҳод шудааст.

Вожаҳои калидӣ: Рӯдакӣ, ашъор, асотир, зарбулмасалу мақол, ишқ, чехра, таърих, чистон, марсия, тасвир, маросим, муносибат, шоир, ҳаким, бовар, мазор, хунар.

Бо вучуди он ки бе исми Абӯабдуллоҳ Чаъфар ибни Муҳаммади Рӯдакӣ (858 – 941) ҳарфери аз калому адаби форсии тоҷикӣ ба забон овардан ғайри муҳол аст, чехра, тарзи зиндагонӣ, муҳити тарбия, дастгоҳ ва афзори эҷод, хунари шеъронавӣ, шеърҳои, оҳангсозӣ, сурудҳои ва соири хунари хислатҳои дигари ин Устоди забардаст то ба ҳол ҳамаҷаҳаф омӯхта нашудааст. Сабаби ноомӯхта мондани ҳолу аҳволи Рӯдакӣ дар он аст, ки даврони пуриширо пас аз Сомониён аксари бойиғарии адабию илмӣ миллати тоҷикро ба коми оташ бурд. Ояндагони Рӯдакиро зарурат афтод, то аз баъзе лаҳзаҳои таърихӣ ва аксаран, аз рӯи мазмуну мавзӯоти ашъори бозмондаи Устод, қисме аз тарафҳои ҳаёту фаъолияти эҷодии ўро муайян намоёнд. Дар миёни сарчашмаҳои ҳаёту фаъолияти Рӯдакӣ ташхисдиҳанда ривоятҳои мардумӣ ҷойгоҳи намоёнро ишғол мекунанд. Ин нави ривоятҳои нақлҳо то андозае ҷамъоварӣ гардидаанд ва аз тарафи олимони муосир ба ҷоп расонда шудаанд. Аммо нақши ин ривоятҳои нақлҳои мардумӣ дар муайян намудани тарафҳои гуногуни ҳаёт, хунаро, муносибатҳо ва ҳатто симову суварӣ шоир то ба имрӯз ба таври алоҳида ва дар муқоиса бо санаҳои таърихӣ ҳаёти ў таҳлилу тафсир нагардидаанд. Бинобар ин, интиҳоби мавзӯи мавриди паҷӯшиш зарурӣ ва саривақтӣ буда, он барои муайян намудани масъалаҳои зерини барои илми адабиётшиносии тоҷик зарур саҳмгузор мебошад: 1) лаҳзаҳои нави ҳаёт ва фаъолияти Рӯдакиро муаррифӣ менамояд; 2) санаҳои алоҳидаи ҳаёту зиндагии шоирро, ки дар сарчашмаҳо сабт гардидаанд, бо лаҳзаҳои воқеаҳои ривоятҳои халқӣ дар муқоиса мегузорад; 3) мавҷудияти воқеаҳои баъзе аз лаҳзаҳои ҳаёти шоирро ба исбот мерасонад; 4) таъсири мутақобилаи осори шиғҳӣ ва ашъори бозмондаи Рӯдакиро ошкор месозад; 5) нақши нақлу ривоятҳои мардумӣ дар ташхиси симо, хислат ва рафтору муносибати Рӯдакиро муайян мекунад.

Ҳамин тариқ, мушаххас намудани шахсият ва ҳаёту фаъолияти Рӯдакӣ аз рӯи ривоятҳои нақлҳои мардумӣ, равобити ашъори ў бо осори шиғҳӣ, баёни намунаҳои эҷодиёти шиғҳӣ мардум дар шеъри Рӯдакӣ, хунари Рӯдакӣ дар истифода аз зарбулмасалу мақолҳо, унсурҳои асотири, қиссаву афсона ва асотир, чехраҳои асотири тахайюли ва баёни истилоҳоти фолклорӣ дар ашъори ў, инчунин намунаи чистону луғазҳо, ашъори марсиявӣ дар эҷодиёти шоир, тасвири ҷашну маросимҳои қадимии ниёгон ва бовару эътиқодоти мардумӣ дар шеъри ў зарурат ва аҳамияти интиҳоби мавзӯи диссертатсияро дар миён мегузорад.

Диссертатсияи пешниҳодшуда қадами аввалин дар омӯзиши нақши ривоятҳо, ба мақсади боз ҳам беҳтар ва дақиқтар муайян намудани санаҳои таърихӣ ва ҳаётии даврони Рӯдакӣ, муқоисаи онҳо бо ашъори шоир, маҳорати шоир дар истифода аз дурдонаҳои мардумӣ ва таъсири бевоситаи фолклори мардуми тоҷик ба хунари эҷодии ў мебошад. Дар доираи чунин таҳлил, бори аввал дар илмҳои фолклоршиносӣ ва адабиётшиносии тоҷик, нақши ривоятҳои нақлҳо дар муайян намудани дараҷаи хунарии шоир, шахсият ва ҳулуқу симои ў дида баромада шуда, таъсири тарафҳои ашъори шоир ва осори шиғҳӣ муайян гардида.

ANNOTATION

of the thesis of Ismoilov Faredun Khujaqulovich on the topic "Folk sources of the Abuabdulloh Rudaki's works" presented for seeking a degree on candidate of philological sciences in specialty 10.01.09 – Folkloristics.

Key words: Rudaki, poems, mythology, proverb and saying, love, face, history, propose, elegy, image, ritual, relation, poet, doktor, credible, burial place, craft.

Despite the fact that it is impossible to speak, without mentioning the name of Abuabdullah Jafar ibn Muhammad Rudaki (858-941), about Persian-Tajik literature, the way of life, upbringing, the systems and methods of poems creation, poetic skill, composing music, singing skills and other talents of this skillful master and declamation methods have not been fully studied.. The causes of dark spots in the life and work of Rudaki were hidden in the fact that in the turbulent period after the rule of the Samanids dynasty most of the scientific and literary riches of Tajiks were burned. The subsequent generation of Rudaki had to identify some historical moments and to define some aspects of his life and work according to the themes and content of his poetry. Among the sources analyzing the life and work of Rudaki, a significant place is occupied by folk legends and legends. Similar sources of oral folk art to some extent were collected and published by modern scholars.

However, the role of folk legends and tales in defining aspects of life, skill, attitudes and the image of even such a genius as Rudaki, have not been analyzed and commented in comparison with the historical dates of his life. Based on this, the choice of the topic under study is relevant and timely for determining the following important issues: 1) presentation of new, still unexplored moments from the life and work of Rudaki; 2) comparison of the individual dates of the poet's life recorded in written sources with moments and events in folk legends; 3) to prove the real existence of some episodes from the life of the poet; 4) revealing the mutual influence of oral folk art and poetry Rudaki; 5) the role of folk legends and tales in the analysis of the image, character and manner of Rudaki's relations.

Thus, specifying the personality, life and work of Rudaki from the point of view of folk traditions and legends, links his poetry with oral works, setting forth examples of oral folk art in Rudaki's poetry, his skill in using proverbs, sayings, elements of mythology, legends, fairy tales and myths, imaginary and mythological images, as well as the presentation of folklore terminology in his poetry, samples of riddles, charades, elagic poetry in the poet's works, a description of ancient celebrations and festivals, echoes of superstitions and folk believers in the poetry of Rudaki determine the necessity and significance of the topic of this scientific dissertation.

This dissertation is the first step in exploring the role of legends and tales in order to more accurately and concretely define historical and life dates in the Rudaki era, comparing these legends with Rudaki's poetry, his talent in using the genres of folklore and the direct influence of Tajik folklore the poet. Within the framework of such an analysis, for the first time in Tajik literary and folklore studies, the role of legends and tales in determining the degree of skill of the poet, personality, character and his image, the mutual influence of Rudaki's poetry and oral folk art were investigated.

